

ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ

Выпуск №9 (73)
(верасень)

www.lit-bel.org www.novychas.org

Культурна-асветніцкі праект Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага часу»

Анонс

«НАВІНЫ»: літаратурна-грамадскія падзеі верасня.....	с. 2.
«ЮБЛЕЙ»: легендарнай Зосьцы ВЕРАС — 120 гадоў.....	с. 3.
«ЭСЭ»: Леанід ДРАНЬКО-МАЙСЮК — пра турэмныя дарогі Максіма ТАНКА.....	с. 4-5.
«ПРОЗА»: апавяданні Зміцера ДЗЯДЗЕНКІ.....	с. 6.
«ФОРУМ»: «Як дзікая архідэя» Святланы МОРА і «Асот і крапіва» Веры БУЛАНДЫ.....	с. 7.
«ДРАМАТУРГІЯ»: камедыя «Каштоўнасць з антыкварыяту» Ніла ГЛІВІЧА.....	с. 8-9.
«ТАЛАКА»: «Ноч свабоды» Міхася БУЛАВАЦКАГА і «Каса і камень» Сяргея УКРАЇНКІ.....	с. 10.
«ПАМЯЦЬ»: развіттанне з Мікалаем Мельнікавым.....	с. 11.
«НАРЫС»: «Светлы смутак...» Алесь БЯЛЯЦКАГА.....	с. 12-13.
«КРЫТЫКА»: рэцэнзія Анатоля СІДАРЭВІЧА на выданні пра Максіма БАГДАНОВІЧА.....	с. 14.
«ДРУК»: агляд ЛеГАЛам новага часопіса «ДЗЯЭСЛОУ».....	с. 15.
«ЛІТКАКТЭЙЛЬ»: страсці па Нобелю, а таксама іншыя прэміі і сусветныя літаратурныя чуткі.....	с. 16.

▶ ЗГАДКІ

«СВЕТЛЫ СМУТАК ПА ВЕЧНАЙ РАДЗІМЕ»

Алесь БЯЛЯЦКІ

50 гадоў — зеніт чалавечага жыцця. Час падводзіць вынікі.

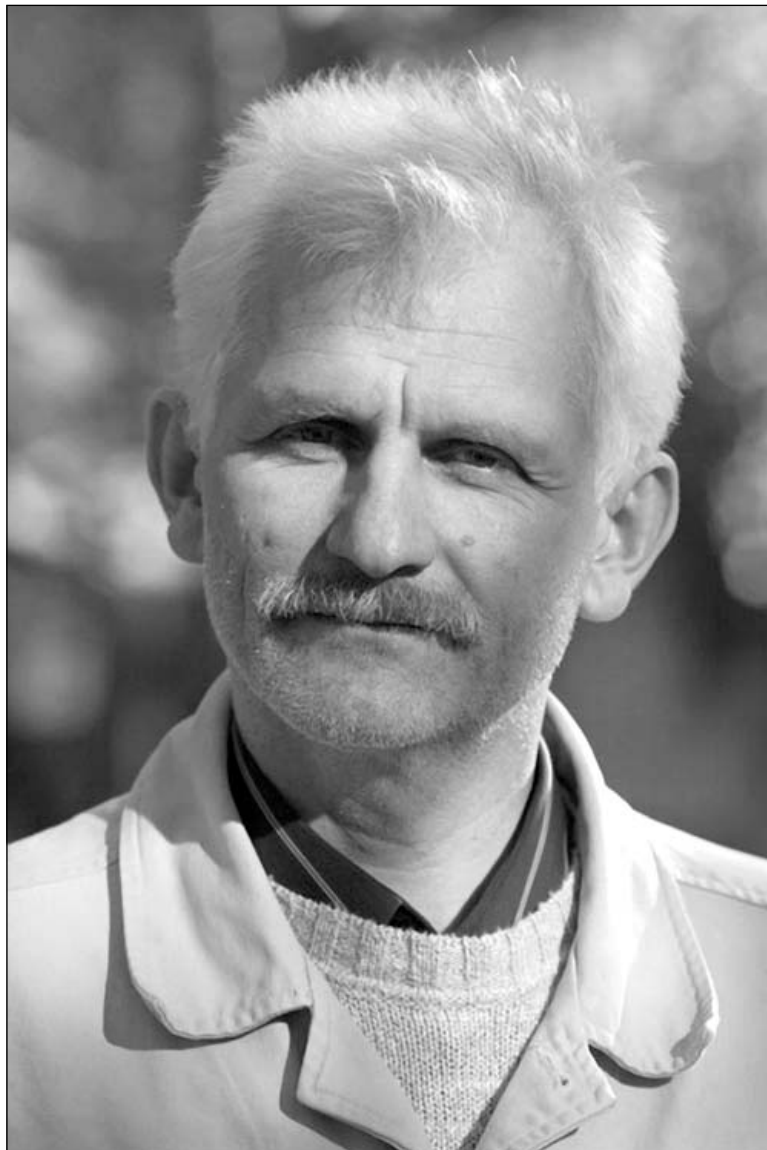
Хаця ў кожнага чалавека — па-рознаму. Некалі паўвека чалавечага жыцця былі ўжо старасцю. Так вась Яна Баршчэўскага, аўтара «Шляхціца Завальні», Рамуальд Падбярэзскі называе «дзядком». І Янка Купала, якому не было яшчэ і сарака пяці гадоў, перадае паходню беларускасці наступнаму, маладому пакаленню...

Чаму я пачаў свае нататкі з такіх развагаў? Ды таму, што пяцьдзесят гадоў спаўняецца і мне. Мае сябры і прыяцелі, мае аднагодкі, маё пакаленне адзін за другім бяруць гэты рубеж: Сяргей Дубавец, Віктар Івашкевіч, Барыс Пятровіч, Язэп Янушкевіч, Вінцук Вячорка, Славамір Адамовіч, Анатоль і Васіль Дэбішы і іншыя.

50-ці гадовы юбілей адзначаў і мой стары, можна сказаць, старажытны сябра Сяргук Сяс. Да ягонага юбілею выйшла першая кніжка ягонай паэзіі «Стрэмка», якая ўвабрала ў сябе выбраныя вершы. Ішоў да гэтай кніжкі ён доўга. Дасюль у яго магло быць ужо і некалькі кніжак, прынамсі, напісаных Сяргуком вершаў хапіла б на іх. Але магло быць і так, што і гэтая кніжка не з'явілася б. Чаму? Дзеля гэтага трэба ведаць характар, натуру майго сябра. А натура і тэмперамент у яго — ого-го! Яшчэ той.

Пазнаёміліся мы з ім тады, калі наступалі на гісторыка-філалагічны факультэт Гомельскага ўніверсітэта. Лета далёкага 1979-га года было гарачым. Мы пасля 10-ці класаў, ён — заспенскай вясковай школы, я — светлагорскай гарадской. Нам па 17 гадоў. Мы абодва кучаравыя з даўгаватымі валасамі па тагачаснай моладзевай модзе. Ён — чарнавалосы, смуглявы, каравокі, як цыган, я — блакітнавокі, беласкуры з попелымі кудзерамі. Была яшчэ і трэцяя шатэністая галава сярод абітурыентаў — Едруся Акуліна. Мы кучаравыя сябравалі ўтрох.

Пісаць пра чалавека, з якім мы сябруем з 17-ці гадоў, гэта ў значнай ступені пісаць пра самога сябе. І яшчэ адно, што апрача ўзросту і кучаравых галоваў і паступлення аб'ядноўвала нас — любоў да прыгожага пісьменства. Едрусь ужо бачыў сябе паэтам. Ён друкаваўся ў «Бязроць» і нават твор на ўступныя іспыткі па беларускай літаратуры ва ўніверсітэт напісаў у выглядзе зрыфмаванай паэмы. Сяргук і

я таксама пісалі вершы. Ён па-беларуску, а я яшчэ па-расейску, але з цвёрдым намерам перайсці на беларускую. Дзеля беларускай мовы, якую я хацеў дасканалы вывучыць, уласна я і паступаў на беларускую філалогію.

Якое адчуванне ў мяне было пасля знаёмства з Сяргуком Сясом, гэтым страшэнна жывым хлопцам? Як быццам бы я сустрэў родную душу. Напачатку верасня мы з сваіх хатаў і кватэраў прыехалі ў Гомель вучыцца. Інтэрнат першакурснікам не давалі. Едрусь уладкаваўся на кватэры ў роднай цёткі, а мы з Сяргуком ліхаманкава шукалі кут, каб прытуліцца. Першыя ночы я ўвогуле начаваў на гарадскім аўтавакзале. Урэшце Сяргук усё ж такі неяк уплішчыўся ў інтэрнат на вуліцы Кірава, а я зняў прахадны пакойчык у прыватнай хаце, варыў на абед штодня бульбу з лупінамі і паліў торфабрыкетам грубку.

Не сказаў бы, што нашыя стаўкі былі заўсёды роўнымі. Сяргук быў неверагодным жэўжыкам, энергія з яго валіла цераз край. Яму ні хвіліны не

сядзелася на месцы, ён увесь час шукаў прыгоду, а часта і самі прыгоды знаходзілі яго. З ім немагчыма было штосьці планавальна напэўна, сустракацца штодня і размаўляць на гарачыя тэмы ці абмяркоўваць прачытаныя кніжкі. Ён то з'яўляўся (і тады можна было размаўляць гадзінамі), то знікаў на дні, а то і на тыдні па нейкіх сваіх пільных справах. Тым не менш, менавіта з ім мы здзейснілі свой першы грамадзянскі ўчынак, першы свой вопыт спазнання беларушчыны. Скончыўшы першы семестр і паздаваўшы іспыты, атрымаўшы стыпендыі, у лютым 1980-га на зімовыя вакацыі мы з Сяргуком купілі квітку на цягнік у агульны вагон і паехалі ў Крым, у Ялту, пакланіцца магіле Максіма Багдановіча. Мы былі ў захапленні ад ягонай паэзіі. Дабраўшыся з Сімферополя да Ялты па горнай дарозе на тралейбусе, мы пайшлі ў першы гатэль, які трапіўся на вочы — «Крым». Было ўжо цёмна, імжыла. На дзіва, былі вольныя месцы, мабыць, таму, што ўсё ж гэта быў далёка не сезон. Мы засяліліся, заплацілі не такія

ўжо вялікія грошы. Памятаю гэтае ўнутранае задавальненне, што вось — задумалі і зрабілі! А назаўтра быў сум, навеяны старымі могілкамі, шэрым сутонлівым надвор'ем, расшуканаю намі сціплаю магілкай паэта з невялікай шэрай пірамідкай з пабітага імхом і часам пясчаніку, з надпісам на ім, зробленым «няправільнаю тарашкевіцаю». І высокія чорныя змрочныя кіпарысы, і дзіўныя пальмы на гарбатых вуліцах Ялты, і царква, дзе адпывалі Максіма Багдановіча, і набярэжная, дзе няспешна прагульваліся адпачывальцы... Тая наша паездка ў Ялту была вынаходкаю Сяргука Сяс дзеля ўсведамлення сваёй індывідуальнасці, для станаўлення свайго асабістага творчага я.

Улетку 1980-га, пасля летняй сесіі, зборнай камандаю гісторыкаў, філолагаў і матэматыкаў мы паехалі ў будатрад у Хойніцкі раён, у вёску Бабчыц, будаваць цагляныя дамкі. З гэтага будатрада захаваўся ў мяне адзін памятны фотаздымак, дзе мы ўтрох: Толік Сяс, Едрусь Акулін і я — нахілілі жалезную бочку і выліваем з яе бетонны раствор у падмурак аднаго з гэтых дамкоў. Дзесьці побач працаваў і Сяргук Сяс. Мы жылі ў актавай зале сярэдняй школы, на якой вісела шыльда ў гонар Станкевіча-Палескага, партыйнага чыноўніка і пісьменніка, які быў родам з Бабчына і, хутчэй за ўсё, дапамагаў пабудаваць гэтую школу. Побач стаяў будынак старой, яшчэ дарэвалюцыйнай школы з чырвонае цэгля, у якім месціўся вучнёўскі інтэрнат. Натуральна, мы тады не ведалі, што тут, у падтэхнікуме, вучыўся прэм'ер Беларускай Народнай Рэспублікі ў эміграцыі, сталінскі вязень, літаратар і гісторык Яўген Калубовіч, якога разам з іншымі хлапчукамі-студэнтамі арыштавалі яшчэ напачатку 30-ых гадоў за антысавецкую беларускую дзейнасць. Таксама мы не ведалі, што адсюль родам паэт Мікола Мятліцкі, які ў гэты час у Менску пачынаў масціць сваю літаратурную кар'еру. А вось з ягоным стрыечным братам, як потым аказалася, мы пазнаёміліся аднойчы ўвечары, калі Сяргук, Едрусь і я сядзелі каля цяпельца разам з бабчынскімі дзяўчатамі і гаманілі пра штосьці. І раптам узнік гэты стрыечнік Мятліцкага Міколы, які абурыўся такой ідылічнай карцінай: як так — чужыя хлопцы і тутэйшыя дзяўчаты! У выніку ён раскідаў нашае цяпельца, схопіў за руку і звёў адну з дзяўчат, за што літаральна праз некалькі хвілінаў быў дагнаны і

крыху павалтужаны. Запомніў ён, як самага прыкметнага, Сяргука Сяс, і хутка разгарэлася супрацьстаянне паміж мясцовымі хлопцамі і будатрадаўцамі. Быў набег тутэйшых на наш лагер у школе. Шукалі Сяргука. І, каб прыхаваць яго, палова будатрада, у тым ліку і Анатоль Сяс, і Едрусь, і я, і, натуральна, сам Сяргук, калі паехалі мыцца ў Хойніцкую лазню, заадно і пастрыліся налыса...

І яшчэ згадаецца: ва ўніверсітэце мы ходзім разам ва ўніверсітэцкі гурток на Яраўскаю «Крынічку». І вось там я ўпершыню чую гэты верш, які распачынае Сяргукаў зборнік вершаў:

*У горадзе шэрым,
квадратна-кубчным,
усцяж паралельным
і скрозь сіметрычным,
дзе сціплае сонца
з-за гмахаў звісае
і промні, што дзіды,
туман прабіваюць,
дзе коміны неба
паранілі дымам,
дзе пахне мазутам,
іржой і бензінам,
скрозь панцыр асфальту,
праз тоўшчу бетону,
прабіўся да сонца
парастак
клёна.*

Віктар Ярац хваліць і падтрымлівае Сяргука: пішы далей. Толік Сяс крытыкуе. Адтога дабіцца пахвалы амаль немагчыма. А верш, між іншым, атрымаўся праграмным. Таму, мабыць, і змясціў Сяргук Сяс яго ў сваю «Стрэмку». Гэта ж мы — тыя самыя парасткі клёну, прабіліся ў чужым горадзе. У зрусіфікаваным і наскрозь савецкім тагачасным Гомелі. А ці моцна ён змяніўся з тых часоў? Горад, ані Гомель, ані Менск затым, так і не стаў для Сяргука чымсьці прымальным, камфортным і ўтульным. І чым даўжэй ён жыве ў горадзе, тым больш разумее гэта: «Са мною, нібыта стрэмка пад скураю, падарожнічаў Смутак... Мой светлы Смутак па маёй вечнай Радзіме»...

На першым курсе мы патрапілі на фальклорную практыку ў Жыткавіцкі раён. Пасля яе я вельмі палюбіў беларускую народную песню. Праз нейкі час, пазычыўшы на кафедры пераносны стужкавы магнітафон, паехаў у вёску да маёй бабулі па маці Соне (Сафіі) у вёску Будніцкі Двор Нараўлянскага раёна. Са мною за кампанію паехаў Сяргук Сяс.

Працяг на стар. 20-21 (12-13) ▶

НАВІНЫ

10 (2)

▶ КІНО

ФІЛЬМЫ БЫКАВА

У Расіі экранізуюць аповесць **Васіля Быкава «Афганец», паведамліў «Беларускі партызан».**

Аповесць пра няспраўджанага тыраназабойцу — «афганца» Ступака, які лічыць вінаватым ва ўсіх бедах Беларусі яе кіраўніка і вырашае пакласці гэтаму канец...

«Афганец» — рэч моцная, і яна яшчэ і нечакана актуальная: разгон дэманстрацый, АМАП, пошукі ўнутраных і знешніх ворагаў. Можна нават падумаць, што Улад Фурман (Уладзіслаў Фурманаў) вырашыў зняць антыпупцінскае кіно, але ён сам кажа пра тое, што паспрабуе адысці ад палітыкі ў фільме.

«У мяне шлях да Быкава пачаўся праз працу над экранізацыяй яго аповесці «Бліндаж». А перад гэтым мы здымалі ў Беларусі ваенную карціну «Наркамаўскі

абоз». Здымкі былі складаныя і вельмі з'ядналі здымачную групу. І некалькі беларускіх прадзюсар карціны даслаў мне спасылку на аповесць Быкава «Афганец»... Мяне цікавіць творчасць Быкава як пісьменніка, як мастака, як сумленнага, прыстойнага грамадзяніна», — адзначыў рэжысёр.

Між тым стала вядома, што зняты п'янішай аповесці В. Быкава фільм рэжысёра Сяргея Лазніцы «У тумане» ўвайшоў у спіс карцін, якія будуць прэтэндаваць на галоўную ўзнагароду 25-й пірымоніі ўручэння European Film Awards.

Увогуле, за ўзнагароду будуць змагацца 47 карцін з 31 еўрапейскай краіны. Намінантаў у розных катэгорыях вызначаць 2 тыс. 700 членаў Еўрапейскай кінаакадэміі.

Спісы намінантаў будуць аб'яўлены 3 лістапада ў час кінафестывалю ў іспанскай Севільі. Галоўная цырымонія адбудзецца 1 снежня на Мальце.

▶ ІМПРЭЗА

«БАБІНА ЛЕТА-2012»: НЕБА НІНЫ МАЦЯШ

Ужо трэці год запар у **Белаазёрску прайшло свята «Бабіна лета», прысвечанае дню народзінаў знакамітай паэтэсы Беларусі Ніны Мацяш.**

20 верасня у горад, дзе жыла і працавала паэтэса, традыцыйна прыязджаюць калегі-літаратары з усёй краіны, каб пабываць у яе кватэры, на якой усталяваная мемарыяльная шыльда, у бацькоўскім доме, ускласці кветкі на магілу Ніны Язэпаўны.

Дзякуючы арганізатаркам фестывалю — выкладчыцы Галіне Скарыне і дырэктарцы мясцовай бібліятэкі Тамары Кузняцовай — праграма была надзвычай насычанай. Многія шанавальнікі памяці Ніны Мацяш (апрача белаазёрцаў прыехалі госці з Мінска (старшыня Саюза беларускіх пісьменнікаў Барыс Пятровіч, намеснікі Аляксей Пяткевіч і Эдуард Акулін, а таксама Анатоль Вярцінскі, Васіль Жуковіч і Анатоль Івашчанка), з Брэста (паэт і мастак Лявон Валасюк, выкладчыкі БрДУ Святлана Варонік і

Марыя Новік), з Гродна (прафесар Аляксей Пяткевіч і паэтка Данута Бічэль), барды Таццяна Матафонава і Таццяна Беланогая) наведлі сядзібу Мацяшоў у вёсцы Нівы, месца яе апошняга спачыну на гарадскіх могілках.

У памяць паэтэсы ў царкве адбылася ліцыя. І па традыцыі прайшлі літаратурныя чытанні — пры амаль паўтэсячым аншылагу ў Палацы культуры Белаазёрска. Гучалі пранікнёныя прамовы, успаміны, вершы, прысвечаныя Ніне Мацяш, і вершы самой паэтэсы, песні, а таксама дэманстраваліся відэамагнэты з колішняй вечарыны Ніны Мацяш у мінскім Доме літаратара.

Ад імя кампаніі «Будзьма беларусамі!» у Белаазёрскую бібліятэку імя Ніны Мацяш Міхась Скобла падараваў кніжную бібліятэчку, прачытаўшы са сцэны экспромт:

Вам кніжак добрых дару

дзе горбы.

Да кніг яшчэ —

дзе прыгожых торбы.

*Бо ўсе, хто кнігі чытае тусамі,
і ёсць сапраўднымі беларусамі!*

▶ САЮЗ

СУСТРЭЧА СА СВАЯКАМІ МАКСІМА БАГДАНОВІЧА

3 верасня ў сядзібе Саюза беларускіх пісьменнікаў адбылася сустрэча са сваякамі **Максіма Багдановіча: Наталляй Уладзіміраўнай Сарокай (Гразновай-Валасовіч) і Мікалаем Георгіевічам Хільтавым.**

Наталля Уладзіміраўна, унучка стрыечнай сястры Максіма Багдановіча Ганны Кіпрыянаўны Валасовіч-Гразновай, жыве ў Краснадары (Расія). Не гледзячы на тое, што яе прафесія не звязана з літаратурай (Наталля Уладзіміраўна — медык), яна сур'ёзна цікавіцца радаводам сям'і і зрабіла шмат у даследаванні генеалагічнага дрэва сваякоў Багдановіча. У Наталлі Уладзіміраўны — тры дачкі, растуць унучкі.

Ганна Кіпрыянаўна Валасовіч-Гразнова падтрымлівала добрыя адносіны з Максімавым бацькам Адамам Ягоравічам Багдановічам, які прышчапляў ёй любоў да беларускай літаратуры. З вершамі Максіма пазнаёмілася, калі выйшаў зборнік «Вянок». Кнігу ёй падпісаў бацька Максіма, потым гэты асобнік першага выдання «Вянка» яна падарыла Янку Брылю, з якім перапісвалася. Ганна Кіпрыянаўна была знаёмай з М. Танкам, У. Караткевічам, П. Панчанкам, А. Лойкам, М. Стральцовым.

Унучка Ганны Кіпрыянаўны Валасовіч-Гразновай Наталля часта прыязджае ў Беларусь, у 1991 годзе прысутнічала на адкрыцці музея Максіма Багдановіча ў Мінску — разам са старэйшымі сваякамі.

Мікалаі Хільтаў і Наталля Сарока

Барыс Пятровіч і Аляксей Пашкевіч — ля радаводнага дрэва са сваякамі Максіма

ПІСЬМЕННІКІ Ў ГВАРДЗЕЙЦАЎ

У 188-й гвардзейскай **Ноўгарадскай ордэнаў Суворова і Хмяльніцкага інжынерна-сапёрнай брыгадзе, што месціцца ў Магілёве, адбылася літаратурна-музычная вечарына, прысвечаная 130-годдзю з дня нараджэння Янкі Купалы і Якуба Коласа.**

Вечарыну арганізавала Магілёўская гарадская бібліятэка. Прысутныя ўважліва аглядзелі кніжную выставу, праслухалі прапанаваную кампазіцыю пра жыццёвыя шляхі беларускіх пес-

няроў, а таксама вершы ў выкананні артыстаў народнага тэатра Палаца культуры вобласці і песні на вершы Я. Купалы ў выкананні кампазітара Міколы Яцкова.

Заклучным акордам вечарыны стала выступленне паэта Эдуарда Акуліна. Знаходзячыся сярод вайскоўцаў, Э. Акулін распавёў пра асаблівасці лёсу сваіх сваякоў, якія прайшлі праз палымя Афганістана, і прачытаў сваю баладу, прысвечаную афганскім падзеям. А потым загучалі звонкія струны акулінскай гітары, і прысутныя з задавальненнем паслухалі некалькі песен, у тым ліку і знакамітую «Янка Купала ідзе...».

Ул. інф.

У МАГІЛЁўСКОЙ ФІЛІ

2 верасня 2012 г. адбылося чарговае пасяджэнне **Магілёўскага аддзялення ГА «Саюз беларускіх пісьменнікаў».**

Выступае Ф. Шкірманкоў

Старшыня аддзялення Мікола Яцкоў зрабіў справаздачу аб тым, што было зроблена за мінулыя чатыры месяцы. Абмяркоўвалася дзейнасць літаратурна-інфармацыйнага выдання аддзялення — бюлетэня «Дняпроўская строма», выказваліся пажаданні па яго далейшым развіцці.

Прысутныя заслухалі выступленне Таццяны Барысік, якая мае жаданне ўступіць у шэрагі Саюза беларускіх пісьменнікаў. Пасля абмеркавання яе творчасці адзінагалосна рэкамендавалі пісьменніцу для ўступлення ў СБП.

У пасяджэнні прыняў удзел намеснік старшыні СБП Эдуард Акулін.

Прэсавая служба СБП

▶ КАСТРЫЧНІЦКІЯ ЮБІЛЯРЫ

У наступным месяцы адзначаюць юбілей сябры Саюза беларускіх пісьменнікаў:

- 07.10.1932 — Пташнікаў Іван Мікалаевіч
- 10.10.1957 — Дранько-Майсюк Леанід Васільевіч
- 13.10.1932 — Кобец-Філімонава Алена Рыгораўна
- 15.10.1947 — Мельчанка Таіса Васільеўна
- 17.10.1972 — Бохан (Салаўёва) Вікторыя Віктараўна
- 20.10.1947 — Голуб Юрка (Юрый) Уладзіміравіч
- 20.10.1967 — Андрыеўскі Васіль Рыгоравіч
- 25.10.1932 — Анісковіч Уладзімір Ігнатавіч
- 26.10.1952 — Казакоў Валерыі Мікалаевіч
- 31.10.1967 — Жылко Вадзім Вітальевіч

Жадаем усім радасці, натхнення і дабрабыту!

▶ АСОБА

«...ІЗ ПАШАНАЙ І ЛЮБОЎЮ АБ НАС УСПАМІНАЦЬ» ДА 120-ГОДДЗЯ ЗОСЬКІ ВЕРАС

Сяргей ПАНІЗЬНІК

«Так, я сваімі юбілямі ўжо надакучыла...» — пісала аднаго разу мне Зоська Верас (яна нарадзілася 30 верасня 1892 года ў мястэчку Мяджыбаж Хмяльніцкай вобласці Украіны). А па праўдзе была ўсцешана нашай увагай і цікаўнасцю, частымі наездамі ў яе лясную хатку пад Вільняю. На ўзгорыстыя тэрыторыі Панары прабіраліся госці амаль з усіх куткоў Беларусі. І кожнаму, хто звяртаўся да яе на вочы ці лістоўна, хапала змогі дапамагчы. Тысячы пісьмаў прыходзілі штогод да Людвікі Сівіцкай, па мужу Войцік, да легендарнай Зоські Верас. Ад даўніх і новых знаёмых, ад энцыклапедыстаў і пачынаючых літаратуразнаўцаў, пісьменнікаў і школьнікаў — усіх, хто хацеў узбагаціцца захаванымі ў яе памяці, яе архівах ведамі пра Айчыну, гісторыю, хто хацеў спасцігнуць скрыжальную моц Бацькаўшчыны.

Зоська Верас лучыла сабою стагоддзі, эпохі, радаводныя карані. І мы разам з ёю, відущчай і памятушчай, пераходзілі праз хісткія масткі часу, запаўняючы сябе і прастору энергіяй продкаў.

Чытаю ліст Зоські Верас ад 18.09.1981. «Цяпер у мяне сапраўды нічога не засталася ў запасе. Але вас асабіста з прыемнасцю ў сябе пабачу. Так шмат хацелася б Вам паказаць са старых, старых часоў».

У кнізе Язэпа Лёсіка «Творы» ёсць фотаздымак: «Другая сесія Цэнтральнай Рады беларускіх арганізацый 15.10.1917 г.», дзе можна ўбачыць і воблік Л. Сівіцкай (Зоські Верас). А я ў падарунак ад яе атрымаў аднаго разу ўлётку Беларускага камітэта, які ў тым жа 1917 годзе месціўся ў Менску на Захараўскай вуліцы ў доме №18. Ці не сама спадарыня Людвіка складала словы адозвы: «Дык страпяніся, Народ Беларуска! Больш ні закуюць Цябе ў пугы жалезныя, бо сам будзеш сабей доляю кіраваць. Твае выбарныя людзі завядуць такі парадак, які Табе будзе патрэбны — толькі ведай, каго выбіраць. Выбірай тых, каторыя пастаяць за родную зямельку, за свабодную Беларусь». І далей зноў жа лацінкаю: «Грамадзяне Беларусі! Будзем тварыць народнае шчасце, яно цяпер у нашых руках. Дзеці нашыя

95-гадовы юбілей: Вольга Іпатава, Сяргей Панізьнік, Зоська Верас, Галіна Войцік (дачка), Віталь Скалабан, Уладзімір Содаль

На пачатку дарог

будуць дзякаваць нам за свабоду Бацькаўшчыны і з пашанай і любоўю аб нас успамінаць. Клічце вялікі кліч волі па ўсіх кутках свабоднай Беларусі!».

Па сканчэнні тэксту — пазначка: «Прачытаўшы — аддай суседу». Што я і раблю гэтым разам.

Аднадзмі Л. Сівіцкай, апантаных адраджэнцаў, і нас прыклікаюць з стогадовай далечы: «Браты! Будуйце сваю святлую будучыню. Пакажэце ўсяму свету, што жыве Беларусь...». То як жа могуць «надакучыць» юбілеі Зоські Верас, якія кожны раз дапамагаюць згадаць светлае імя падзвіжніцы, апантанага змагаркі за «вялікае свята свабоды».

Тым больш, што ў сёлетняе 120-годдзе ўліваюцца і такія юбілейныя даты яе доўгага, пакручастага жыцця: 105-годдзе першай публікацыі ў часопісе кіеўскага жаночага камерцыйнага вучылішча «Подснежник» (а пачала пісаць «наўныя, дзяцінныя» апавяданні і вершы ў 9–10 гадовым узросце), 95-годдзе з таго часу, як Л. Сівіцкая пачала падпісваць псеўданімам Зоська Верас свае допісы ў менскую газету «Вольная Беларусь» (публі-

кацыі ў «Нашай Ніве» падпісвала псеўданімам Мірко), 85-годдзе ад пачатку заснавання ёю дзіцячай часопісі «Заранка», 45-годдзе ад пачатку новага этапу літаратурна-грамадскага жыцця пасля «духовага летаргічнага сна». У сваёй «Аўтабіяграфіі» Зоська Верас згадала: «Разбудзіў мяне Арсень Сяргеевіч Ліс. Ён і намовіў пісаць успаміны».

Дастасуецца да пакручастых жыццёвых спежак Зоські Верас і яшчэ адна дата. Сёлета споўнілася 125 гадоў з дня нараджэння Фабіяна Шантыра (1887—1920) — першага мужа Людвікі Антонаўны Сівіцкай, сябра Беларускай сацыялістычнай грамады, аўтара «Нашай Нівы», «Вольнай Беларусі», «Дзянішчы», сябра першага ўрада Савецкай Беларусі. 33-гадовы Шантыр загінуў «пры нявысветленых абставінах». Недзе мне давалося прачытаць, быццам Шантыр быў арыштаваны разам з Цішкам Гартным. Апошняму нібыта ўдалося выбавіцца з расстрэльнай камеры чырвонаармейцаў і пераслаць партоўную тэлеграму ў Маскву...

Пра пісьменніцу Зоську Верас (а яна была прынята ў саюз пісьменнікаў з рэкамендацыі незабыўнага Генадзя Кахановіча ў 1982-м — трыццаць гадоў таму), пра дзяўчку на грамадскай і культурнай ніве пісалі Сяргей Новік-Пяюн, Янка Саламевіч, Уладзімір Содаль, Зянон Пазыняк, Фёдар Янкуўскі, Вольга Іпатава, Уладзімір Ягоўдзік, Валянціна Аколава, Дзіяна Чаркасава, Алесь Бачыла і многія, многія іншыя.

Толькі эпістальная спадчына Зоські Верас (лісты, цыдулі ад яе і да яе) змяшчае каля 10 000 адзінак! Пасля яе смерці ў 1991 годзе прысутнасць гэтага творцы ў розных дзяржаўных і недзяржаўных выданнях даволі значная. Але найбольш поўнае выданне твораў Зоські Верас «пад адной стрэшкай» адбылося яшчэ пры жыцці пісьменніцы. Гэта кніга «Каласкі» («Юнацтва», 1985 год) з прадмовай Ніла Гілевіча і пасляслоўем Янкі Саламевіча.

У 1992 годзе Галіна і Лявон Луцкевічы (дачка і зяць Людвікі Антонаўны) пісалі мне: «У сувязі са 100-гадовым юбілеем Зоські Верас мелі быць выданыя яе ўспаміны. Ініцыятарам быў Янка Саламевіч. Нам стала вядома, што гэтая ініцыятыва, мабыць, ня будзе рэалізаваная...».

Яна, гэтая магчымасць, не спраўджана і па сённяшні дзень... Самы час цяпер для творцы з віленскага краю. І неабавязкова чакаць чарговага юбілею. Хаця сваімі напамінальнымі датамі Зоська Верас нам, па праўдзе, не надакучыла.

У Яе вянок — мае наступныя два вершы...

Дзесь пад Вільняю

«З дому не рухаюся... Так што калі Вам хочацца мяне адведаць, не адкладайце: чым хутчэй, тым лепш. Зразумела, вясной у нас прыгажэй і дарога больш прыемная. Але мушу вытлумачыць, як да мяне дабрацца, бо жыву даслоўна ў лесе...»

З ліста Людвікі Антонаўны Войцік

А дарога — дзе золь, дзе верас — у пажухлым зімой лісці... Маладзенькая Зоська Верас, як нялёгка да Вас дайсці. І не бор той густы пад Вільняй, не падростачкі-саснякі, — замінаюць гадоў узвівы, нашы звільстыя вякі... І самім Вам пад дзевяноста. Столькі жыццянак у вязьму! Ды з-за лесу, з-за бору —

постаць:

— Добрых летаў яшчэ вазьму! Баравая, уся лясная, уся памятлівая на здзіў... Не пытаюся я, бо знаю: колькі верас людзей вадзіў... Паспяшаюся — і на веру: з Даўгалеццем расце Любоў. ...Дзесь пад Вільняю Зоська Верас прыручае нам галубоў.

Я НЕ БАЮСЯ

Зоська ВЕРАС

*Я не баюся жыццёвай буры,
хоць добра знаю я шум пануры,
і змрочнага не баюся ценю
без ласкі цёплай сонка праменю,
і не баюся працаў мазольных
для рук бяздольных...
Але ж баюся я ўтраты веры,
траты энергіі баюся без меры,
баюся жыцці без ідэалу,
бо ў чорнай пустыцы сэрца б сканала...
Больш чым цялеснай баюся смерці —
душой памерці...*

1915 год

***

*Колькі ж Вам?
Дзевяноста пяты?*

*Лік у клопаце малады:
толькі б гудзевіцкія дзяўчаты
чулі водар жывой вады;
каб у далніх
школьных музеях
хлопцы бачылі,
што для іх
столькі ўзведзена калізеяў
беларускіх, значыць — сваіх.*

*Колькі ж пісем
пайшло ў школы?
Чый такі непамерклы дух?
Хто за самых рупнейшых*

молад

дзецокоў, дзядзькоў, маладух?

*Зоська Верас... Ах, Зоська Верас!
Вы ўтрымалі зямную вось.
...Я расказваю — мне не верыць
найпрыхільнейшы ягамосць,
што пад Вільняю —
клён з лясчынаю,
а навокал — дубы, дубкі...
Тут ёсць клад.
Да яго лагчынаю
прабіраюцца дзівакі.
Клад, адкрыты для ўсіх;
праменнямі
надзяляецца, хто ахвоч.
Сам я браў тут арэхі жменямі,
каб не білася ў сэрцы ноч.*

*Зоська Верас. Ах, Зоська Верас!
Столькі думана ў цішыні...
Беларусь жывучы верай
з птушкай феніксам у радні.
Цераз просекі і павалы
прабіваліся да відна.
Пакаленні ішлі ў правалы:
меч і голад,
мор і вайна...*

*Вам нялёгка, калі ў рабоце
годы, нервы, сумленне, слых.
Жыць нялёгка, бо на выгодзе
абьявавых многа, злых...
Над Панорамі! Пісьмы кружацца.
Беражэ Зоську Верас бор.
Хай Вам доўга Радзіме служыцца
на узгорку сівых Панор.*

¹ Паноры (Панярай) – лясны масіў на паўднёва-заходняй ускраіне Вільні.

▶ 100 ГАДОЎ

МАКСІМ ТАНК

РАЗДЗЕЛ 3 КНІГІ «У ВІЛЬНІ І БОЛЬШ НІДЗЕ»

Леанід ДРАНЬКО-МАЙСЮК

*Ахвярую майму цудоўнаму
сэбру Сігітасу Саладэжынскаму
і яго дзівоснай жонцы
спадарыні Паліне*

Я бачыў Максіма Танка ў старасці, але заўсёды хацеў убачыць яго маладым, віленскім, дваццацігадовым, якім ён быў у першую сваю турэмную палову 1930-х.

Як мог, уяўляў той час, пра які паэт напісаў: «...я працаваў у падполлі і за ўдзел у рэвалюцыйна-вызваленчым руху быў арыштаваны і сядзеў у вядомай віленскай турме Лукішкі...».

Яго пашпартнае імя — Яўген Скурко — узнікала тады ў паліцэйскіх, пракурорскіх і судовых паперах, а перш за ўсё — у канфіскаваных матэрыялах, з якімі можна пазнаёміцца ў Летуіскім Цэнтральным Дзяржаўным Архіве (LCVA): фонд 129, вопіс 2, справа 2034 і фонд 129, вопіс 2, справа 2227...

11 жніўня 1933 года віцэ-пракурор XIII Віленскага раёна Дамінік Пятроўскі ў сваім абвінаваччым акце (13 друкаваных старонак!) заяўляў, што жыхар вёскі Пількаўшчына Мядзельскай гміны Пастаўскага павета, сын Яна і Дамінікі Яўген Скурко, якому 21 год, абвінавачваецца ў тым, што з 1930-га па 27 траўня 1933 года ў Вільні, у Пастаўскім і Дзісенскім паветах Віленскага ваяводства, а таксама ў Наваградскім ваяводстве, маючы намер гвалтоўна змяніць дзяржаўны лад Польшчы і адарваць частку яе тэрыторыі, узяў удзел у Камуністычнай Партыі Заходняй Беларусі (КПЗБ), ведаючы, што гэтая партыя складаецца з асоб, якія імкнуцца да азначанай вышэй мэты...

Што й казаць, абвінавачанне вельмі сур'ёзнае!

Віцэ-пракурор падкрэсліў: такое злачынства караецца згодна артыкулаў 97 (параграф 1 і 93) крымінальнага кодэкса міжваеннай Польшчы (злачынствы супраць дзяржавы. — Л. Д.-М.), і аднастаў: калі 5 лютага 1931 года ў Тчэве арыштавалі Браніслава Тарашкевіча, то ў ягоных бланкочных нататках была знойдзена характарыстыка на нейкага Скурко: «Смелы хлопец, вучань беларускай гімназіі, адзін раз ездзіў у Слоніўскі павет, дзе жыў брат Дварчаніна...».

Д. Пятроўскі асабліваю ўвагу звяртаў на тое, што згаданы Скурко ўваходзіў у шэраг актывістаў, якія непасрэдна праводзілі ў Польшчы дырэктывы кампартыі.

Бланкочныя нататкі Тарашкевіча ў Вільні пераклалі з беларускай мовы на польскую, перадрукавалі — і атрымалася 22 старонкі. З 1-га і ажно на 23 красавіка 1931 года іх падрабязна вывучыў суддзя Язэп Булгак.

На 6 і 7 старонках даваліся кароткія характарыстыкі на кур'ераў; дык вось, на 7 старонцы ў 24 пункце і паведамлялася пра «нейкага Скурко».

У кнізе Міколы Мікуліча «Максім Танк: на скразняках стагод-

Максім Танк. Пачатак 30-х

дзя» змешчана паэтва згадка пра той выпадак: «...у мяне пачынаўся акт абвінавачвання, што... пры пераездзе граніцы ў Тчэве быў арыштаваны Браніслаў Тарашкевіч, у запіснай кніжцы якога было пазначана: «Скурко (толькі імя не было) — хлопец дзельны, вазіў літаратуру». А я тады, сапраўды, вазіў літаратуру брату аўтара хрэстаматы Дварчаніна...».

Лідару «Грамады» паэт прысвясціў твор «Б. А. Тарашкевіч»:

*Лукішкі.
Ключоў турэмных звон.
Год 1932, здаецца.
Першы павільён.
Паверх трэці.*

*Калі выводзілі нас
На астрожны двор пракрыты,
Мы бачылі яго,
Прыніклага да кратаў,
З рукою у прывітанні
Ўзнятай...*

У 1983 годзе я рэдагаваў кнігу Максіма Танка «За маім сталом» і памятаю: гэты верш уразіў мяне сваім турэмным рытмам...

Праясно сітуацыю з першым арыштам паэта.

Уладзімір Калеснік у кнізе «Паэзія змагання» гаворыць: «Летам (?) 1932 г. яго арыштавалі...», а ў кнізе «Зорны спеў» цытуе інфармацыйны камунікат паліцыі № 142: «...дня 2.04.1932 г. звалены з-пад арышту з турмы на Лукішках».

Тут нехта відавочна памыліўся — ці даследчык, ці пісар, які

складаў камунікат, бо атрымалася дзіўная перастаноўка: арыштавалі паэта летам, а выпусцілі вясной, 2 красавіка, усё таго ж 1932 года!

Пазней у кнізе «Максім Танк. Нарыс жыцця і творчасці» У. Калеснік няпэўна ўдакладніў: «...паэта арыштавалі ў сакавіку 1932 года, а ў красавіку звольнілі».

У новых публікацыях даследчыка заместа 2 красавіка з'явілася 11 красавіка, як дзень выхаду з вязніцы, аднак жа і гэтая дата сумніўная.

У лісце У. Калесніку (ліст напісаны ў студзені 1978 года, але неадпраўлены) Максім Танк далікатна тлумачыць: «...па нейчай віне... укралася памылка, што я звольнены з турмы 11.04.1932 года. Я тады напярэдадні Першага мая быў арыштаваны. Аб звальненні ў гэты час не магло быць і гутаркі...».

Дзмітрый Бугаёў у кнізе «Паэзія Максіма Танка» даводзіць: будучага аўтара «Нарачы» арыштавалі ў красавіку 1932 года.

Мікола Ароўка ж у даследаванні «Максім Танк. Жыццё ў паззіі», мусіць, каб не памыліцца, наогул не называе ні дзень, ні месяц, ні год першага арышту, а проста кажа пра свайго героя: «...упершыню трапіўшы на Лукішкі...» і г.д.

Аднак жа павінна быць дакладная дата, і яна ёсць; у абвінаваччым акце, падпісаным Д. Пятроўскім, знаходжу: 27 красавіка 1932 года Яўгена Скурко затрымалі, а 29 красавіка рашэннем суда 1-й інстанцыі зняволілі. Сапраўды ж, «...напярэдадні Першага мая быў арыштаваны...».

Прыкладна праз месяц, 24 траўня, арышт замянілі закладам у суме 200 злотых — пра гэтыя 200 злотых, дарэчы, напісалі ці не ўсе танкаўскія даследчыкі. Калі грошы былі ўнесены (пэўна ж, з партыйнай касы), то 11 чэрвеня 1932 года паэт выйшаў на волю. У неадпраўленым лісце У. Калесніку Максім Танк паведамляе, што выйшаў з Лукішак толькі ў ліпені.

У чэрвені ці ў ліпені, але, як бы там не было, — паэт не стаў чакаць суда, схваўся ад паліцыі (некалькі тыдняў знаходзіўся ў БССР), таму былі разасланы гончыя лісты — так зваліся аб'явы пра пошук злачынцаў.

Надышоў 1933 год...

27 студзеня і 16 лютага акруговыя следчы суддзі 2-й Віленскай аругі выпісаў паведамленні аб новых гончых лістах на Максіма Танка. Наатуральна, яны былі скасаваны, калі 24 траўня 1933 года паэта затрымалі ў Глыбок, а праз тры дні, 27 траўня, арыштавалі (другі раз!) і змясцілі на Лукішках, у 1-м турэмным корпусе, у камеры 189.

16 ліпеня паэт падаў заяву на імя следчага суддзі 1-й Віленскай аругі з просьбай дазволіць яму выпісаць газету «Глос Вільна». На першай старонцы заявы — авальная пячатка турэмнай канцэлярыі: «Атрымана 17 ліпеня 1933 г.», а на адвароце начальнік Лукішак 20 ліпеня прыпісаў: «Вязень Скурко салідарызуецца з вязнямі камуністамі і паводзіць сябе нездавальняюча».

Атрымаўшы з такой выразнай прыпіскай заяву, следчы суддзя 26 ліпеня пераслаў яе віцэ-пракурору 13-га Віленскага раёна — тобок, Д. Пятроўскаму. 27 ліпеня заява легла на ягоны стол, аднак на гэтым дакуменце — палова аркушыка з вучнёўскага сшытка ў клетку — Д. Пятроўскі ніякай рэзалюцыі не пакінуў. Мусіць жа, пракурорская думка была такая: раз Яўген Скурко салідарызуецца з камуністамі, то не варта патураць яму, скажам, дазваляць падпісвацца на тую ж газету...

На другі дзень пасля напісання гэтай заявы, 17 ліпеня, паэта выклікалі на допыт да следчага акруговага суддзі.

31 жніўня ў 3-ці крымінальны адзел Віленскага акруговага суда быў даданы абвінаваччы акт. 2 верасня завялі крымінальную справу — Яўгена Скурко абвінавачвалі паводле артыкула 97 (параграф 1) у звязку з артыкулам 93. 8 верасня старшыня суда даў справе ход.

Праз чатыры дні, 12 верасня, кіраўнік сакратарыята 3-га крымінальнага аддзела адправіў на Лукішкі копію абвінаваччага акта і тлумачэнне аб парадку падачы скаргаў.

13-га чысла паэт атрымаў гэтыя дакументы, а 18-га падаў заяву — зноў палова аркушыка ў клетку — у акруговы суд з просьбай дазволіць прачытаць акты свайёй справы.

На тытуле заявы — авальная пячатка: «Атрымана 18 верасня 1933 г.», а на адвароце пазнака — 19 верасня начальнік турмы

(ужо без ніякіх прыпісак!) перадаў заяву па прызначэнні, і 20 верасня яна была зарэгістравана ў судовай канцэлярыі.

У выніку на тытуле заявы з'явіліся дзве рэзалюцыі — верхняя: «Выклікаць. 25.09.1933 г.» і ніжняя, відаць, больш пэўная: «Выклікаць на 27.09.1933 г.».

Тым часам разаслалі й пошвы на судовы разбор, прызначаны на 6 лістапада...

На разбор выклікаўся сам абвінавачаны Яўген Скурко і сведкі Ян Касяк (таксама на той час лукішскі вязень), Апалінары Мальчэўскі (чыноўнік следчага аддзела) і выдавец доктар Усевалад Шыран (позву яму ўручылі 21 верасня ў мястэчку Лужкі Дзісенскага павета).

У якасці сведкаў прапанавалі з'явіцца ў суд будучай жонцы паэта Любові Асаевіч і яе сястры Соф'і. Выклікі ў суд ім былі дастаўлены па адрасе: Вільня, вуліца Букавая, 14.

Трэба думаць, сёстраў не было дома, таму 20 верасня пасланец уручыў пошвы іхняй непісьменнай маці — у графе «подпіс» жанчына двойчы паставіла алоўкам тры крыжыкі...

Паводле Д. Пятроўскага, Яўген Скурко жыў на вуліцы Букавай у доме 14 з 1929 года; у розныя часы там з ім перабывалі Мікалай Сіцько, Сяргей Скурко, Ян Гарэлчонак...

Ноччу з 11 на 12 красавіка 1932 года паліцыя абшукала дом і ў пакоі Соф'і... Пад шафай паліцыя знайшла два паасобнікі адбітага на шапірографе часопіса «Пралом», № 2 з датай «Люты 1932 г.», а таксама рукапісы:

1. Верш «Защитрайкавалі гіганты-коміны», падпісаны: «Максім Танк»;
2. Верш «Гаротнікі абудзіліся», датаваны 20.01.1932 г. і падпісаны: «Арсень Граніт» (адзін з ранніх псеўданімаў паэта. — Л. Д.-М.);
3. Артыкул «Замест прадмовы», змест якога падобны на змест артыкула «Ад рэдакцыі», змешчанага ў 2-ім нумары «Пралому»;
4. Апавяданне пра перажыванні беспрацоўнай Манькі... Соф'я заявіла, што не ведае, хто ў яе пакоі хаваў часопіс «Пралом», аднак заўважыла: да яе часта заходзілі кватаранты Яўген Скурко і Мікалай Сіцько...

На адной з вокладак «Пралому» быў надпіс па-беларуску: «На памяць ад рэдакцыйнай калегіі «Пралому» 2 красавіка 1932 г.», і пазней каліграфічная экспертыза паказала, што гэтая рука Яўгена Скурко.

27 красавіка 1932 года пшадонік Леан Гансяроўскі зноў ператрос дом на Букавай, асабліва пакой Яўгена Скурко і Мікалая Сіцько.

Немагчыма не здзівіцца: за два тыдні хлопцы нічога не схавалі! Зусім нядбалыя былі, ці што?!

Гансяроўскі выявіў шмат выданняў і камсамольскіх цыркуляраў, вершаваныя рукапісы камуністычнага зместу, а таксама ведамасці-справаздачы, багатыя на лічбы, даты, падраўнкі і скарачэнні — напрыклад, «Док» (Докшыцы), «Дун» (Дунілавічы), «См-нь» (Смаргонь), «Гр» (Гродна), «Ві» (Вільня) і г.д. Усё гаварыла аб тым, што Яўген Скурко і Мікалай Сіцько — актыўныя камсамольцы!

Крамольныя паперы, напісаныя (зноў жа на думку Д. Пятроўскага!) Яўгенам Скурко, сведчылі

13 (5)

пра час і колькасць разасланых адозваў, як і сведчылі пра тое, што Яўген Скурко разам з Серафімам Лаворам з сярэдзіны снежня 1931 года кіраваў выпускам падпольных матэрыялаў...

3-і крымінальны аддзел Віленскага акруговага суда (старшыня — Сянкевіч, судзі — Жанеўскі і Драц, пратакаліст — Гжымкоўскі ў прысутнасці віцэ-пракурора Д. Пятроўскага) засядзі два дні — 6 і 7 лістапада 1933 года.

На лаве падсудных апынуліся: Серафім Лавор (21 год), Ян Гарэлічонак (27 гадоў), Сяргей Скурко (22 гады), Уладзімір Хвалько (30 гадоў), яго брат Міхал Хвалько (28 гадоў), Мікалай Сіцько (19 гадоў) і Яўген Скурко (21 год).

Маладых беларусаў судзілі за ўдзел у змове пад назвай «Камуністычная Партыя Заходняй Беларусі».

Абвінавачанне па тым часе, можна сказаць, трафарэтнае!

Віну самага старэйшага Уладзіміра Хвалько суд прызнаў недаказанай.

Астатніх засудзілі на розныя тэрміны турэмнага зняволення, на восем гадоў пазбавілі публічных і грамадзянскіх правоў, а таксама ж кожны мусіў быць заплаціць 320 злотых судовых выдаткаў.

Суд за так не судзіў!

Праўда, суд адзначыў: хто без грошай (а без грошай, трэба думаць, былі ўсе!), за таго можа заплаціць са свайго скарбу дзяржава!

Яўген Скурко дастаў шэсць гадоў турмы...

Даследчыкі не раз адзначалі: на Лукішках Максім Танк выпускаў часопіс «Краты» і складаў рыфмаваныя творы. Нядаўні вучань меліярацыйных тэхнічных курсаў, ён меў добры почырк і ўмеў карыстацца рознымі шрыфтамі, таму турэмны камітэт неаднойчы даручаў яму перапісваць грыпсы.

Паэт называў грыпсамі астрожныя вершы, У. Калеснік — тайную перапіску палітвязняў, а даследчыкі Т. Барысюк і М. Барташэвіч даюць сваё тлумачэнне: гэта запіскі з турмы ці ў турму.

Слова «грыпсы» паўплывала на лёс і творчасць Максіма Танка істотным чынам!

У «Зорным свебе» У. Калесніка чытаю: «...чацвёртага лютага 1934 года... лукішскі наглядчык Аляксандр Трухан знайшоў у вентыляцыйных локсах 175 камеры тайную перапіску палітвязняў, так званыя «грыпсы». Там былі перапісаныя песні «Мы пожара всемирного пламя», «Слезамі залит мир безбрежный», і фрагмент паэмы «Як бог гуляў на ігрышчы»...».

А вось як пра гэты выпадак напісаў Максім Танку 4 лістапада 1961 года летувіскі журналіст Ёнас Каросас: «...1934.2.17 тюремный сторож Трухан Александр в камере 175, в которой сидели студент Фейгенберг Давид и Фейгельман Ицек, в вентилиции под парашкой нашли (так у лісце; вядома ж, трэба чытаць не «нашли», а «нашел» — Л. Д.-М.) грипсы...».

У прыведзеных урыўках супадае нумар камеры, імя і прозвішча наглядчыка, і тое, што ён знайшоў, а менавіта — грыпсы, і дзе знайшоў — у вентыляцыі; урэшце, супадае год — 1934-ты, супадае месяц — люты, аднак жа не супадае дзень.

У. Калеснік піша пра 4-га, Ё. Каросас пра 17-га, а грыпсы былі знойдзены 14-га чысла.

Цяжка сказаць, на якія дакументы абапіраўся У. Калеснік,

калі пісаў пра 4-га лютага; лягчэй растлумачыць, чаму памыліўся Ё. Каросас. Ён, пэўна ж, чытаў рапарт начальніка турмы, накіраваны 17 (!) лютага пракурору Віленскага акруговага суда.

Між тым, у рапарце цвёрда гаварылася: грыпсы (усяго пяць) Трухан знайшоў менавіта 14 лютага, за што вязняў камеры 175 на чатыры тыдні пазбавілі права атрымліваць харчовыя пасылкі.

Сведка Аляксандр Трухан 12 красавіка з'явіўся да старшага пастарунковага следчай службы Тадэвуша Пладоўскага. Карэнны віленчук, трыццацігадовы А. Трухан жыў на вуліцы Вігольдавай, у 42-ім доме, займаў 9-ю кватэру; пісаўся палякам, хадзіў да касцёла і ніколі не быў пад судом...

Чалавек яшчэ малады, але забыўлівы, і гэта акалічнасць вельмі важная для ўсёй справы!

Дазорац паказаў: у лютым 1934 года аднаго (?) дня ён праводзіў агляд камеры 175...

Заўважу: мінула ўсяго два месяцы, а ён ужо не мог успомніць, што аглядаў названую камеру менавіта 14 лютага...

Паводле А. Трухана: вязняў у камеры не было; Давыд Фейгенберг знаходзіўся ў судзе (запомнім гэта!), а Іцак Фейгельман на шпацыры (таксама запомнім!).

Дык вось, у пустой кутузцы турэмны вартаўнік выпараў з вентыляцыйнай прудухі жмут папер і сярод іх знайшоў пяць грыпсаў, а таксама ж картку з надпісам «Давыд Фейгенберг» (такія карткі з прозвішчамі вязняў звычайна ўкладваліся ў кошык з харчамі, якія прыносілі ў турму родныя зняволеных).

У сваім пратаколе Т. Пладоўскі адзначыў, што ў час допыту, каб спраўдзіць — тая картка ці не, ён не паказаў А. Трухану картку з надпісам «Давыд Фейгенберг», бо яна недзе згубілася!

Камічная дэталка!

На паказаныя ж пяць грыпсаў А. Трухан сказаў, што гэта менавіта тыя грыпсы, якія ён выявіў у лютым (!) 1934 года ў камеры Іцка Фейгельмана і Давыда Фейгенберга...

Тады ж, 12 красавіка, узялі ўзор почырку і дапыталі ў якасці падазронах вязняў 175 камеры...

Студэнт Універсітэта Стэфана Баторыя, сын Гірша і Рахілі Давыд Фейгенберг нарадзіўся ў Вільні ў 1910 годзе, жыў на вуліцы Вакзальнай дом 11, кватэра 10, з'яўляўся памочнікам дырыжора, а ў турме апынуўся згодна знакамітага артыкула 97 (параграф 1)...

Пра пяць грыпсаў, якія ляжалі на сталі Т. Пладоўскага, вязень сказаў, што бачыць іх першы раз! Даў яшчэ і такое тлумачэнне: гэта сам Трухан паведаміў яму, што знайшоў менавіта ў вентыляцыі нейкія паперы і, хаваючы іх за спінай, спытаўся ў яго: «Гэтыя грыпсы ты пісаў?» — а ён, вязень, адказаў, што ніякіх грыпсаў не пісаў і наогул не мог бачыць, што канкрэтна хавае ад яго дазорац...

Гэта паказанне якраз і выяўляе «арыгінальнасць» памяці Трухана. Аказваецца, падчас ператрусу вязень Д. Фейгенберг знаходзіўся не ў судзе, як сведчыў Трухан, а ў сваёй камеры...

І з І. Фейгельманам Трухан памыліўся!

Пра гэтага вязня даводзіў, што знаходзіўся ён (памятаем!) на шпацыры, аднак жа І. Фейгельман у той час, калі ў камеры быў ператрус, чытаў у судзе акты сваёй справы...

Як і яго таварыш па няшчасці, Іцак Фейгельман таксама ж заявіў Т. Пладоўскаму, што згаданыя пяць грыпсаў не пісаў і не ведае, хто іх напісаў і схаваў у вентылятары...

Чалавек веры Майсеевай, сын Лейбы і Сары Іцак Фейгельман жыў у мястэчку Лужкі Дзісенскага павета — дарэчы, як і доктар Усевалад Шыран.

У пратаколе ўзору почырку вязень вельмі прастадушна аднаставаў: «...был под судом за коммунистическую деятельность... Отсидел до сих пор семь месяцев и... сидеть еще три года и пять месяцев. Отец умер в 1927 году в лесу от болезни склероза сердца. Находясь в тюрьме, никакой деятельности не совершаю... Попольски писать не умею...».

Вядома ж, узяўшы пад увагу, што Фейгельман па-польску не піша, графага Ігнацы-Леан Другаль, а 12 красавіка ён быў і пратакалістам, папрасіў вязня накрэліць у пратаколе ўсе літары расійскага алфавіта, прычым двойчы (вялікія і малыя), а таксама ж усе арабскія лічбы (рымскія лічбы чамусьці не трэ было!), і нават накрэліць габрэйскія літары (іхні пісьмовы варыянт)...

Выконваючы пракурорскае распараджэнне, 27 красавіка супрацоўнікі следчага аддзела дзяржаўнай паліцыі места Вільні ўжо вядомы нам Т. Пладоўскі і пратакалістка-машыністка старшы пшадоўнік Яніна Падгайская зрабілі агляд рэчавых доказаў са справы І. Фейгельмана і Д. Фейгенберга, пераклалі грыпсы на польскую мову, падрабязна іх апісалі і склалі пратакол (тры поўныя друкаваныя старонкі і 13 радкоў на 4-й старонцы).

Змест апошняга грыпса падрабязна не апісаны, сказана толькі, што накрэслены ён алоўкам ад рукі на папяроснай гільзе з двух бакоў. Калі ўчытацца, то можна даведацца, што на Лукішках у нядзелю кармілі фасоллю і заціркай, у панядзелак — капустай і крупамі, у аўторак — гарохам і морквай, у сераду — гарохам і, здаецца, макаронай, у чацвер — фасоллю і крупамі, у пятніцу — крупамі і капустай, у суботу — гарохам і бруквай.

У наборы страў наступнага тыдня, акрамя вышэй названага, былі яшчэ буракі, селядцы і грэчка. Але чамусьці нідзе не называлася бульба, і нічога не гаварылася пра мяса і хлеб?!

Праўда, не ўсе словы ў невялічкім рукапісе ясныя, нават лупа не памагла разабраць іх, таму, трэба думаць, у нечытальных радках пісалася якраз пра бульбу, мяса і хлеб...

А тым часам лукішская служба не спала.

У лісце Ё. Каросаса (тым самым, ад 4 лістапада 1961 года) ёсць абзац: «...1934.4.30 во время обыска в связи с 1 Майем у Лагуна Бр. в кармане был найден грипис...».

Сапраўды, 30 красавіка 1934 года аспірант турэмнай аховы Тадэвуш Бараноўскі, абшукваючы 162 камеру, знайшоў у вязня Браніслава Лагуна грыпс на польскай мове.

Засуджаны на пяць гадоў згодна артыкулаў 97 і 93 Б. Лагун чакаў перагляду сваёй справы ў апеляцыйным судзе...

5 траўня начальнік турмы Ян Чакала паведаміў пра знаходку пракурору Віленскага акруговага суда, адзначыўшы: вязня Б. Лагуна за хаванне грыпса на

тры тыдні пазбавілі права мець харчовыя пасылкі...

Параўнаю: за гэтую ж правінку вязняў 175 камеры пакінулі без хатняй яды на чатыры тыдні.

Пэўна, так сталася таму, што ў 175 камеры знайшлі ажно пяць грыпсаў.

А вось раней за такое каралі слабей: так, 20 лютага 1926 года за напісанне трох старонак у справе стварэння турэмнага камітэта вязень Ісер Мільнер быў пазбаўлены спатканняў і хатняга харчу ўсяго толькі на сем дзён...

Б. Лагун сядзеў у адной камеры з Яўгенам Скурко і Янам Гарэлічонам, а грыпс, выяўлены Бараноўскім (дарэчы, імя і прозвішча аспіранта нехта накрэсліў алоўкам наўскос на рапарце Чакалы), — дык вось, грыпс, выяўлены аспірантам Бараноўскім, заклікаў да гвалтоўнай змены палітычнага ладу ў Польшчы і называўся «1-га Мая».

Цікава, менавіта 1 мая (1 траўня) была перагледжана справа Серафіма Лавора, Яна Гарэлічона, Сяргея Скурко, Міхала Хвалько, Мікалая Сіцько і Яўгена Скурко.

Паводле У. Калесніка: «...Віленскі апеляцыйны суд... перагледзеў справу. Танку далі два гады турмы ўмоўна... Праседзеўшы год на Лукішках, 1 мая 1934 года Максим Танк выйшаў на волю...».

Разам з ім выпусцілі і Мікалая Сіцько, які, як высветлілася, быў канфідэнтам!

Аналізуючы гэты факт, Анатоль Сідарэвіч сказаў, што такая была практыка: канфідэнта заўсёды выпускалі разам з падпольшчыкам, каб у ваках падполля цень недаверу падаў на іх вызваленага таварыша...

А гісторыя з канфідэнтам вартая асобнага апавядання!

Сын Антона і Марыі Мікалай Сіцько з'яўляўся жыхаром вёскі Малья Эйсмонта Мала-Бераставіцкай гміны Гродзенскага павета.

У выразу акруговага суда сказана: Сіцько арыштавалі 12 траўня 1933 года, а ў выразу апеляцыйнага суда — 12 траўня 1932 года.

Памылка — ці гаворка пра два розныя арышты?

Магло быць і два!

Напрыклад, яго суседа па кватэры на Букавай Яўгена Скурко за гэты час двойчы арыштоўвалі; нагадаю: 29 красавіка 1932 года і 27 траўня 1933 года!

Аднак жа калі паверыць у версію, што Сіцько арыштоўвалі два разы, то выходзіць, што другі раз яго ўзялі роўна праз год (ну, проста дзень у дзень!) — 12 траўня!

Такое магчыма?

Магчыма.

Аднак жа дакумента, з якога вынікала б, што так і было, у мяне няма, таму думаю: Сіцько арыштоўвалі ўсё ж такі адзін раз і менавіта 12 траўня 1933 года.

Тут хутчэй за ўсё памыліўся пратакаліст апеляцыйнага суда (нейкі стажор Дабкус), бо інакш выходзіць: канфідэнт паўтара года чакаў у камеры разгляду сваёй «справы» ў акруговым судзе, а калі ўзяць пад увагу разбор у апеляцыйнай інстанцыі, то бедны памочнік паліцыі цярпеў усе два гады!

Нешта не верыцца ў гэта, а больш верыцца ў тое, што па загаду свайго камісара Сіцько адседзеў без двух тыдняў год.

Але як бы там ні было, усё адно шкада яго, дзевятнаццацігадовага...

Кажучы тагачаснай судовай мовай, са студзеня 1932-га і Сіцько ўзяў (!) удзел у змове пад назвай «Камуністычная Партыя Заходняй Беларусі», за што й быў пакараны 7 лістапада 1933 года акруговым судом на тры гады турмы.

У сваёй апеляцыйнай скарызе прасіў, каб яго апраўдалі, і прызнаў, што быў функцыянерам следчага аддзела ў Наваградку і меў заданне ад камісара Лабяку ўвайсці ў довер'я да камуністаў, а калі атрымаецца, то ўступіць і ў кампартыю.

— У акруговым судзе я пра гэта не заяўляў, — тлумачыў бедны Сіцько, — бо тады на разбор не з'явіўся камісар Лабяк!

Адносна камісара, які не з'явіўся на разбор, — тлумачэнне наіўнае!

Сіцько ў сваю абарону нічога не заяўляў, бо хутчэй за ўсё меў цвёрдыя загад маўчаць; меў загад у якасці інфарматара заставацца за кратамі.

А калі зрабіў сваю работу і, мусіць жа, удала, тады яго пашкадавалі, — дазволілі ў судзе вышэйшай інстанцыі «прызнацца».

Вось тады й камісар Антоні Лабяк прыйшоў у гэтую інстанцыю і, як сведка, паказаў: сапраўды, Мікалай Сіцько дапамагаў наваградскай следчай управе; звесткі, якія здабываў ён, былі каштоўныя; самога ж яго не называлі зацятым камуністам (велікадушна тлумачыў камісар!), бо Сіцько ўвайшоў у кампартыю з ведама паліцыі, і ў такім сваім званні мог мець і нелегальную літаратуру, якую да свайго арышту проста не паспеў перадаць уладзе...

Мусіць жа, гаворка тут і пра тыя камсамольскія цыркуляры, якія 27 красавіка 1932 года выявіў пшадоўнік Леан Гансяроўскі...

І нейкі Бітнер (таксама сведка) далажыў апеляцыйнаму суду, што Сіцько пачаў супрацоўнічаць з паліцыяй прыблізна з канца 1930 года, і для яго, Бітнера, няма нічога дзіўнага ў тым, што Сіцько, як інфарматар, належаў да КПЗБ...

А калі так, калі прыналежнасць да КПЗБ неспраўдная, калі няма доказаў адносна ідэяльнай далучанасці да партыі камуністаў, то суд пастанаваў: Мікалая Сіцько апраўдаць!

Тут яшчэ цікава і тое, што пасяджэнне вялося адкрыта, і ўсе такім чынам даведліся, хто ён такі — Мікалай Сіцько!

Але няўжо дэфензіва не магла нішчам вызваліць свайго агента, каб і надалей скарыстоўваць яго ў аперацыйнай рабоце?

Вядома ж, магла, але мэту мела іншую, а менавіта: выставіць з нядобрага боку Яўгена Скурко — тобок, апраўдаць яго разам са сваім памагатым і разам выпусціць з турмы ў адзін і той жа дзень!

Няхай зласліўцы паціраюць рукі: ага, дык жа выпусцілі разам з дэфензіўшчыкам!

Тады, 1 траўня 1934 года, 1-шы крымінальны аддзел Віленскага апеляцыйнага суда засядаў у такім складзе: старшыня — Ядзевіч, судзі — Ільін і Матусевіч, а пратакаліст, імя якога ўжо згадвалася, — стажор-юрыст Дабкус. Пасяджэнне адбывалася ў прысутнасці віцэ-пракурора Гвірыні...

Удакладню пастанову ў дачыненні да Яўгена Скурко: два гады турмы з адтэрміноўкай выканання прысуду на пяць гадоў і 120 злотых судовых выдаткаў.

Цалкам кнігу можна будзе прачытаць у часопісе «Дзеяслоў».

▶ АПАВЯДАННІ

ХТО БЫКУЕ АПОШНІМ...

Зміцер ДЗЯДЗЕНКА

Ars Amandi

Рэдактар недзяржаўнай газеты Андрэй Шмаравіда сядзеў за працоўным сталом і думаў. Яго думкі былі пра будучыню Радзімы і пра тое, ці складзецца пасьянс «Павук». Шмаравіда, без сумневу, быў таленавітым чалавекам: ён мог думаць абедзье гэтыя думкі адначасова.

Нечакана ў яго кабінет закаціўся невысокі рудававаты наведнік, відавочна чымсьці ўсхваляваны.

— Дарагі рэдактару! — у голасе рудаватага чулася непадробнае хваляванне. — Вы рызыкуеце будучыняй газеты!

— Мы заўжды рызыкуем, але ўсё адно працягнем гаварыць праўду, — паспрабаваў супакоіць рэдактар незнаёмец. — А што, уласна, вас так устурбавала?

— Вашая новая рубрыка, — госьць сутаргава зглынуў сліну. — Вы надалі ёй для канспірацыі назву «Каханне і сэкс». Але ж усім відаць, што гэта рубрыка палітычная! Нездарма яна ўзнікла напярэдні выбараў...

Рэдактар памкнуўся нешта сказаць, але госьць не даў яму такой магчымасці.

— Вось гэтая фраза, што ад трэння ў прэзерватыве могуць узнікнуць мікрарасколіны, — ён тыцнуў некуды ў сярэдзіну газетнай старонкі, — усім жа зразумела, што яна азначае разлад у шэрагах улады. Гэтым вы даце зразумець, што шчыльныя кантакты з прадстаўнікамі рэжыму дазваляць раскалоць іх шэрагі.

Ён крыху перавёў дыханне і працягнуў з ранейшым запалам:

— А вось гэты артыкул «Перавагі і заганы мастурбацыі». Вы думаеце, не заўважна, што ў гэтым тэксце абмяркоўваецца выбар адзінага кандыдата ад апазіцыі?.. Я ўсё разумею! Гэта занадта сур'ёзная тэма, каб гаварыць пра яе адкрыта, таму даводзіцца карыстацца палітычнымі метафарамі. Мне імпануе тое, як элегантна вы пазначылі тэму. Але ж гэта ўсё шытае белымі ніткамі! Аналогія паміж мастурбацыяй і выбарам адзінага — занадта відавочная! Гэтакасама, як паміж гаворкамі пра кандом і байкот.

Госьць распяляўся ўсё больш. Рэдактар ужо кінуў марныя спробы ўклініцца ў ягоны маналог.

— Я ўжо не кажу пра артыкул «Восем спосабаў кахацца даўжэй». Нават я зразумеў, што ў гэтым артыкуле гаворыцца пра выхад на Плошчу і адстойванне свайго выбару. «Кахацца даўжэй»... І папугаю зразумела, што тут гаворыцца пра неабходнасць стаяць

да канца! Вы думаеце, у органах дурні сядзяць? Думаеце, яны не зразумеюць вашых алюзіяў? Дарагі спадар Шмаравіда! Вы вельмі рызыкуеце, друкуючы такія тэксты. Гэта можа пагражаць закрыццём такой дарагой нам усім газеты...

Наведнік прыклаў руку да сэрца:

— Я прашу вас быць больш абачлівым і больш канспіраваць такія смелыя палітычныя заклікі.

Нарэшце рэдактар мог вымавіць слова:

— Вы трохі памыляецеся. У нас не проста грамадска-палітычнае выданне, а газета для ўсёй сям'і. Таму мы і падымаем розныя тэмы...

— Вядома! — рудававаты перапыніў яго, глядзячы з вясёлай хітрынкай у вачах. — Менавіта так вы можаце адказваць разнастайным правяральшчыкам! Але ж я не правяральшчык, а даўні чытач выдання. Пагатоў, што і правяральшчыкі будуць да вас чапляцца хутчэй за ўсё па іншых, надуманых нагодах. А вось тое, што вы называеце сябе газетай для ўсёй сям'і, можа нават пашкодзіць. Ну няўжо вы, спадар Шмаравіда, чытаеце сваім дзесям артыкулы пра перавагі мастурбацыі або анальнага сэксу? Усе ж зразумеюць, што гаворка тут можа ісці толькі пра палітычнае выхаванне!

Ён яшчэ раз цяжка ўздыхнуў. Пры наступным пытанні ў яго голасе прарэзалася непадробная цікаўнасць:

— А які будзе наступны артыкул у нашай рубрыцы?

— «Восем жэстаў, якія выдаюць пажаду».

Рудавааты задаволена паківаў галавой:

— Абавязкова прачытаю, каб ведаць, каго з кандыдатаў выбраць. Але паабяцайце, калі ласка, што гэта будзе апошні з вашых рызыкаўных артыкулаў...

Хто быкуе апошнім...

— Ну што ж, сябры мае, сённяшня планёрка ў нас лёсавызначальная, можна сказаць...

Галоўны рэдактар абвёў позіркам прысутных.

І папугаю зразумела, што тут гаворыцца пра неабходнасць стаяць да канца! Вы думаеце, у органах дурні сядзяць? Думаеце, яны не зразумеюць вашых алюзіяў?

Рэдакцыя нярвова ўздыхнула: пасля такога пачатку спадзявацца на далейшую літасць было бессэнсоўна.

— Усе вы, без сумневу, памятаеце выказванне нашых славурых папярэднікаў, што беларуская мова пераможа тады, калі на ёй загавораць гошнікі і прастальткі. Калі ўлічыць, які складаны перыяд беларушчына перажывала ў мінулае стагоддзе, гэтую мару нашыя папярэднікі маглі выказаць толькі як нязбыўную. Але цяпер на нашу долю выпала ажыццявіць яе!

З вачэй Галоўнага струменіў магутны фантан аптымізму й энергіі. Эканамічны Аглядаль-

нік нярвова ўцягнуў паветра і паспрабаваў неўпрыкмет збіць з рукава пырскі гэтага фантану, якія даляталі ад Галоўнага.

— Мы вызначаем нашу новую стратэгію на бліжэйшы час — заваяваць моладзь і сярэдні клас. Найперш, вядома, моладзь, бо за ёй будучыня... І таму фраза для нас набывае новае гучанне і актуальнасць. У сувязі з гэтым у нас адбыліся кадравыя змены: знаёмцеся з новым намеснікам галоўнага рэдактара і палітычным аглядальнікам!

Рукаво замшвага пінжака паднялося і паказала на кароткастрыжанага квадратнага чалавечка, шырынёй ілба падобнага да маладога бычка.

— Менавіта ён прынясе змены ў нашу працу і зробіць нашае выданне па-сапраўднаму бліжкім для народа, — крыніца натхнення ў Галоўнага была невычарпальнай, як Вялейскае вадасховішча.

Новы Намеснік абвёў усіх пагрозлівым позіркам і падцягнуў чырвоныя тронікі. Галоўны між тым працягнуў:

— 3 наступнага нумара мы ствараем кантэнт беларускіх гошнікаў і такім чынам ангажуем моладзь у шэрагі беларушчыны. І сачыць за гэтым будзе мой новы намеснік!

«Бычок» павярнуўся да шэфа і абвёў рукой прысутных:

— Чо?! За кім з гэтых сачыць трэба?

Хтосьці падавіўся смяшком, які адразу ж сціх, як толькі Намеснік вярнуўся позіркам да рэдакцыі.

— Пакуль ні за кім, — рэдактар абаяльна пасміхнуўся. — Я табе ўжо тлумачыў твае задачы: яны не мяняюцца пакуль што. А астатняе я табе потым патлумачу.

— Няма базару! — пагадзіўся «бычок».

***

Планёрка, якая адбылася праз месяц пасля з'яўлення новага намесніка, мала нагадвала ранейшыя рэдакцыйныя сходы.

Галоўны падцягнуў зялёныя тронікі:

— Ну што, пабазарым пра мінулы нумар і ператрэм тэмкі для наступнага?

— Я...ць-капаць! — падтрымаў Намеснік.

— Найперш пра эканамічны артыкул нумара. Адзначу, што за месяц эканамічны аддзел так і не здолеў стаць бліжэй да народа. «Мыты», «афшоры», ПДВ, ВУП — хто гэта разбярэ? Кожны артыкул даводзіцца перапісваць! Я ж неаднойчы прасіў асвоіць новую эканамічную тэрміналогію нашага выдання! Вы паглядзіце, як мы перарабілі ваш агляд: «раздзерыбанлі бабло», «лахаўё ў пралёне»... Вось як трэба пісаць! Тады ўсім будзе цікава чытаць эканамічныя артыкулы. Я разумю, што перарабіць сябе цяжка. Як вы заўважылі, я й сам яшчэ не дужа добра авалодаў нашым новым стылем у кантактах з вамі. Але мы ўсе павінны працаваць над ім, у чым нам і дапамагае мой Намеснік.

Эканамічны аглядальнік ўздрыгнуў, паглядзеў на маўклівага Намесніка і паправіў чорныя акуляры, якімі прыкрываў падбітае вока.

— 3 палітычнымі аглядамі ў нас усё ў парадку. Думаю, тэмай наступнага палітычнага агляду трэба даваць нашы адносіны з суседзямі. Працоўная назва артыкула будзе «Самі вы підары гнойныя!». Ім як заўжды зоймецца наш галоўны спецыяліст у галіне міжнародных сувязяў, палітыкі, палітэсу й іншых мудрагелістых тонкасцяў.

Намеснік нахіліў кароткую шыю, зірнуў спадылба на Галоўнага:

— Чо?! А я?

— Ну не быкуй! Я ж пра цябе і казаў!.. Далей — аддзел культуры. У нас нямерана тэмак, якія варта асвятляць. З кім спяць славурых пісьменнікі, колькі выпіваюць рок-спевакі, чым розняцца надпісы ў сарцірах Нацбібліятэкі і КЗ «Мінск» — усё гэта вельмі цікава і варта асвятлення на нашых старонках!

У гутарку ўмяшаўся Вэб-рэдактар:

— Нашыя інтэрнэт-форумы поўняцца пытаннямі ад чытачоў. Кажуць, што мы «зжаўцелі» ды скаціліся вельмі нізка...

Галоўны паглядзеў на Вэба як на малое неразумнае дзіця:

— Запамінай — потым адкажаш ім. Пакуль мы застаемся адзінай незалежнай беларускай газетай, мы павінны быць даступнымі для ўсіх. І пісаць павінны для ўсіх. А паколькі галоўнай нашай аўдыторыяй застаецца моладзь і сярэдні клас, то мы й пішам для іх. Аднак усялякіх яйкагаловых мы таксама не адкідаем! Для іх ёсць апошняя старонка — самая каштоўная, бо — з абвесткамі! Я й сам туды часам зазіраю, каб узняць свой культурны ўзровень...

Галоўны задуменна паглядзеў на апошнюю старонку, памаўчаў. Цяжка ўздыхнуў. Потым працягнуў з ранейшым энтузіязмам:

— І пры канцы яшчэ адна клёвая навіна. На медыйным рынку заўважылі, як хутка мы заваёўваем моладзь апошнім часам. У звязку з гэтым нам прапанавалі фінансавую дапамогу ў заваяванні сярэдняга класа. І тут я магу вам з гонарам заявіць: «У чым наша сіла? У прадачцы!» Бо — што цікавіць сярэдні клас? Правільна! Прастытуткі! І мы будзем цяпер актыўна працаваць над з'яўленнем беларускамоўных прастытутак. Пакуль што нам прапанавалі рабіць гэта ў палітычнай сферы, але ж заўжды трэба з нечага пачынаць!

▶ ІМПРЭСІЯ

ЯК ДЗІКАЯ АРХІДЭЯ

Святлана МОРА

Дзяўчына ішла купляць антыкварыят...

Колькі было ужо ў свеце такіх дзяўчат? Сумных, задуманых, з няясным позіркам услед транспарту, які збег... Колькі было іх? Навошта ў кожным паўнюжкім горадзе вось гэта? Паслухай. Так напісаў пра яе адзін патрыёт.

«Наколькі хмара не ведае, куды плыве, настолькі цяпер няважна было, куды ісці... Ніколі і ніхто не ўздыхаў яшчэ абсягам гэтых грудзей, і ніколі лёд і асфальт не былі такімі роднымі. Шэрасць часоў была адзінай памылкай таго вечару і, здавалася б, магла выправіць усе недарэчнасці гэтых часоў. Але. Наколькі хмара не ведае, куды плыве, настолькі цяпер няважна было, куды ісці.

Жоўтыя тульпаны прывідаю спачувалі нейкай асобе, якая прадавала іх штовечар, але нешта галоўнае ў гэтых тульпанах і гэтых грошах у переходзе насцярожвала і давала надзею на болей дакладныя мары, болей дакладныя кветкі, на новы дзень, зрэшты...»

Так напісаў пра яе адзін паэт. Патрыёт.

Дзяўчына была маладой. Ніхто не пазбег бы спакусы затрымацца на яе чорным шаліку ды чырвоным бярэце, стракатае паліто й наогул давала падставы азірнуцца на гэтую істоту не выпадкова. Але шэрасць часоў рабіла сваё. І ёй было ўсё роўна. Ёю дыхаў кожны асфальт, кожны слуп, кожны дах — кожнай раніцы.

Дзяўчыне было ўжо намога за трынаццаць, але нікому ў галаву б не прыйшло — размаўляць з ёй пра ўзрост. Хутчэй пра антыкварыят.

Ды яшчэ пра мастацтва. Ці не мастак яе сябра, ці не знаёмы ён...

«Волі. Не было даўно Волі». Пра гэта яна думала, калі ішла хутчэй за ўсіх аспярожных і незнаёмых па шэрым асфальце.

Мала хто ведаў, што насамрэч ёй было за трыццаць. Яе хударляваць пра гэта маўчала. Яе сябра-паліглот зацікавіўся гэтым, калі трэба было выйсці ды нешта сказаць «гэтым свінням у штацкім».

Яе звычкі пакуль не хварэлі. Яна ела, колькі хацела, секла дровы, калі даводзілася, і была ўсё яшчэ маленькага росту.

Калі патрэбны быў антыкварыят, яна яго купляла.

Яна не была горш за іншых, але распавесці пра яе кашачы рухі было б тут занадта.

Ёй часта было прыемна. Прыемна ісці, прыемна гуляць, прыемна ісці па антыкварыят асабліва.

Дарэчы — яна ніколі не хварэла. Наколькі можна ўявіць сабе дзяўчыну з праблемамі, якая ніколі не хварэе, — дык вось, гэта была яна.

Колькі было такіх прахожых, якія адзначалі яе ў натоўпе, чорт яго ведае, але факт застаецца фактам: яна амаль ніколі не глядзела ў вочы.

Яе антыкварыят быў падобны на музу — самадастатковы і незалежны. Заблытацца на дарозе па антыкварыят было для яе гэтак жа немагчыма, як згубіцца ў цэнтры мегаполіса. Яна проста ведала.

Пахам, анёлам, лёдам, — невядома як. Па антыкварыят трэба было ісці.

Штомесяц прывозілі нешта новае. Гэта было заўсёды неяк загадкава.

Антыкварыят ёй дарылі. Гэта была зусім іншая справа.

Побач з ёю часам быў мамант. Гэта быў сябра з дзіцячых сноў, і ён прыходзіў тады, калі здаралася нешта дрэннае, яна за гэта атрымлівала свежыя думкі.

У каго не было ў дзяцінстве маманта?..

Хто не хацеў лятаць?

Яна магла ўсё. Калі трэба — прадаваць семкі. Але хадзіла ў срэбных пальчатках і любіла эспрэса. Ром. Міндаль. Калі трэба — усё.

У яе гісторыях было шмат кніг. Кнігі ў яе былі чамусьці часцей за ўсё ў зялёных вокладках ды звязвалі мары з асяроддзем.

Гэтага ёй не дараваў першы сябра.

Дарога па антыкварыят зімой займала хвілін на дваццаць болей, але нязменна дарыла задумнасць...

Дарыць антыкварыят яна не ўмела. Слухаць музыку таксама.

Дараваць каму-небудзь не было спрыяльнасці.

Да яе не вярталіся. Ёй было дрэнна. Яна прыгожа напівалася ды гэтак жа прыгожа пра гэта не думала.

З антыкварыята ёй падабаліся рамы. «Яны прыўносілі ў яе жыццё побыт».

Ёй было калі гатаваць. Але ў сьбылі «ром і міндаль»... Рыба ў яе была смачная.

У яе была прыемная маці. Яна гатавала зусім іншыя стравы і была шчаслівая. Незалежна адно ад другога...

Лекар дзяўчыны быў бы вусатым. Але яна яго не мела.

Яна наогул шмат чаго не мела. Яе хацелася абняць. Большасці тых, хто яе бачыў.

Прадаўцу антыкварных гадзіннікаў яна не тое каб не падабалася — насцярожвала. У яе руках была выверанасць, дакладнасць, якую яна, здавалася б, не заўважала, але кожны механізм ведае сутнасць. Прынамсі, у прасторы аднаго кабінета.

Яна была там аднойчы з кавай у руцэ — па папярэдняй дамоўленасці. Што ёй патрэбна было — заўсёды брала... Замова была канкрэтная, гадзіннік — з лепшых.

Кава тады састыла ў тым кабінете. Яна паабяцала не губляць той гадзіннік.

Ёй было чатырнаццаць, калі яна набыла сваю першую антыкварную рэч. Гэта быў ланцужок, срэбра, 925. У яго былі даволі вялікія кольцы ды яўна выпадковае паходжанне. Яго шмат хто бачыў. Колькі магло быць іншага ў яе жыцці (ды і чаго?) без гэтага ланцужка, — так пытанне нават ніколі не ўзнімалася.

«Антыкварыят ратуе», — так яна заўсёды казала.

З усмешкай. Напіцца жанчыне адной? Гэта было не зусім пра яе.

Хаця...

Яна ішла зімой па антыкварыят і ўспамінала свой сон. Сон быў

прыемным, з гатычным храмам на ўзгорку, узгорак над ракой. Раку не было бачна, але яна, відавочна, была.

Дзень быў паскудным... Але быў антыкварыят.

Яна любіла бранзалеты. Каб зіхацелі ды звісалі — кропелькамі ў промнях.

А было ёй трыццаць чатыры.

— Неверагоднае сумленне ў багоў, не думаеш? — сказаў кдб-шнік адной даме. — Міця я, Міця...

— Міцечка, я не цалуюся... — адказвала дама.

— Цалуйся, калі ласка, цалуйся, — адказваў кдб-шнік адной знаёмай даме.

— Не, не цалуюся.

З нататніка адной беларускай дамы:

«Як дзікая архідэя, спявала вясна. Спявала і прытанцоўвала. Яе чакаў антыкварыят. Мой антыкварыят. Я ніколі не зараблю столькі грошай, каб купляць дарагія пацалункі. Разумеце мяне? Мне не трэба проста».

▶ ВЕРШЫ

АСОТ І КРАПІВА

Вера БУЛАНДА

І лёс Сібіры закрунуў —
Лесававал і пах ядлоўцавы.

Я чула шэпты за сцяной,
Лёд пісталетны ля патыліцы,
Эксперыменты ўсе са мною
Раптоўна ў смех вар'яцкі выльіюцца.

Ці ў гнеў, ці ў крык, ці ў вечны страх
За свет, сябе, нашчадкаў, музыку,
Якая цепліцца ў грудзях,
Шукаючы ў надзеі публіку.

Хаця б адзін свой чалавек —
З тваімі марамі і песнямі...
Расстрэл не скончыўся, і здзек
Прыстасаванцамі акрэслены.

Я вярнуся

Я знайду дарогу назад,
пакуль вы будзеце
любіць мяне.
(В. Моцарт)

Як час на месцы не стаіць,
Як круціцца зямля у скрусе,
Пакуль вы будзеце любіць,
Я ад сябе да вас вярнуся.

Каб толькі сонцу не астыць —
Я кожнай тканкаю малюся.
Пакуль вы будзеце любіць,
І я пад сонцам застануся.

Пасля сяброўскае адданасці
Адкуль гарачая нянавісць?

Асот і крапіва

Дзе ягады маліны —
Заўсёды крапіва.
Там зайздрасць, здзекі, кпіны,
Дзе пекная ўдава.

Дзе залатыя ружы —
Расце густы асот.
Жыве з нікчэмным мужам
Пяшчота з года ў год.

А дарагі пярсецэнак
На пальцы пустальгі.
Гарыць шчаслівы золак —
Дзе холад і снягі.

І так па лёсе кружаць,
Нібыта двойчы два,
Маліна дзе і ружа —
Асот і крапіва.

***

Я размаўляю з немагой:
З нямымі сценамі і столлю,
З крышталёнай вазою пустой,
Напоўненаю звонкім болем.

Я размаўляю не з табой,
Калі ўтрапёная, нямая.
Мне не патрэбны звонкі боль
І ваза на сталі пустая.

Адмоўлюся ад нематы
І стану шчыраю з табой,
Як толькі вазу ўквеціш ты
І сэрца вызваліш ад болю.

Паэзія

Паэзія — мая гаспада і мой храм,
Мая дзявочая святая летуценнасць,
Даверлівасць прагнозам і вятрам,
Што сталі назаўжды няўлоўным ценем.

Паэзія, мне без цябе не жыць,
Не існаваць, не плыць ва ўласным лёсе,
Як мытнік строга рыфмы на мяжы
Радкоў спантаных, літасці не просіш.

Паэзія, я да цябе ішла
Праз перавалы, рытвіны і холад,
І толькі мройны твой глыток цяпла
Спатоліў смагу і суцішыў холад.

І дапамог у гвалце перашкод
Асіліць вал дзявяты неаднойчы,
Забываць на хваробы і ўзрост...
І нас ужо нікому не сурочыць.

Паэзія — мая гаспада і мой храм,
Адзіны мой прытулак і збавенне,
Маё півно — чароўны дурнап'ян,
Якому не разліцца без натхнення.

Прыстасаванцы

Мяне расстрэльвалі ў ваіну
І спальвалі з аднавяскоўцамі,

Пакуль вы будзеце любіць,
Ад ічасця я не адракуся,
Бо як без вас на свеце жыць?
Вы пачакайце — я вярнуся.

Адкуль?

Вякамі не спазнаць той яснасці,
Перад якой пытанне ставяць:

ДРАМАТУРГІЯ

16 (8)

▶ П'ЕСА

КАШТОЎНАСЦЬ З АНТЫКВАРЫЯТУ
КАМЕДЫЯ Ў ТРОХ ДЗЕЯХ

Ніл ПІЛЕВІЧ

Дзейныя асобы

Малей, Сцяпан.
Аліна, жонка Малей.
Бацяян, Павел, сябра Малей.
Ганна, жонка Бацяяна.
Шчэрба, Іван, сябра Малей.
Юзэфа, жонка Шчэрбы.

Дзея адбываецца ў Мінску ў пачатку 90-х гадоў XX стагоддзя.

Дзея першая

Кватэра Малей. У пакоі жонка Аліна, сядзіць на тахце, нешта вяжа на спіцах. Заходзіць гаспадар — з нейкім досыць вялікім прадметам на руках, абгорнутым газетамі. Аспярожна апускае прынесенае на падлогу.

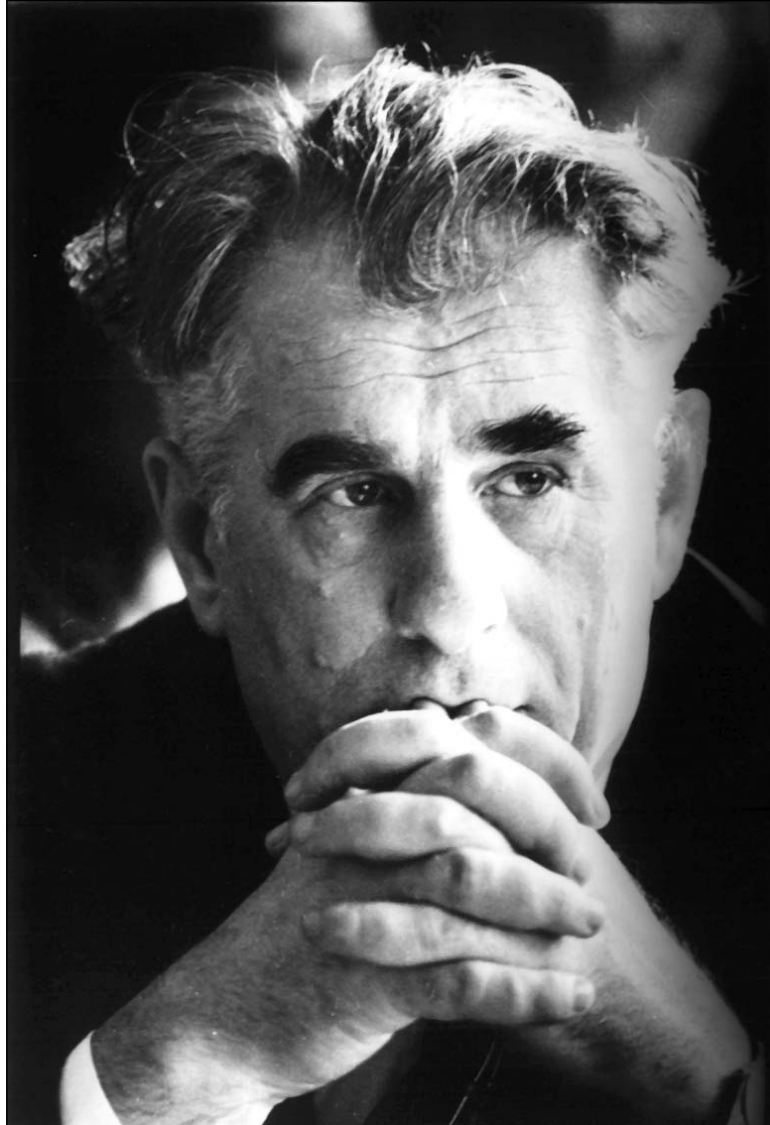
Малей (гучна выдыхнуўшы). Ху-у! Чуць прынёс. Спачатку здалася лёгкай, а пакуль прытэпаў ад аўтобуса, дык і хапіла...

Аліна (спыняе вязанне). А што гэта?

Малей. Зараз пачынаюцца. Узрадуешся. (Крыва ўсміхаецца). Гэта — тое, што дасталося на маю долю. Усё, што можна скарыстаць дома, забралі сабе начальнікі. І мэблю, і дывановыя дарожкі, і штормы з вакон, і карціны, — усё падзялілі між сабой начальнікі, хоць ужо яны і ніякія не начальнікі, — партыя забаронена, райкам ліквідаваны. Памяшканне перадаецца міністэрству, нібыта, спорту, ці якомусьці іншаму. Ну, а мне дазволілі на ўспамін пра службу ў райкаме ўзяць васьмь гэта. Непасрэдны мой шэф кажа: «Бяры, Сцяпан, і не сумнявайся, гэта, можа, самая каштоўная тут штука. Антыкварная, кажа, рэч!» Я, канечне, зразумеў яго кепкі. Але паглядзеў, паглядзеў — і не ведаю, што мне падшагнула, можа, нейкая злосьць, — але кажу гэнату: «Вазьму! Калі вам, членам райкама, нікому не трэба, — я вазьму». І ўзяў. Вось яно. (Бярэ і нясе невядомы прадмет на сярэдзіну пакоя. Адвязвае шпагаціну — і абортка звальваецца на падлогу. Перад вачыма — высокая, амаль у метр вышыні, фігурыстая ваза; як і належыць, уверсе — крутабокая, але адзін бок, як бы счасаны, плоскі, і на ягонай паверхні — каляровы партрэт пажылога мужчыны, уласна — толькі твар. Ніжэй падбародка — надпіс: «Да 70-годдзя Генеральнага...»). Выцягнуўшы з-пад вазы газеты, гаспадар, бачы, як уражана жонка, шырока заўсміхаўся). Ну вось, глядзі, любуйся! Ты, мабыць, падумала, што я нейкі хлам прывалок. Ды не, даражэнькая! Выдатны твор мастацтва. Ваза ў гонар юбілею Генеральнага, з ягоным каляровым мардапісам... (Трохі пакруціў вазу — каб добра глядзеўся партрэт.)

Аліна (і ў здзіўленні, і ў збытжанні). Сцёпачка, што ты... прынёс? Нам патрэбна гэта ваза, ды яшчэ з такім партрэтам?

Малей (жартаўлівым тонам). Ты думай перш за ўсё, што гэта — высокаяк вартасці мастацкай каштоўнасць, антыкварная, як сказаў гэны, рэч. Можна сказаць, гістарычная рэч, прыўрочаная да

вялікай гістарычнай даты, якая адзначалася па ўсёй краіне, усенародна. Не помніш хіба, як мы глядзелі па тэлевізары галоўныя ўрачыстасці ў Крамлі?

Аліна. Прабач, я ведаю і разумею, але... але нам — навошта яна? Яна нам спатрэбіцца?

Малей. Яшчэ як!

Аліна. Ну як? Ну для чаго?

Малей. А вось для пачатку хоць бы і для гэтага! (Хапае жонку абедзвюма рукамі ў пояс, падймае высока і ёмка садзіць на вазу).

Аліна (спалохана крычыць). Пусці! Здурнеў ты ці... Пусці! Што ты ўздумаў!..

Малей (рагочучы). Сядзі! Сядзі і не варухайся! А то кульнецца ваза, і ты грымнешся аб падлогу. Сядзі! Спакойна — як каралева на троне! А я трохі адступілася і глянну, па-мойму, цудоўнае відовішча! Ну сапраўды — як каралева!

Аліна. Здымі! Сцёпачка! Ну хопіць дурачыцца! Хутчэй здымі!..

Малей (раптам выбухнуў рогатам). Аля! Алечка! Ай, што я бачу! Паміж тваіх мілых круглых лыгачак — галава Генеральнага! Ай як ён здорава глядзіцца! І такі выраз твару — задаволены ўшчэнт! Дык дзіва што! Ушчаміць галаву паміж такіх ідэальных жаночых лыгачак — апусце ад шчасця любові, як той казаў, аматар!.. А тым больш гэты неўгамонны бабнік. Ты ведаеш, што ён быў страшны бабнік? Ведаеш? Мае начальнічкі, помню, пра гэта шапталіся.

Аліна. Ведаю. Але зараз жа здымі мяне! Лічу да трох — і буду саскокваць сама! Раз!..

Малей падбгае і здымае жонку з вазы.

Ну пажартаваў, павесяліўся, а далей? А што далей? Дзе дзенеш яе?

Малей. Дзе дзену? Трэба падумаць. Каб не гэты мардапіс — можна было б сапраўды прапанаваць антыкварнаму магазіну. Але цяпер з гэтым партрэтам на продаж яе не возьмуць: ніхто не купіць.

Аліна. Яе і дарма ніхто не возьме. Каму яна патрэбна, гэтая рагамедзіна, каб яшчэ і грошы плаціць. Хто сёння будзе любавіцца на гэтага Генеральнага? Хіба не бачыш, як і ў які бок крутанулася жыццё?

Малей. Яшчэ як бачу! Лепш за гэных, што па тэлевізары балбочуць. Бачу самае галоўнае: руку на дзяржаўную, то бок, народную маёмасць першыя паднялі партыйна-савецкія начальнікі. Першымі прыхватызатарамі сталі! Нахапалі, прыгрэблі да рук — божа мой мілы. Хто заводзік, хто фабрычку, хто напалам з замежным грашовым мяшком, хто магазін, хто бровар, хто рыбную гаспадарку, хто лясную... Вось што самае дзіўнае! Як і не трымалі каля сэрца дваццаць ці трыццаць гадоў білет з сілўэтам Ільліча! Дык у што верылі? Каму кляліся? Каму заклікалі верыць і клясціся? А як пагражалі радавым партыйцам за нейкія нібыта адступленні ад камуністычнай маралі... Ведаеш, Аля: сумленнаму савецкаму чалавеку можна з розуму з'ехаць ад думання пра ўсё гэта.

Аліна (смеючыся). Дык, мусіць, ты і пачаў ужо з'яджаць, калі прыпёр да дому гэту мастацкую каштоўнасць.

Малей. Не смейся. Бо, можа, і пачаў. Я, ты гэта ведаеш, нікога

з правадыроў не шанавалі, — не бачыў, за што трэба аказаць ім высокі гонар, і да ўсіх апошніх ставіўся вельмі крытычна, да некаторых — нават насмешліва і з непрыязнасцю. Але яны ўваблялі вышэйшую партыйную і дзяржаўную ўладу. Я думаю пра тых маіх сяброў і знаёмых, якія так імгненна ад гэтай улады адварнуліся. Чаму? Чаму так імгненна? Не я, а яны білі паклоны правадырам, сотні разоў спасылаліся публічна на іх аўтарытэт, цытавалі іх мудрыя прамовы і даклады... І раптам!..

Аліна. Можа — не шчыра? Можа — крывадушнічалі? Толькі дзеля кар'еры стараліся засведчыць сваю вернасць?

Малей. Калі гэта так — дык што ж выходзіць? Калі яны тут былі няшчырыя — дык а дзе, у якой іншай партыі, будуць шчырымі? Вось ад гэтага мне і страшнавата робіцца. Я не біў паклоны, не славаловіў... Але ж ёсць нейкія межы прыстойнасці. Вось усе мае начальнікі пакінулі гэту высокую-каштоўную рэч з партрэтам у аголеным памяшканні; можна сказаць, выкінулі на сметнік, як непатрэбшчыну. А я — забраў. Хоць мне, для маёй душы, яна тым больш непатрэбная.

Аліна (усміхаючыся). Непатрэбная — а ўзяў. Чаму? Навошта?

Малей. Я ўжо сказаў, прыйшоўшы, і паўтараў: мабыць, ад злосьці зрабіў гэта. Не ведаю. Але, відаць, ад злосьці. Ці бач: на маю долю адшкадавалі гэту пасудзіну. Гэта (паказвае на вазу) — мая доля. Мая! Іхняя доля — іншая.

Аліна. Ды не бяры ты гэтак да сэрца! Супакойся. Падумавай лепш, што з ёю рабіць, куды сплавіць. У які-небудзь гістарычны музей? А чаму і не?

Малей. Слухай! Мне прыйшла ў голаў выдатная ідэя. Я падару гэту антыкварную рэч самаму партыйнаму з маіх сяброў Бацяну Паўлу! Праз тыдзень у яго дзень нараджэння, ён ужо напамніў мне пра гэта, і выказаў упэўненасць, што мы з табой прыйдем да іх.

Аліна. Гаворыш аб гэтым! Хочаш пасварыцца з добрым чалавекам? Ды і яго Ганну пакрыўдзіць? Малей. Вось самае дзіўнае будзе тое, што ён, як вельмі сур'ёзны партыец, шчыра ўрадуецца майму падарунку.

Аліна. Быў «вельмі сур'ёзным», а што ў ягонай душы сёння — адзін Бог ведае. Думаеш, ён табе кажа ўсю праўду?

Малей. Досыць таго, што ён не прыняў сённяшняга дзікага капіталізму. Усе яго сімпатыі — там, у тым мінулым часе.

Аліна. Ну, глядзі. Ой, глядзі, Сцёпачка!..

Заслона

Дзея другая

Гасціны пакой у кватэры Паўла Бацяна. Гаспадар і гаспадыня запрашаюць гасцей — Малей і Аліну.

Ганна. Заходзьце, даражэнькія, заходзьце! От малайцы: першыя прыйшлі!

Жанчыны цалуюцца, і Аліна перадае Ганне невялікую картонную каробку.

Аліна. Тут крышталёвыя кілішачкі. Можам сёння і абнавіць. Гэта, можна сказаць, — ад мяне, а што прынёс Сцяпан — я не ведаю. Сам скажа.

Сцяпан стаіць за Алінай і трымае на руках нейкі загорнуты тоўстай белай паперай высокі і досыць аб'ёмны прадмет.

Малей. Скажу, скажу! Дайце толькі паставіць спачатку на падлогу, бо магу і упусціць — рукі самлелі.

Павел і Ганна заінтрыгавана глядзяць — то на таямнічы прадмет, то на Малей. Ніхто ніколі гэтага памеру падарунка ім не прыносіў.

Бацяян. Ты што — з нейкім фокусам прыйшоў?

Малей. Усё пакажу і скажу. Але ж, можа, спачатку павітаемся?

Мужчыны горача паціскаюць адзін аднаму руку і абдымаюцца. Малей падае руку Ганне і далікатна цмокае ў шчочку.

Дайце я пастаўлю свой падарунак на відным месцы — каб глядзеўся як здзяру абгортку. (Бярэ таямнічы прадмет і пераносіць яго на сярэдзіну пакоя). Вось так. Але не спяшайцеся. Спачатку, пакуль нікога з гасцей няма, я хачу табе, Павел, растлумачыць маю задуму. Гэтую рэч я купіў для цябе ў антыкварнаму магазіне, і за не малыя грошы, але яна таго варта. Гэта — выдатны твор мастацтва, выдатны! Убачыце — ахнеце! А яшчэ больш ахнеце, калі ўбачыце, якую сэнсавую, ці, лепш сказаць, ідэйную адметнасць яна мае. Павел, я пра цябе амаль усё ведаю, і ты перада мной можаш не таіцца. Ты — з партыі і да сёння не выйшаў, так?

Бацяян. Раз ты ўсё ведаеш, дык нашто пытаешся? Не выйшаў і не збіраюся выходзіць. Я — не перабяжчык. І не рэнегат.

Малей. Партыйнай справе служыў сумленна. Статут не парушаў?

Бацяян. Нейкія дзіўныя пытанні задаеш... Куды ты хіліш, не магу здагадацца? Што за попыт?

Малей. Спакойна, спакойна, браток, яшчэ адно пытаннечка — і ўсё. А правадыроў партыі ты паважаў, ці? І якой думкі пра іх ты сёння?

Бацяян. Не ўсіх аднолькава цаніў і не аднолькава гляджу на кожнага сёння. Мы з табой не раз пра гэта гаварылі. Хто быў вельмі жорсткі, хто наогул крыважэрны, хто не надта разважны і бзікаваты, хто памяркоўны і як чалавек не блага, а хто проста недарэка, узнесены воляй лёсу на вышыню, а каго я так і не зразумеў належна, можа, яшчэ разбярэся...

Малей. Усё, браток, усё! Я так і думаў. І, дзякаваць Богу, не пралічыўся. Прашу, дарагія сябры, увагі!

Ідзе да прынесенага падарунка і пачынае яго «распранаць», але — засланіўшы сабой ад прысутных. Спрытна разадраў і згарнуў паперу, адступіўся трохі ў бок — і перад вачмі Бацяна і Ганны паўстала ўжо знаёмая нам ваза.

17 (9)

ДРАМАТУРГІЯ

Але — не тым бокам, дзе партрэт. Першая «ахнула» Ганна.

Ганна. Ай, якая прыгажосць! Паўлік, ты бачыш? Яна ж, пэўна, фарфоравая!..

Малей. Канечне, фарфоравая! З гліны такія рэчы не вырабляюцца. Я ж казаў: ахнеце! Мастацкая каштоўнасць высокага класа. Дадам адразу: і гістарычная каштоўнасць! Так-так! Гэта ўнікальная штука — красамоўны факт слаўнай гісторыі той вялікай дзяржавы, у якой мы ад нараджэння жылі і якой нядаўна не стала.

Бацян. Нешта не цяплю, чаму яна — факт гісторыі ды яшчэ і красамоўны.

Малей (шырока ўсміхаючыся): Гэ-гэ, Паўлючок! Зараз уцяміш! Адно секунду цяплення!

Падыходзіць да вазы і паварочвае яе да прысутных тым бокам, дзе партрэт. Глядзіць на здзіўленых і нават трохі разгубленых гаспадароў вачыма пераможцы.

Ганна. Дык гэта ж... дык гэта ж, па мойму, гэны!... (Пераводзіць позірк на Паўла). Ці мне здалася?..

Бацян. Нічога не здалася. Гэны! Гэны самы!..

Ганна (пераводзіць позірк на Малей, тады на Аліну, і зноў на Малей). Дык гэта... нам... такі падарунак?

Малей. А што? Хіба не падабаецца?

Ганна. Не, падабаецца, прыгожая... Але... Не знаю, як сказаць... Ну, неяк... страшнавата троху... Гэта ж гэны! Сам гэны на партрэце!..

Малей. Дык я ж і сказаў, што гэта не толькі мастацкая каштоўнасць, але і гістарычная! Ваза з партрэтам знакамітай гістарычнай асобы! Ды гэтай вазе цаны не будзе праз які дзясятка гадоў, а тым болей праз два дзясяткі!..

Ганна. Дык а як з ёй абыходзіцца, калі гэта такая гістарычная каштоўнасць? Дзе яе паставіць, дзе трымаць?

Бацян (трохі ў раздражненні). Бяры, Ганна, госцю і вядзі ў залку, да стала. А з гэтым (ківае на вазу) я сам разбяруся, і як абыходзіцца, і дзе паставіць...

Ганна з Алінай выходзяць. Малей. А што гэта, Павел, пакуль Ганна ахала і охала, ты ўвесь час маўчаў?

Бацян. Чаго маўчаў? Задумаўся: чым я табе за такую каштоўнасць аддзякую? Уяўляю, якія ты ўпёр грошы! Перастараўся ты, браток, перастараўся. Я такога падарунка, такой пашаны і гонару не заслужыўваю. Гэта — каб якому высокаму партыйнаму чыноўніку! Во, было б у самы раз! А я... што я? Лічу — радавы партыец. Паверыў, яшчэ маладым будучы, у светлае заўтра чалавецтва — і да гэтага часу не разуверыўся. І за гэта паважаю сябе.

Малей. Дык я табе дагадзіў гэтым партрэтам? Ці не зусім?

Бацян. Ну што ты да мяне прыстаеш? Я табе пра высокую веру ў светлае заўтра, дзе будзе панаваць братэрства людзей працы, а ты мне пра партрэт Генеральнага.

Малей. Дык ты ж пад ягоным сцягам верыў у светлае заўтра, па ягоных закліках ішоў туды!

Бацян. Чаму пад ягоным? Сцяг быў да яго і застаўся пасля яго — адзін і той жа. Правадыры мяняліся, а сцяг — сцяг не мяняўся.

Чуваць званок у дзверы.

О, ідуць яшчэ мае госці! Прабач, прадоўжым гутарку калі-не-

будзь пасля. Прайдзі, калі ласка, у залку.

Малей знікае за дзвярыма «залкі». Бацян хапае вазу, пераносіць яе ў кут і накрывае схопленым з тахты пледом. Настойліва звініць званок.

Іду-іду, мае дарагія! Іду! (Знікае ў дзвярах).

Заслона

Дзея трэцяя

Дэкарацыя дзеі першай — ужо знаёмы глядачам пакой у кватэры Малей. З суседняга пакоя выходзяць гаспадар і гаспадыня, абое — у святочным убранні, асабліва Аліна.

Малей. Усё на стол выстаўлена? Нічога не забыліся?

Аліна. Здаецца, усё. Халодныя закускі — усе. Ну а гарачае таксама гатова, толькі падагрэю трохі, як чарга дойдзе.

Малей. Прысядзем, пачакаем. (Садзіцца на тахту.) Цікава, хто заявіцца першы. Давай на заклад — хто?

Аліна. Я і без заклада ведаю. Канечне ж, Шчэрбы: ніколі не было, каб хтосьці іх апырэдзіў.

Малей. Было! Ты проста забылася. Было, што і Бацяны першыя прыходзілі.

Аліна. Адзін раз за дваццаць гадоў.

Малей. Але ж было.

Аліна. Шчэрбы — надта акуратныя ў гэтых адносінах. І ён, і яна.

Малей. Партыйная дысцыпліна. Абое — з маладых ногцікаў работнікі апарата. Як гэта кожнае вышкаралення апаратчыкі. Адсюль і пунктуальнасць.

Аліна. Адзін ты нявышкаралены застаўся. Так і не пранікся партыйнай дысцыплінай.

Малей. Колькі ж я пабыў у апарата? Позна заўважылі маю міласць, позна пачалі вылучаць.

Званок у дзверы. Малей і Аліна падхопліваюцца з тахты, Сцяпан ідзе сустракаць гасцей. У суправаджэнні гаспадары ў пакой заходзяць Іван і Юзэф Шчэрбы. У Івана на руках — масіўная, вышынёй у метр з гакамі, картонная каробка.

Аліна (да мужа, голасам пераможцы). Ну, што я казала?

Юзэф. А што ты казала, мілачка? (Цалуецца з Алінай).

Аліна. Што першыя Шчэрбы прыйдуць. Самыя культурныя нашы сябры!

Іван ставіць на падлогу каробку і вітаецца з гаспадарамі: Аліне цмокае ў ручку, Сцяпана прыгартвае да грудзей.

Юзэф. Дазвольце ўручыць нашы падарункі. Па-першае, дай Ваня сюды каробачку (Іван выцягвае з кішэні і падае жонцы элегантную пляскавую каробачку), па-першае, вась гэта: дзве сярэбраныя лыжачкі, каб чаёк папіваць было прыемна (перадае каробачку Аліне); а па-другое — паколькі Сцяпан Пятровіч нарадзіўся якраз напярэдадні вялікага свята Кастрычніка, — дык і падарунак ад нас высокага грамадскага гучання, падарунак-сімвал, увасабленне той сістэмы, у якой мы жылі і якой служылі, у тым ліку і (глядзіць на Малей) наш дарагі імяніннік. Адчынай, Ваня, каробку і — хай нашы сябры парадуюцца. Унікальная, скажу вам, рэч! У антыкварным купілі. Разам выбіралі, думалі, што б такое арыгінальнае падарыць вам. Ну і вась, выбралі: на ўсю Беларусь толькі ў вас такі цудоўны мастацтва будзе!

Іван успорвае верх каробкі. Малей увесь гэты час слухае Юзэфа і зіркае на каробку з відочнай устрывожанасцю. Калі госць выняў з каробкі і паставіў на падлогу тую самую вазу, што колькі тыдняў таму ўжо стаяла тут — па твары Сцяпана пайшлі грывасы пакутлівага болю. Затым ён пачаў смяцца, але якімсьці ненатуральным сутаргавым смехам, усё грамчэй і грамчэй, і нарэшце зайшоўся рогатам і гупнуў на тахту, адкінуў галаву на спінку і працягнуў рагатаць. Іван і Юзэф, нічога не разумеючы, пераглядаюцца між сабой, глядзяць на Сцяпана, на Аліну, якая і сама спалохана глядзіць на мужа.

Аліна. Ты звар'яцеў! Сцяпан! Што ты вытвараеш! Людзей пасаромейся!

Малей (праз рогат). Доля!.. Доля!.. Я ж табе гаварыў, што гэта мая доля! Во! (Паказвае рукой на вазу). Во яна, мая суджаная! Хацеў перахітрыць сваю долю? Усурычыць яе камусьці іншаму? Дудкі, брат! Дудкі! Доля — ёсць доля! Ад Госпада Бога табе дасталася!..

Шчэрба (з нотаю крыўды і незадаволенасці ў голасе). Што ўсё гэта значыць, Сцяпан? Як мы павінны разумець твой здзіўны рогат?

Малей. Не разумееце, чаго я рагачу? Што гэта значыць? А вась што гэта значыць! (Падхопліваецца з тахты, падбегвае да Аліны, хапае яе ў пояс, падймае на руках і ў момант вока садзіць на шырокі раструб вазы — як ужо гэта аднойчы, не так даўно, рабіў).

Аліна. Ты звар'яцеў! Сцяпан! Што ты вытвараеш! Людзей пасаромейся!

Малей (адступіўшы ад вазы). Бачыце? Каралева на

гадах) Міхася Клімковіча, «асучасніў» яго — і такім чынам стаўся суаўтарам дзяржаўнага гімна!

Файная практыка! Спадарове беларускія паэты! Заклікацьму Вас на неўзаранае поле класікі! Берыце верш Купалы, Коласа, Багдановіча, Гаруна, Дубоўкі, мяняце ў ім некалькі радкоў і (ноў-хаў маё, хоць і падказанае спадаром Уладзімірам К!) становіцеся суаўтарам класіка!

Ну, а калі сур'ёзна, дык не разумееце, чаму дагэтуль паэтаў унук Максім Клімковіч не падаў у суд або не плюнуў у вочы з-за парушэння дзедавых аўтарскіх правоў Уладзімірам К! Тым болей, што тэкст Міхася Клімковіча, досыць арганічны на свой час, выглядае ў рэдактуры Уладзіміра К. як мінімум

троне! Любуйцеся! (Да Аліны). Лытачкі, лытачкі развядзі трохі, каб відаць было! Каб і сябры пабачылі, як глядзіцца фізія Генеральнага паміж бабскіх лытак!

Шчэрба зірнуў на Юзэфа, ледзь-ледзь кінуў галавой назад, на дзверы, і яны павярнуліся, каб пайсці прэч.

Аліна (закрычала амаль на ўсю сілу). Не! Стойце! Стойце! (І саскочыла з «трону». Ваза кульнула і пакацілася. Госці на крык Аліны спыніліся. Сцяпан, зняможаны ад рогату, сеў на тахту і абшчапіў лоб рукамі).

Юзэфачка! Іван Кузьміч! Ну куды ж вы! Гэта... ну лічыце жарт неразумны. Ой, Божа мой! Хадзіце ў залку, да сталоў! Хадзіце!

Падймаецца з тахты Малей. Моўчкі падыходзіць да гасцей.

Малей (апусціўшы галаву). Даруйце, мае дарагія, даруйце. Сарваўся, халерачка. Нешта як надарвалася вась тут (прыкладае пецярню да сэрца). Ці, можа тут? (Падносіць долонь да ілба). Нешта не вытывала. Шрубка з разьбы саскочыла. Мабыць, занадта доўга круцілася — і ў галаве, і ў сэрцы. Ці не ў той бок павярнулася. Жыццё павярнула. Я гэта ўжо даўно адчуваў. Даруйце мне, мае дарагія, даруйце! Усё добра. Усё будзе добра. Аліначка правядзі гасцей у залку. А я пастаўлю цудоўную вазу, дзе трэба.

Аліна праводзіць гасцей у суседні пакой. Малей кідаецца да вазы, падймае і ставіць пасарод пакоя — партрэтам да дзвярэй, каб усе, што будуць заходзіць, адразу ўбачылі.

Вось тут і стой. І красуйся. Раз ужо такая мая доля — дык чаго ж?! Долю не выбіраюць. Доля дастаецца з паяўленнем на свет. Я пры табе нарадзіўся, цябе і прыняў, і ты стала маёю. (Як бы звяртаецца да прысутных — да залы). Ну, праўда ж?

Заслона

1994

Народны паэт Беларусі Ніл Сымонавіч ГІЛЕВІЧ 30 верасня адзначае свой 81 дзень нараджэння. Шчыра жадаем нашаму паважанаму аўтару здароўя, новых твораў — і беларускай радасці!

ЗАКУЛІССЕ

НЕ ПАЗНАЮЦЬ, ТО ПАПЫТАЮЦЬ

Уладзімір СІЎЧЫКАЎ

«Тэатр пачынаецца з вешалкі», — казаў знакаміты расійскі рэжысёр.

Ягонае выслоўе пра гардэроб прыгадалася днямі, калі чарговы раз наведаў бібліятэку. Не скажу якую, бо гаворку вяду пра рэч больш вузкую (і ў літаральным сэнсе!), але размешчаную акурат насупраць бібліятэчнага гардэробу. Даўжэзны вузкі плакат кідаецца ў вочы, — яго не прамінеш, калі кіруешся ў чытальную залу або ў абанементны аддзел...

Паэт Уладзімір К. майстравіта направіў колькі радкоў паэта і кіраўніка беларускага Саюза пісьменнікаў (у 30-х

гадах) Міхася Клімковіча, «асучасніў» яго — і такім чынам стаўся суаўтарам дзяржаўнага гімна!

Файная практыка! Спадарове беларускія паэты! Заклікацьму Вас на неўзаранае поле класікі! Берыце верш Купалы, Коласа, Багдановіча, Гаруна, Дубоўкі, мяняце ў ім некалькі радкоў і (ноў-хаў маё, хоць і падказанае спадаром Уладзімірам К!) становіцеся суаўтарам класіка!

Ну, а калі сур'ёзна, дык не разумееце, чаму дагэтуль паэтаў унук Максім Клімковіч не падаў у суд або не плюнуў у вочы з-за парушэння дзедавых аўтарскіх правоў Уладзімірам К! Тым болей, што тэкст Міхася Клімковіча, досыць арганічны на свой час, выглядае ў рэдактуры Уладзіміра К. як мінімум

дэкларатыўным, недарэчным, а месцамі і алагічным.

Беларусы — мірныя людзі, але яны ж гэтаксама і ўдзельнікі бітваў за долю, бітваў за волю! Аналітычнае вока можа зрабіць яшчэ нямала падобных тэксталагічных адкрыццяў!

Спачуваю мастаку-аздабляльніку бібліятэкі і, здаецца, разумю, чаму не хапіла яму сілы паставіць клічкі у апошнім радку.

Не здзіўлюся таксама, што не спяваюць словы гэткага «шэдэўру», да прыкладу, беларускія футбалісты. Здагадваюся гэтаксама, чаму пад такі гімн і ў гэткай безгустоўнай, антыэстэтычнай, савецка-ісламскай экіпіроўцы прайграюцца прэстыжныя спартовыя спаборніцтвы.

Пра іншыя спаборніцтвы на міжнароднай арэне казаць наогул не выпадае...

▶ АПОВЕД

НОЧ СВАБОДЫ

Міхась БУЛАВАЦКІ

Уявіце сабе чалавека ў койцы, загіпсаванага ад пояса да пяткі на адной назе і да калена на другой. У гэтай койцы праходзіць усё ягонае жыццё. Сюды прыносяць ежу, прыносяць сякія-такія забаўлянікі, прыносяць судно ці «вутку» для натуральных патрэбаў і нават падкладваюць іх куды трэба, каб ён гэтыя патрэбы змог задаволіць. Было мне тады восем гадоў, і ляжаў так я ўжо тры гады, і ляжаць мне, як пазней выявілася, наканава было яшчэ чатыры... Гіпс, натуральна, быў не заўсёды. Яго праз тры месяцы зразалі, каб нага магла адпачыць і адрасці, але праз пэўны час загіпсоўвалі зноў. Гэтыя прамежкі без гіпсу былі ўжо глытком свабоды, якую я скарыстоўваў мабыць занадта актыўна. Бо каму ў такім узросце не хочацца рухацца, — ну хаця б вось перакульнуцца ў койцы! І ўрачы досыць хутка апраналі маю нагу ў новую гіпсавую нагавіцу.

Такіх, як я, у палаце Чачэвіцкай дзіцячай косцева-сухотнай санаторыі было каля двух дзясяткаў — цэлы клас. Не мы хадзілі ў школу, а настаўнікі прыходзілі да нас і вучылі нас чытаць і пісаць алоўкам у шпэтку, прыкладным да кавалка фанеры (аловак знізу, папера з фанеркай зверху). Настаўнікі, медсёстры, нянечкі з'яўляліся ў нас нібыта з нейкага іншага свету, зайздроснага сваёй недасягальнасцю, і туды ж знікала. А мы заставаліся ў межах чатырох сценаў, знізу да паловы зялёных, зверху белых, белай столі і падлогі, колеру якой ужо й не помню. Койкі былі на катках, дзякуючы якім нас дастаўлялі на

працэдур, а летам з усіх палат выкочвалі на дзень на адкрытую прасторную веранду пад навесам. Так ішло наша жыццё з сваімі маленькімі крыўдамі і радасцямі, з праявамі дзіцячай гарэзлівасці і свавольства, за якое магло наступіць і пакаранне: свавольніка выкочвалі ў калідор і пакідалі там пасумаваць нейкі час аднаго.

Аднойчы, ужо даволі познім часам, калі выхавацелька павінна была пакласці нас спаць і сыйсці дадому, нейкая гарэза напала на мяне. Я з кімсьці гучна гаманіў, смяюся, выхавацелька спрабавала мяне супакоіць — і ўрэшце прыгразіла выкаціць мяне на ноч у самы дальні і цёмны куток калідора. Каб прадухліць такое, я звязаў ручніком сваю койку з койкай суседа і працягваў свавольнічаць. Разгневаная выхавацелька пачала тузаць маю койку, але яна не паддавалася, і гэта весяліла мяне яшчэ больш. Урэшце яна разабралася, у чым справа, і, яшчэ больш раззлаваная, рэзкімі рыўкамі развязала вузел ручніка і пакаціла маю койку ў калідор. Потым, мабыць, вырашыла, што калідор — слабое пакаранне, і пакаціла мяне далей на веранду, пакінуўшы там аднаго пасярод пустой цёмнай прасторы. «Паспіш адну ноч тут!» Праз хвіліну вярнулася, памарудзіла, мабыць, чакала, што буду плакаць і прасіцца, але я маўчаў. І яна, накрывшы мяне яшчэ адной коўдрай, сыйшла ўжо беззваротна.

Я застаўся адзін. Было і страшна, і цікава. Я прыслухоўваўся да гэтай цішыні і не адчуваў яе варожасці. Пачаў азірацца — і пашкадаваў, што яна не падвезла мяне да парэнчаў веранды. Адтуль было б бачна і неба з месяцам і

зоркамі, і жвіровая дарожка вакол будынка, і клумбы з кветкамі за ёй... Як туды пад'ехаць? Для гэтага трэба злезці з койкі. Але... Што можа тут зрабіць загіпсаванае дзіця з недаразвітымі цягліцамі? З гэтай койкі я не злазіў ужо тры гады, у патрэбных выпадках мяне здымалі. І нават сам намер злезці ўспрымаўся ўжо як пасягненне на нешта забароненае. Акрамя таго, перакульніца праз бакавіну койкі я моў змог бы, але ж, падаючы на падлогу, нарабіў грукату сваім гіпсам. І нават калі гэтага грукату не пачуюць, як потым залезці назад? Змерзнуць на падлозе і паклікаць на дапамогу? Гэтага вельмі не хацелася! І магло абярнуцца яшчэ большым пакараннем, хаця якое можа быць большае пакаранне — я не ведаў.

Але, як кажуць, вочы баяцца, а рукі і ногі робяць. Цікаўнасць пераважыла страх. Я вызваліўся з падкоўдраў, падсунуўся да краю і пачаў рабіць упартыя спробы перакінуць загіпсаваную нагу праз жалезную бакавіну койкі. Стаміўшыся і не дасягнуўшы поспеху, спыніў спробы і задумаўся. Ідэя знайшлася. Я прыўзняўся на адной руцэ, а другой пазапіхаў пад крыжавіну скамечаныя коўдры. Так утварылася апора падважніка. Калі я, змораны гэтай няпростай працай, апусціў плечы на ложка, нага задзірыста ўзнялася, і лёгкім

паваротам я занёс яе над бакавінай. Аспярожна паварочваючыся далей, я змог заняць становішча ўпоперак койкі. Ногі віселі над падлогай, а рукамі я трымаўся за другую бакавіну. Апусціў рукі — азначала нарабіць грукату і, магчыма, пабіцца самому. Гэтага не хацелася, але што рабіць далей, я не ведаў. Давялося вярнуцца назад і паўтарыць тое ж, толькі ўжо носам уніз. І не пасярод койкі, а каля яе спінкі. Трымаючыся за гэтую спінку, я пачаў павольна пасоўваць гіпсавае тулава праз бакавіну. Самым небяспечным было становішча, калі гіпсавая павязка канчалася і на жалезяку леглі б мае рэбры. Яразумеў, што рэбры трымаць маю загіпсаваную масу не змогуць, і тады трэба як найхутчэй саскочыць. Але лёгка сказаць «саскочыць». Я ссунуўся, здзіраючы скуру з грудзей, і калі ногі дасягнулі апоры, койка паехала на мяне — і я павіс на руках пад ёй у нахіленым стане.

Але гэта быў ужо вынік!

Я адпачываў на падлозе і шукаў план далейшых дзеянняў. Заняць вертыкальнае становішча каля няўстойлівай койкі было няпростасцю. І я папоўз па падлозе, пакідаючы за сабой белы гіпсавы след і падштурхоўваючы за сабой койку. Так мы разам з ёю дабраліся да парэнчаў, аздобленых кратамі з касых планак. Гэтыя краты

дапамаглі мне падняцца і праз доўгую серыю розных спробаў забрацца зноў на койку. Я ляжаў і адпачываў, як чалавек, прыемна стомлены паспяховай працай. Працай, на якую я патраціў, мабыць, не адну гадзіну часу.

Уся санаторыя спала. Мне ж спаць не хацелася. Я ўглядваўся ў нязвыклія і таямнічыя краявіды зорна-месячнай ночы, услухоўваўся ў яе дзівосныя гукі, успрымаў прыемна-прахалоднае казытанне ветрыка і пахі, якія ён мне даносіў. Потым пачаў, падцягваючыся за парэнчы, пераязджаць на новыя месцы. Койка паслухмяна кацілася, каткі ціха павіскавалі. Мне захацелася хуткасці, і я пачаў штурхаць койку рэзкімі рыўкамі, пераязджаючы з аднаго канца веранды да другога. Маё задавальненне можа зразумець той, хто ўпершыню сеў за руль аўтамабіля ды імчыць па шырокай дарозе, націскаючы педаль газу. Накатаўшыся ўдостав, я пад'ехаў да сходніка, які злучаў веранду з дарожкай, павярнуў на гэтую нахільную плоскасць і... доўга не рашаўся адпусціць рукі. Але ўсё ж адпусціў. Койка, набіраючы хуткасць з горкі, прашамацела каткамі па жвіру дарожкі і спынілася паміж клумбамі.

Вакол мяне былі кветкі, за імі шапачелі лістоўты дрэвы, а наа-даа мноооо... О, нада мной была не белая столь палаты!.. Недзе далёка-далёка і ў той жа час зусім блізка — працягні руку й памацай! — нада мной было чорнае неба, усыпанае блёсткамі зорак. Яны падміргвалі мне! Мне! Мабыць, радаваліся, што я з імі. І, здаецца, нават звінелі. Так, зоркі звінелі-смяліся, і я ўсміхаўся ім насустрач.

Я ўжо не помніў пра ложка, у якім ляжаў, не помніў пра санаторый, — я быў між зорак. Я лётаў між імі, я гуляў з імі, я размаўляў з імі...

Я спаў шчаслівым сном свабоднага чалавека.

▶ ВЕРШЫ

КАМЕНЬ І КАСА

Сяргей УКРАЇНКА

Ды нават ужо і не сябар.
Я — твой нявечны анёл.

***

Прасую набожнік мамін:
паганскае сонца на белым
(васьмінтовы абрус!)...
Ты думала: Нехта явіць.
Ты ведала: Нехта правіць.
Ты бачыла: Нехта навіць.
Скажы мне нарэшце:
ён — хто?..

***

Дубцом дубовенькім,
дубцом выганяю сваю маладосць.
А я не прагнаць жа, бедную:
Над возерам маім
вечаруе,
як ні ноч — мае сны падпільноўвае,
і ўсё шпэтча мне (прыхаджану!)
пра вечнае.

***

Вылічыўшы працягласць імгнення,
хатнуўся за валасы...
Час, пачакай, калі ласка!

***

Сказала суцешным голасам:
«Маўчы, я табе ўжо не жонка».

усе тапельцы Святога возера
пасталі кругам вакол мяне.

Сутонне рэдзілі ўсцяж зарніцы.
Сіпелі гады ў гнілых лаўжах.
А я, самлелы, глядзеў дурніцаю
на ўцеляснёны ў пачварак жах.

Ды ўсё ж ачуцца было мне суджана
расяным досвіткам. На траве.
З дзівочым голасам, што прастуджана
хрыпеў у хворай маёй галаве:

«Ты ж чуеш, дзядзька, мяне, вядома,
хоць розум твой і блукае дзесь.
Хай у змарнелай тваёй свядомасці
Умолле гэта не прападзе».

Ніхто не быў з нас раднёю Каіна —
не вінаватыя мы ні ў чым,
а толькі возера не адпускае нас,
хоць і завецца яно Святым.

Каб душы нашы знайшлі дарожачку
ці ў рай, ці ў пекла — Яму відней, —
ты памаліся за нас, нябожачкаў.
Ты памаліся.
Хаця б у сне».

***

Горад цярплівы
з душою самотнай жанчыны,
ты хоць пасмейся нарэшце з хлапца-дзівака:
ён жа цябе называе
«заўсёднай прычынаю»
бедаў,
якія ў няпростым жыцці напаткаў.

Ты выбачай,

што цікаўным расказвае з гонарам
казку
пра лёгкае і часце ў «чужой» старане:
быццам не ён пераехаў на ціхую ўскраіну
горада,
а Магілёў адступіў,
бо не змог перасіліць...
(мяне).

***

Марыў пра Монтэ-Карла,
а жыў у Монтэ-Крыста
і вязніцу прымаю
з будзённай пакарай,
бо душа, перацятая дротам сталістым,
патанула ў смуге
Герадотава мора.

Стыць бяздушным цяжэй,
чымся тлець бездухоўным —
той прывык абыходзіцца
чаркай ды шкваркай.
А вась бачыш, і мне
стала ўрэшце ўсё роўна,
хто сядзіць на плячы —
ці анёл, ці пачварка.

***

Учора галава мая сівая
у адначасе парусела зноў.
Не ведаў я раней, што так бывае,
хаця свет ясна-белы абжываю
даволі доўга — пяцьдзясят гадоў.
Ніхто з найблізкіх не ўздыхнуў у скрусе,
што я дасніў нарэшце клятвы сон...
Убачыўшы крыжы над Беларуссю,
я, жахам набрынялы, не прагнуўся.
Затое стаў русявы, нібы лён.

19 (11)

ПАМЯЦЬ

MEMORIA

ЯК МЕЛЬНІКАВА МАЛОЛІ І НЕ ПЕРАМАЛОЛІ

24 верасня на 89-м годзе жыцця спачыў у вечнасці сябар Саюза беларускіх пісьменнікаў, ветэран Вялікай Айчыннай вайны, кандыдат філалагічных навук, лаўрэат прэміі імя Алеся Адамовіча, старшыня Грамадскага аб'яднання ветэранаў вайны, працы і ўзброеных сіл, ініцыянар стварэння ў Гародні музея Васіля Быкава і ягоны нястомны апякун Мікалай МЕЛЬНІКАЎ.

Яго непрыміраемае да дзяржаўнай няпраўды і нацыянальнага нігілізму слова ў апошнія дзесяцігоддзі часта не давала спакою беларускім чыноўнікам — розных узроўняў і масцей.

Выказваем шчырыя спачуванні родным і блізім Мікалая Аляксандравіча. Вечная памяць!

Данута БІЧЭЛЬ

...Мікалай Мельнікаў і Васіль Быкаў былі добра знаёмыя, калі жылі ў Гародні. Быкаў бываў у кватэры Мельнікавых на вуліцы Вольгі Соламавай. Даследчык творчасці Васіля Быкава, «быкавец» — так называе Мельнікаў, Леў Ішаевіч Азерман, знаёмы Мельнікава з Масквы па аспірантуры, прыехаў у Гародню, спыніўся ў Мельнікава, куды запрасілі Васіля Уладзіміравіча. Яны доўга размаўлялі, пасля той размовы маскоўскі даследчык праводзіў у Маскве ўрок па творчасці беларускага пісьменніка-франтавіка.

Прайшло шмат часу. Калі Васіль Быкаў склікаў «Мартыралог Беларусі», Мельнікава як ветэрана вайны запрасілі на ўстаноўчы сход, ён сядзеў у прэзідыуме побач з генералам...

Да Ларысы Геніюш Мікалай Аляксандравіч трапіў з баранавіцкімі сябрамі па сталінскіх лагерах. Ларыса Антонаўна падпісала жонцы Мікалая Мельнікава Клаўдзія кнігу, падаравала аўтаграф верша «Братам у няволі» — Мельнікаў і быў яе братам па няволі. Жонка Мельнікава Клаўдзія родам з суседняга хутара на Магілёўшчыне, яе бацька дапамагаў раскулачаным. З ёю Мікалай пазнаёміўся на вясковай вечарынцы, а пасля вайны яны разам вучыліся ў Магілёўскім педінстытуте.

Мельнікаў старэйшы за Быкава на некалькі месяцаў (нарадзіўся 26 лютага), абодва з 1924 года. І ў жыццёвай долі абодвух шмат агульнага — асабліва знявага ў крыўдаў, якія ім чынілі бальшавікі. Абодва ў дзяцінстве галадалі не з-за дрэнных бацькоў, а таму, што ў іх бацькоў вырываўлі з рук апошні кавалак хлеба, які яны мелі са свае працы. Абодва былі прысланыя на наш Кляновы лісток пражыць нармальнае жыццё, ды злыя сілы ім перашкодзілі, але праз свой талент, розум, волю і любоў да жыцця яны прайшлі ўсе пакуты і выпрабаванні, пакінулі духоўную спадчыну. Кожны — у сваю меру...

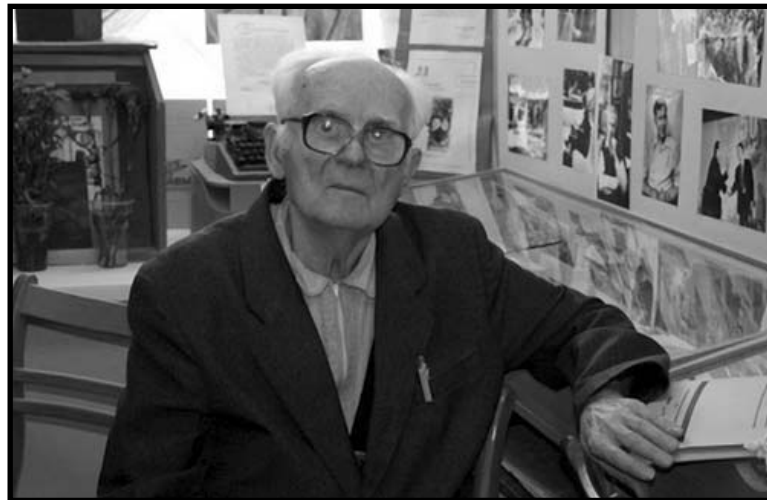
Мельнікаў стаў педагогам. Можа, ён зусім не пісаў бы, каб вырас на Восіпавым хутары каля вёскі Бранды на Магілёўшчыне, а быў бы хлебаробам, калі б дзед дазволіў яму дакупіць зямлі, бо надта было іх шмат на гаспадарцы. Праўда, родны дзядзька Прохар складаў гумарыстычныя вершы, частушкі і словы для «лагерных» песень, якія прысылаў з няволі на Магілёўшчыну роднай

сястры Марыі. Грузіў у Архангельскім порце лес на замежныя караблі. У 1957 годзе Прохар спрабаваў уцячы, але зваліўся ў ваду і патануў, не выключана, што яму «дапамагла» ахова...

Я перачытваю тры кнігі ўспамінаў Мікалая Мельнікава «Адчай, боль і горыч» (Гародня, 2004), «Вяртайцеся, бусль» (Менск, «Кнігазбор», 2008), «Радавод» (Менск «Кнігазбор», 2009), якія ён выдаў невялікім накладам пераважна за свае пенсійныя зберажэнні і за дапамогу розных ахвярадаўцаў. Мельнікаў пачаў пісаць свае ўспаміны тады, калі пісьменнікі з-за ўзросту ўжо пакідаюць пісаць. Але ў яго раней не было магчымасці.

Калі кніга кранае за сэрца, то чытач зусім не заўважае мастацкіх асаблівасцяў, моўных хібаў ці яшчэ якіх літаратурных хітрыкаў, што напрыдумвалі майстры слова, проста чытаеш — і яе змест убіраеш у сябе...

Гэта кнігі не прафесійнага літаратара, іх немагчыма паправіць, нават стыльовыя памылкі тут маюць права заставацца на сваім месцы, гэта сведчанне чалавека, які ўсё жыццё насіў у сабе свой дзіцячы жах. Ён жыў не так, як мог бы і як хацеў бы жыць. Ён увесь час хаваўся ад сябе самога, таму што заўсёды меў у памяці тое таўро — «кулацкі шчанюк». Яго вочы бачылі залішне шмат смерці, асабліва смерці малых дзяцей, коней, птушак і сабак, што кранае дзіцячую псіхіку найбольш. Калі яго з усімі хатнімі зімой 1930 года забралі і павезлі ў кароўніках на Валагодчыну, кінулі ў лес і прымусілі саміх будаваць баракі, каля яго знаходзіліся мама, тата, бабуля, дзядуля, цётка і трое дзядзькоў. Дзеці ў лес павіралі... Тады яшчэ беларускія людзі любілі сваіх дзяцей. Малых — трохгадовага брата Валодзю і дзесяцімесячную сястру Марыю забрала перад высылкай матчына сястра Ганна. Валодзя памёр маленькім у 1932 годзе. Маці чатыры разы ўцякала з савецкага палону да сваіх дзяцей, але схавацца з імі не было дзе: усё, што мелі Мельнікавы, у іх канфіскавалі, раскулачылі таксама і дзядоў па маці, але бабулю спачатку пакінулі ў сваім доме, дзе не было чаго есці, бо ўсё забралі. Як толькі нехта злосны неспадзявана заўважаў Алену Мельнікаву ў сваіх мясцінах, адразу даносіў уладам, і па яе прыходзілі, адрывалі ад дзяцей і вывозілі яшчэ далей... А даносчыкаў у нашым Краі хапае.

Прадзед Кірэй Мельнікаў прымаў удзел у руска-турэцкай вайне, атрымаў за вайну два Георгіеўскія крыжы, пенсію і зямельны надзел. Зямлю падзяліў на сыноў — Восіпа, Петрака і Дзяміда. Два меншыя сыны служылі ў царскай гвардыі, пасля адзін з іх трапіў да белых, другі да чырвоных, быў начальнікам міліцыі ў Чавусах, паспеў схавацца ад арышту, прымаў удзел у слупкім паўстанні.

У Восіпа Кірэвіча і Ульяны было два ці тры гектары зямлі, поле абсаджана дрэвамі. На хутары стаялі дзве хаты — старая і новая пяцісценка, свіран, сажалка-копанка, студня на 30 колцаў, 6 кароў, 4 коні, каля дзесяці авец і столькі ж свіней. Мелі малатарню з прывадам і веялку.

Сабака Валет перад раскулачваннем выў, чуючы бяду. Як іх вывезлі, яго забіралі двойчы. Першы раз прыбілі, пачалі здзіраць скуру, ён вырваўся і ўцякаў, яго забілі другі раз...

Калі іх вывозілі ў 1930 годзе, на той час у Восіпа і Ульяны былі дзеці: дачка Марыя замужам за Цітом Разумавам, яна засталася, а сыны Аляксандр, Максім, Прохар і Віктар, дачка Еўдакія былі вывезены. Старэйшаму Аляксандру было 26 гадоў, гэта бацьку Мікалая, меншаму Віктару — 16 гадоў. Дзецей у лагерах не лічылі, таму праз год пасля высылкі Мікалая ўкралі ці перакупілі ў вартавых з лагера на Валагодчыне цётка Ганна і дзядзька Ціт Разумаў, прывезлі да бабулі Марыі ў Карэлаўку, да браціка і сястрычкі. Праз нейкі час бабулю Марыю з сіротамі выселілі з хаты, якую разабралі, а іх пакінулі ў чужой паўразбуранай хаце...

Бацька Аляксандр першы раз уцёк да сваіх на Магілёўшчыну ў 1931 годзе, яго «свае» і выдалі, арыштавалі ў Чавусах, год трымаў у мясцовай турме, адправілі па этапу ў Архангельскі ГУЛАГ, пасля на спецпасяленне ў пасёлак Пачыха ў Паўночным краі, дзе ў той час знаходзілася ўся сям'я Мельнікавых. У жніўні 1935-га ўцёк у Ісакагорскі раён Архангельска, адтуль быў прызваны ў працоўную армію, 03.05.1944 года ваенным трыбуналам па арт. 58-10 ч. 2 быў засуджаны на 8 гадоў «за правядзенне антысавецкай агітацыі», вызвалены 27.03.1952-га... Пасля турмы жыў у Доме інвалідаў, пісаў лісты сваім

дзецам і дзецям брата левай рукой. Памёр у 1953 годзе. Пахаваны ў Архангельску. Рэабілітаваны Ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 11.01.1969-га. Маці Алена дажывала жыццё пры брату Мікалаю Анціпенку з малодшым сынам Віктарам, які нарадзіўся ў Архангельску. Памерла ў 1980-м, пахавана ў Алтайскім краі...

Дзяды Восіп і Ульяна вярнуліся з высылкі да вайны, памерлі ў вёсцы Бранды, там і пахаваныя. А бабуля Марыя Анціпенкава пахаваная ў вёсцы Галачава на Магілёўшчыне, дзе дажывала ў сям'і дачкі Марыі і зяця Ціта Разумаваў...

Мікалай Мельнікаў пры жыццё бацькаў рос сіратой. У яго жыцці прымалі ўдзел бабуля Марыя Анціпенкава, тья дзядзькі і цёткі, якім удалося пазбегнуць высылкі, ці, дакладней, сталінскага канцлагера.

Давайны паступіў у Магілёўскі педінстытут, але не скончыў. Ваяваў у партызанскім атрадзе «Беларусь». Адночы ў 1943 годзе яго паслалі ў разведку ў Магілёў. Паехаў на возе. Але выехаць назад з возам не змог. Пайшоў на станцыю і папрасіў у немцаў за літр самагонкі і два дзясяткі яек падвезці яго ў родную вёску на цягніку. Немцы давезлі яго да вёскі, спынілі цягнік, дзе ён папрасіў. Тады і пачалі ў вёсцы і ў атрадзе казаць:

— Як Ягорчыкаў Коля быў у Магілёве...

Калі нашыя войскі вызвалілі Беларусь, Мельнікава забралі ў армію. Ён удзельнічаў у штурме Кенігсберга, узнагароджаны ордэнам Вялікай Айчыннай вайны другой ступені і медалямі.

Пасля вайны скончыў Магілёўскі педінстытут і аспірантуру ў Маскве, абараніў кандыдацкую дысертацыю. Працаваў у Баранавічах і Барнаўле. У 1965 годзе пасяліўся ў Гародні, быў загадчыкам кафедры рускай і замежнай літаратуры. Напісаў шмат навуковых тэкстаў па ўдасканаленні вучэбнага працэсу, прыдумаў «запаведзі славесніка». Яго чатыры разы звальнялі з працы з-за поглядаў, якія не супадалі з поглядамі начальства. Не ўступаў у КПСС...

Калі пачалася нашая сціплая рэвалюцыя, Мікалай Мельнікаў быў на пенсіі. Ён узначаліў грамадскае аб'яднанне ветэранаў

вайны, працы і ўзброеных сіл, пачаў збіраць музей Васіля Быкава. Сабраў шмат дакументаў, экспанатаў, кніг. У музеі працуюць аматары творчасці Васіля Быкава, вядзецца асветніцкая і выдавецкая праца. Гэта нейкае містычнае, неабдымнае ўтварэнне, дзейнасць якога цяжка разгледзець, зразумець.

Калі ён звяртаўся ў розных магчымых формах да творчых арганізацый з патрабаваннем заўважыць і ацаніць яго дзейнасць, то ён клапаціўся не аб сабе, — аб ушанаванні памяці знішчаных продкаў, патрабаваў павагі да людзей, якіх ператварылі ў рабоў, да растагнанай Беларусі і да памяці Васіля Быкава...

Чаму мы выбраныя як бяздольныя, пераможаныя, убогія духам, засмучаныя, лагодныя, галодныя і прагнучыя справядлівасці, міласэрныя, чыстыя сэрцам, міратворцы і тья, каго ўвесь час пераследуюць за справядлівасць? Чаму Бог выбраў нас на ўсе восем благаслаўленняў? Мы не можам адказаць на гэтае пытанне і не маем права крыўдзіцца на Бога.

Мельнікаў у сваіх кнігах — як умеў — паспрабаваў перажыць сваё жыццё нанова ў літаратурным варыянце, выцягваючы з памяці і той лёс, які яму даў Бог, і той, які «спланавалі» бальшавікі. Быць дакументалістам — гэта вялікая адказнасць за герояў, тым больш, калі гэтыя героі — твае блізкія людзі...

Кнігі ўспамінаў Мікалая Мельнікава не дасканалыя, але праўдзівыя! Мне ў споведзі Мельнікава ценіць тое, што Магілёўшчына і Гродзеншчына — гэта адна зямля. Мы аднолькава жылі, аднолькава святкавалі і народныя і рэлігійныя святы, аднолькава кахалі і выходзілі замуж. Мая мама таксама малілася ноччу, як Мікалаева бабуля. І наша сям'я складала кароткую малітву перад ядой. Мельнікаў піша: дзед гаварыў малітву перад ядой, але ўсе яе ведалі, калі трэба было, малілі замяніць дзеда. У «чырвоным кутку» віселі абразы, галоўны абраз упрыгожваўся ручнікамі, якія называлі «набожнікі». У нас гэткага слова не ведалі, але ручнікіма аздаблялі абразы. Надта мне спадабалася слоўца «карэтка» — такая пасудзіна, якую можна наспех зрабіць у лесе з бяросты, каб збіраць у яе ягады. Я такога спосабу не ведала, але прымаю яго, бо гэта вельмі зручна. Баба Марыя ўставала да сонца, размаўляла ўголос з сонцам, з зоркамі, з зямлёю і сваімі дзедзьмі, параскіданымі па свеце. У нас такія плачы называліся «вылічаннямі»; праз пасярэднікаў, праз зямныя і нябесныя сілы яна перадавала любоў да Бога, жалю да родных дзяцей, да жывёлаў і стварэнняў, да зямлі і ўсяго, што на ёй узраслае, што належала ёй, але ў яе адабралі. Гэта евангельскае і старажытнае, прыватная малітва — і крыху язычніцкая надзея. Пералічвала перад Богам свае крыўды і гэтак гаіла сардэчны боль, гэтак трывала.

Багатыя ці бедныя — мы аднолькавыя, адна Магілёўшчына і Гродзеншчына «Новая зямля» Якуба Коласа...

«Я сказаў унуку:

— Запомні гэтае месца, дзе мы пакінулі камень. Гэта, Саши, твая зямля.

— А што мне рабіць з ёю?

— Хочаш — прадай.

— Не, дзядуля, я лепш пабудую тут дом...»

▶ ЗГАДКІ

«СВЕТЛЫ СМУТАК ПА ВЕЧНАЙ

◀ Працяг.
Пачатак на стар. 9 (1).

Бабуля, ад якой я перад гэтым не чуў аніводнай песні, напачатку ніякавела і саромелася, а потым нечакана распялася. На песні ў яе была вельмі добрая памяць, і яна спявала нам з невялікімі перапынкамі два дні. Прыходзіла да яе баба Аляксандра, яе родная сястра, і таксама дапамагла ёй узгадаць яшчэ некалькі песень.

Мы вярталіся з гэтага незвычайнага канцэрта, зладжанага толькі для нас дваіх, уражання і ўзвышаны ад таго, што дакрануліся да залатога беларускага слова, адшліфаванага вякамі, да старажытных славянскіх і праславянскіх яшчэ мелодыяў, водгукі і напевы якіх я буду пазней лавіць у розных кропках славянскага свету. Мяркую, што рытмы гэтых песень, спрадвечны беларускі светагляд не мог не адбіцца на вершах майго сябра Сержука Сыса.

Не было чалавека на той час, з кім бы мне было так проста і лёгка, як з Сержуком. Я таксама моцна сябраваў з Едрусем Акуліным, але Едрусць заўсёды захоўваў сваю адметнасць. Ён заўсёды быў іншым. А вось з Сержуком мне часам здавалася, што мы аднолькавыя. Хаця знешне мы жылі розным жыццём. Я багата чытаў, самаадукоўваўся, словам, найперш быў «кніжным» хлопцам, і толькі затым, на другім месцы, былі для мяне розныя радасці жыцця. Для Сержука кніжка таксама не была чужою, рэгулярна і ён трымаў яе ў руках, але ягоная фантастычная жыццёвая энергія, радасная неўтаймаваная халерычнасць выклікала бясконцы ланцуг розных гісторый і падзеяў,

На магіле Максіма Багдановіча. Ялта. 1980 г.

у большасці сваёй захапляльных і бессэнсоўных. Я ў жыцці не бачыў такога чалавека, які гэтак спяшаўся жыць. Эмоцыі і пачуцці часта кіравалі ягонымі ўчынкамі. У тые часы ён заўсёды быў закаханым, і часта прадметам яго абагаўлення была не адна пасія, а некалькі, і не было аніводнае хвіліны, каб месца ў ягоным сэрцы, якое займала зямная муза, было пустым.

*Пазрываньня з неба ружы,
Адишуканья ў полі зоры
І амаль звар'яцелае сонца,
Быццам дар пакладу ля ног.
Разарвуцца сталёвыя «нельга»,
Сутыкнуцца дрыготкія пальцы
І амаль звар'яцелае сонца
Спаляць ветях нашых трывог...*

Хоць верш і напісаны, відаць, пазней, але вось гэтак «звар'яцелае сонца» я часта бачыў у Сержуковых вачах, урэшце, адна з гісторый кахання прывяла яго да ўтраплення, калі ў інтэрнаце Гомельскага ўніверсітэта голымі

рукамі ён, плачучы ад унутраных пакутаў, разбіў ушчэнт некалькі вялікіх калідорных шыбаў...

І няўмольная проза жыцця ў выглядзе дэкана змусіла яго прыпыніць вучобу і ўвесну 1981 года сыйсці ў войска.

Служыў Сяржук кіламетраў за 30 ад Ленінграда. Улетку 1981-га, калі мы паехалі ў свой чарговы будатрад на Пскоўшчыну, я, папярэдне напісаўшы яму, на выходныя сеў у цягнік і паехаў да Сержука на сустрэчу. Вядома ж, заадно хацелася паглядзець і Ленінград. У торабе ў мяне была цывільная вопратка. Я прыехаў у вайсковую частку, сустрэўся з Сержуком, ён пераапрашуўся, мы пралезлі ў дзірку ў калючай агароджы і падаліся ў Ленінград. Хадзілі па ўзбярэжжы Нявы, былі каля Зімянга палаца, бегалі яшчэ багата дзе, елі лёды, размаўлялі, былі шчаслівымі. Увечары мы вярнуліся ў вайсковую частку, і ўначы я паехаў назад на Пскоўшчыну. Як пісаў пазней мне Сяржук, на такіх самаволькі і стараслужачыя не адважваліся, бо кара за іх была суровая. А ён на той час толькі тры месяцы адслужыў!

З войска Сяржук прыйшоў падужоўшы, таму працаваў грузчыкам на цукрачнай фабрыцы «Спартак», пераносіў мяхі з цукрам і какававым зернем, з павагаю распавядаў пра сваіх калегаў, някідкіх звыгляду мужычкоў, якія за змену маглі перакідаць некалькі дзясяткаў тон цукру ў 50-ці кілаграмовых мяхах, а потым яшчэ шахнуць «маліноўскага» сямідзесяціградуснай апельсінавай эсенцыі.

...Ён адразу без агаворак успрыняў беларускую ідэю, якой тады пасля наладжвання кантактаў з менскімі адраджэнцамі, я быў проста апантаным. Ён прагна слухаў мае гарачыя маналогі па гісторыі і культуры Беларусі, чытаў беларускі самвыдат, перайшоў у большасці сваіх кантактаў на беларускую мову. І ён працягваў быць гэтакім жа закаханым, якім быў да войска, працягваў улазіць у нейкія неверагодныя гісторыі і працягваў пісаць вершы.

Ніводзін з беларускіх пэстаў не прысвяціў столькі вершаў Гомелю, як Сяржук Сыс. Ён урэшце звывкнецца з гэтым паўмільённым горадам і стане яго пэтычным голасам...

Сталася так, што Сержукова беганіна за дзядзючатамі прыпынілася, прынамсі, пасля таго, як ён сустрэў у нашым інтэрнаце Валю і разнаёміўся з ёй. Валя вучылася

на рускай філалогіі на пару курсаў ніжэй за мяне, была родам з Чачэршчыны, з сям'і кіраўніка калгаса. Шатэнка з сінімі, як васількі, вачыма і прывабліваю ўсмешкаю, радзіміцкіх крывей, танклявая Валя глядзелася эфектна і была разумнаю дзяўчынаю. У нашай кампаніі яна хутка вярнулася да беларускай мовы.

Гэтых сінявокіх і шэравокіх радзіміцкіх дзяўчат з Прысожжа, урэшце, як і хлапцоў, можна лёгка навучыцца пазнаваць, калі павываць у іх мястэчках, гарадках і вёсках ды прыглядзецца да іх. Згадайце хаця б Аляксея Пысіна, Алеся Пісьмянкова, Едруся Акуліна. І тут, у бабруйскай калоніі, я іх пазнаю адразу і па характары і па абліччы.

Дык вось, Сяржук гэтым разам закахаўся не на жарт і пачаў настойліва ўлягаць за Валяю. На вясну 1984-га ў іх прыпаў перыяд жаніхоўства. Гэта была незабыўная вясна, бо ў гэты самы час я быў згубіўшы галаву ад маёй будучай жонкі Наталлі. Яна ў 1983 годзе паступіла на гістарычнае аддзяленне нашага факультэта. Мы ўчатырох часта разам бавілі свой вольны час. І гэта былі цудоўныя дні, якія ўжо ніколі, ніколі не паўтарацца...

Распавяду пра адну паездку ў вёску Дварэц, якая стаіць паміж Рэчыцай і Лоевам. Мы выправіліся да роднай бабулі Сержука. З Дварца родам, як аказалася, была і маці Наталлі. У Дварэц і Сяржук з Засы, і Наталля з Лоева прыязджалі малымі да сваіх бабуляў і дзядоў, але адзін аднаго калі і сустракалі, дык усё адно не памяталі. Быў травень, мы распалілі падалей ад хаты агеньчык і смажылі, як у дзяцінстве, на ражончыках сала. Стаяла цёплая зорная і чорная адначасова ноч. Хорам спявалі салаўі. Іх было некалькі, і іхнія сакавітыя спевы далёка разносіліся па вялізнай дняпроўскай лагчыне. Сержукова бабуля вохкала, не ведаючы, як нас укласці на двух ложках, якія стаялі ў чыстай хаце. Урэшце мы паклаліся з Сержуком, а Наталля з Валяю. Бабуля з першай хаты чуйна прыслухоўвалася, каб не зрабілася якой вяды. А мы і не думалі пра што іншае. Нам і так было ўтульна і весела...

...Няпроста пісаць у такіх умовах, у якіх я цяпер знаходжуся, пра тые шчаслівыя і бесклапотныя часы. Няпроста не толькі псіхалагічна, бо вялікай фрустрацыі ад свайго перабывання ў лагеры я не адчуваю, толькі розныя падзеі і падзейкі, якія здараюцца тут ледзь не штодня, збіваюць мяне з настальгічнага і рамантычнага настрою. Можна параўнаць мой цяперашні стан жыцця з колішнім палётам на вялізным аэробусе праз акіян. Мы ляцелі на вышыні бліжэй да 13-ці кіламетраў. І наш вялікі і цяжкі самалёт трэсла, як ліпку на ветры. Мы ўсю дарогу сядзелі прышпіленыя рамянямі бяспекі, і нам усю дарогу падлівалі шампанскае, не шкадуючы. Вось такая ж турбуленцыя віхурьць зараз вакол мяне. Але ж цягам усяго жыцця нешта замінала мне цалкам аддавацца пісанню.

А можа, гэта і я сам дапамагаю майму лёсу адштурхнуцца ад супакою і цішы пісьмовага стала? Можа, гэта мая няўрымслівая натура ўвесь час адным мяне ў пошуку свайго адметнага шляху, які і ёсць сапраўды мне наканаваннем. Хто ведае, мо і так...

Улетку 1984-га Сяржук з Валяй узялі шлюб. Вяселле гулялі на Чачэршчыне, у Валіных бацькоў. Я на тым вяселлі быў за шафера ў Сержука і ставіў свой подпіс у загсе аб іхнім шлюбе. Бедныя і неўладкаваныя яшчэ ў жыцці, што мы маглі даць нашым каханым? Адное — абяцанкі-цацанкі, расплывістыя перспектывы ды шчырае, палкае каханне.

Затым я паступіў у аспірантуру ў Менск і адтуль быў забраны на паўтара гады ў войска. Перапісваліся мы неяк мала. Значна больш ліставаўся з Едрусем. Але, ведаючы характар Сержука, я не здзівіўся, калі ў гэты час ён скончыў дзеля чагосьці гандлёвы тэхнікум, працаваў на тым самым «Спартаку», ездзіў, як ён сам пазней распавядаў, у Рагачоў на малочна-кансервавы завод па радыяцыйнае згущонае малако і завочна аднавіўся ва ўніверсітэце. Затым Валю размеркавалі настаўніцай у Жлобінскі раён, у вёску. Сяржук паехаў туды разам з ёй і выкладаў у школе беларускую мову і літаратуру. Пасля нашага вяселля з Наталляй у 1987 годзе мы прыязджалі да іх у госці, жылі ў іх, можа, з тыдзень. Зранку Сяржук і Валя сыходзілі на працу ў школу, што ж — сельскія настаўнікі! А мы з Наталляй высьпаліся ў іх невялікай кватэры. Затым я пісаў сваю кандыдацкую працу, а Наталля чытала кнігі. Пасля абеду мы хадзілі ўсе разам гуляць па наваколлі, у хваёвы бор, які пачынаўся за вёскай, на недалёкую чыгунку; удалечыні, за Бярэзінай былі бачныя высокія коміны светлагорскага хімзавода. Мы шмат размаўлялі пра надыходзячы змены, бо тады, у другой палове 80-ых, Мінск пачынаў ужо віраваць, актыўнічалі беларускаарыентаваныя моладзевыя дэмакратычныя ініцыятывы, разгортвалася праца Таварыства маладых літаратараў «Тутэйшыя», прэзідэнтам якога абралі мяне. Мы размаўлялі і пра беларушчыну, і пра літаратуру, потым Сяржук паказаў свае грады непадалёк ад дома, зарослыя, як ён пераконваў, смачным і карысным тапінамбурам. А ўвечары мы зноў гаварылі, гаварылі і гаварылі.

Праз нейкі час Сяржук пайшоў працаваць у Жлобінскую раённую газету і атрымаў у Жлобіне кватэру. Ён вучыўся на завочным і працаваў на вельмі няўдзячнай для творчага чалавека працы раённага журналіста. Усе, пэўна, бачылі нашыя беларускія раёнкі. Гэта казённы стыль і казённая душа, пародыя на газету, дзе на першым месцы надой, жніво, сяўба і перадавікі з ударнікамі разам. Месца для творчасці там няма, а газетныя штампы і газетнае мысленне загубілі не аднаго прэзаіка і паэта. Усе памятаюць, у што ператварыўся «ЛіМ», калі ў крэсла галоўнага рэдактара туды прыйшоў яшчэ адзін гадаванец гомельскага ўніверсітэта Анатоль Казлоў, бо ён сфармаваўся ў раён-

Бабчы. Будатрад. Анатоль Сыс, Эдуард Акулін і Алясь Бяляцкі. 1980 г.

21 (13)

НАРЫС

РАДЗІМЕ»

най газетцы і хоць затым, здаецца, атрымаў рэдактарскую школу літаратурнага выдання, працуючы ў «Малодасці», — але ж не, вяртанне ў газету вярнула і ўсе напрацаваныя раней хібы і штампы. Тым не менш, газетнай працы Сяржук Сус не баяўся. Трэба сказаць, што нашыя кантакты тады паслабелі. Жыццё неяк запрэгла нас у розныя вазы, паставіла ў аглоблі і ўсунула ў хамуты. Я высільваўся ў музеі Максіма Багдановіча, дырэктарам якога я стаў і які, кроў з носу, трэба было адчыніць да 100-й гадавіны паэта, а яшчэ ж грамадская праца, якая забірала ўвесь астатні час. А Сяржук праз пару гадоў перабраўся ў абласную газету «Гомельская праўда».

Няпростое жыццё творчага чалавека ў правінцыі. А Гомель, на жаль, так і не стаў самадэстатковым культурным цэнтрам. Менск высмоктвае ўсё творчае і цікавае, як пыласос, і толькі Горадня ў змозе супрацьстаяць яму. Калі ж няма дастатковага кола аднадумцаў і разнастайных творчых кантактаў, людзей, якія натхняюць твае творчыя пошукі і падштурхоўваюць тваё творчае «я», можа наступіць крызіс. Відавочна, як у час жыцця ў Гомелі, у верхах Сержука Суса прабіваюцца ноткі песімізму, боязі «ўтрузнуць у балота», адчуванне незадаволенасці і марнасці свайго жыцця. Аднастайнасць правінцыйнага жыцця ператвараецца ў сапраўдны экзамен:

Мясцовы час...

Няспешны плёскаць Сожа,
Спагада позіркаў, што ловіць
незнарок,

На скрыжаванні выцілы «ларок»,
язмін ды бзз за кожнай агароджай.
Жанчына размаўляе з галубамі,
«Пятра і Паўла» ціхі перазвон,
Пах ежы з незачыненых акон...

Мясцовы час,

Ці вытрымаць экзамен?

Мясцовы час...

Ці я ўжо не мясцовы,

Па свеце натптаўшыся як след?..

Пры пераездзе ў Гомель Сержуку Сусу, можна сказаць, моцна пашанцавала на той час, бо ў «Гомельскай праўдзе» працаваў Барыс Пятровіч, які і стаў для Сержука тым інтэлектуальным апірышчам, які не даў яму апусціць творчыя крылы, патануць у дрыгве будзённасці і побыту...

Вось так у розных клопатах і справах праляцелі пяцігадовы наступны гадоў. Сустрэчы нашыя былі цёплыя, але рэдкія. Ці я быў у Гомелі і заходзіў да яго ў гасці, ці ён з'яўляўся наездамі ў Менск і прыходзіў да нас.

...Гадоў васьмі таму выбраліся мы ў вандроўку ў Чарнобыльскую зону, у той самы Бабчын, дзе колісь мы працавалі ў будатрадзе. Паехалі ў адной машыне: Барыс Пятровіч, Сяргей Дубавец, Едрус Акулін, і я былі аднагрупнік Барыса па журфаку. А па дарозе заехалі ў Вялікія Нямы, вёску на Веткаўшчыне на беразе Бесядзі, адкуль родам Едрус. Спыніліся там у ягонаў хаце. Хлопцы паплылі на чаўне лавіць у Бесядзі рыбу, а мы з Едрусем засталіся. І вось апоўначы ў хату ўваліўся Сяржук Сус, якому затэлефанавалі ў Гомель і папрасілі далучыцца на ноч да нашай кампаніі. Сяржук тады працаваў у нейкім рэкламным аддзеле, дзень правёў на выставе, і яго прывёз на машыне швагер. Мы выпілі і доўга гаманілі пра творчасць, літаратуру і пра тое, куды коціцца гэты свет.

Так я даведаўся, што Сяржук разводзіцца з Валяю. Сумеснае жыццё трэснула, і як склеіць яго, ні ён, ні яна не давалі рады. Кожнае каханне, як і кожнае чалавечае жыццё, індывідуальнае, і яно мае свой век. І часам людзі паміраюць у каханні, а часам памірае каханне, а людзі жывуць...

У траўні 2005 года памёр наш сябра, геніяльны паэт Анатоль Сус. Хтосьці можа засумнявацца, ці можна вось так запроста нашага равесніка, чалавека з далёка неідэальнымі паводзінамі называць

З Сержуком Сусам — у Ялце. 1980 г.

Літаратурны гурток «Крынічка», ГДУ. Міхась Хацяновіч, Сяргей Сус, Анатоль Кавалёў, Віктар Ярац, Валянціна Бандарэнка, Эдуард Акулін, Алесь Бяляцкі, Сяргей Сцешыц, 1980 г.

геніем? Я ўпэўнены, што можна. Бо хто ж, як не ён, у 80-90-ыя гады XX стагоддзя праз паэтычнае слова выявіў духоўную і нацыянальную сутнасць беларускага народу? Ён, як той Янка Купала напачатку XX стагоддзя, думаў за ўсіх беларусаў, здолеў акумуляваць усю горыч і ўвесь боль беларусаў, усе паразы і перамогі беларускага духу, усе надзеі і спадзяванні на лепшую будучыню...

На пахаванні Анатоля Суса я не быў, у той час мяне не было ў Беларусі. На сорак дзён у чэрвені 2005 года мы выехалі з Менска на мікрааўтобусе ў Гарошкаў, на ра-

дзіму паэта. Перад ад'ездам Кася Камоцкая выперла з аўтобуса двух п'яных хлапцоў, былых знаёмых Суса, якія гучна вохкалі і прычыталі за Таліка і збіраліся ехаць разам з намі. Астатнія ж пасажыры былі збольшага знаёмыя паміж сабой. Разам з намі ехала і Галя Дубянецкая, паэтка, мая даўняя знаёмая, з якой разам мы некалі вучыліся ў аспірантуры Інстытута літаратуры Акадэміі Навук. Галя, мілая, сціплая, усмешлівая дачка Міхала Дубянецкага, беларускага дзеяча, аднаго з інтэлектуалаў і заснавальнікаў Беларускага Народнага Фронта. Бог даў ёй ціхі, вытанчаны, высокаінтэлектуальны талент. Выхаваная ў рэчышчы еўрапейскай літаратуры, яна сваім паэтычным голасам нагадвае мне расійскую паэтку Марыну Цвятаеву, вельмі, вельмі няпростую для ўспрымання шараговага чытача. Паэзія такога кшталту, элітарная паэзія, зразумелая далёка не ўсім. Яе тэксты насычаныя тонкімі асацыяцыямі, падтэкстам, заглыбленасцю ў свой свет, у выбудаваную ўнікальную сістэму каардынат.

І вось мы прыехалі ў Гарошкаў, дзе нас сустрэлі гасцінныя сёстры Анатоля. На сядзібу Анатоля Суса з'ехаліся таксама і былыя сябры, і прыхільнікі таленту паэта з Гомеля, Рэчыцы, Светлагорска. Прыехаў з Гомеля і Сяржук Сус. Мы мелі крыху часу і пад'ехалі з ім у суседнюю Заспу, да ягонаў маці, выйшлі паглядзець на Дняпро, трохі паразмаўлялі. Сяржук сказаў, што жыве цяпер у Гомелі сам, здымае жылло. Затым мы вярнуліся, наведальні моголікі і, пасля памятнага стала і выступу паэтаў і бардаў, пайшлі на ўлюбёнае месца Анатоля Суса — Гарошкаўскае гарадзішча. І там ужо Сяржук Сус і Галя Дубянецкая хадзілі збольшага разам, узяўшыся, як дзеці,

за рукі. Аказваецца, яны таксама былі ўжо даўно знаёмыя, бо разам удзельнічалі ў семінары маладых літаратараў у пісьменніцкім Доме творчасці ў Іслачы...

Ніхто асабліва не звяртаў увагі на Галю і Сержука. А яны спустыліся з Гарошкаўскага гарадзішча і пайшлі да адступіўшага ўдалеч пасля меліярацыі Дняпра. Было цёпла, ярка свяціла сонца. Ужо быў час ад'язджаць нам у зворотную дарогу. Я набраў нумар сотавага тэлефона Сержука і папрэдзіў, што мы мусім неўзабаве вяртацца, таму добра было б, каб ён прывёў Галю назад. Іхнія фігуркі былі ўжо маленькія, у аджас Сяржук памахаў мне рукой, а па тэлефоне сказаў, каб мы ехалі без Галі, бо яна застаецца з ім. Праз 4 месяцы яны ўзялі шлюб. Вось так Анатоль Сус і памяць пра яго злучыла ў яшчэ адну сямейную пару паэта і паэтку.

Дагадзіў жа ты мне, Анатоль,
Дагадзіў...

Хоць тваімі шляхамі
амаль не хадзіў —
я начамі тваімі
не ведаў начэй,
прама ў вочы глядзеў,
ды не бачыў вачэй.
Не дайнік твай, не брат
І не зменлівы цень, —
Толькі сэрца маё
Апаліў твай «агмень»,
Я відушчым,
Як фенікс з нябыту ўваскрэс
Ды пайшоў за табою
ў бурштынавы лес.
А ты ведаеш, што я знайшоў,
Анатоль?

Галя Дубянецкая вярнулася ў Менск толькі праз год, а яшчэ праз некалькі месяцаў, развітаўшыся з працаю, да яе пераехаў жыць Сяржук Сус. Іронія лёсу, што ў царкоўным шлюбе Суса і Галі Дубянецкай я зноў быў ягоным дружкаю, і стаў хросным бацькам і іхняй дачкі Стасі. Сёлета Стася ідзе ў школу. Яна піша мне друкаванымі літарамі пажаданні ў паштоўках, каб я хутчэй выйшаў на волю...

Пераезд у Менск даў творчасці Сержука Суса новы якасны штуршок. Менскае творчае асяроддзе, знаёмства з новымі людзьмі, актыўная праца, знаходжанне ў густыні культурных і грамадскіх падзеяў дабратворна паўплывалі на ягоную паэзію. Узнікае такое адчуванне, што ў паэта Сержука Суса з'явілася другое дыханне. Гэта сталася магчымым найперш дзякуючы ягонаму ўменню не спыняцца ў развіцці, а расці далей, шырэць і глыбей. Чытаючы «Стрэмку», не губляеш цікавасці да паэта, да ягонай думкі і ягоных вершаў, хочацца чытаць кніжку далей і далей. Сяржук Сус здолеў перадаць праз сігмы вершаў нярвовае трапятанне сваёй душы. Жыццё, думкі, пачуцці, каханне і горыч адстойваюцца, набіраюць водар і ператвараюцца ў гаркавае, ці салодкае, ці сухое каштоўнае віно вершаў.

...Няма прарокаў у сваёй Айчыне, пакуль што няма, нядоўгі час яшчэ няма. Яшчэ крыху, яшчэ трохі...

Жнівень 2012 года,
Бабруйская калонія

25 верасня літаратар і праваабаронца Алесь Бяляцкі сустрэў свой пяцідзесяцігадовы юбілей. Сакратарыят Саюза беларускіх пісьменнікаў і калектыў «Новага часу» шчыра зычаць паважанаму аўтару здароўя, моцы — і хуткай свабоды!

Паездка ў Кушляны на сядзібу Францішка Багушэвіча. Злева направа: Міхась Казлоўскі, Вінцук Вячорка, Алесь Бяляцкі, Сяргей Дубавец, Сяргей Сус, Вінцэс Мудроў, Алег Бембель і Кені Кім, Алесь Шпакоўскі, 1984 г.

КРЫТЫКА

22 (14)

▶ РЭЦЭНЗІЯ

ТРЫ КНІГІ ПРА МАКСІМА БАГДАНОВІЧА

Анатоль СІДАРЭВІЧ

Максім Багдановіч: вядомы і невядомы: зб. літаратуразнаўчых і архіўных матэрыялаў. — Мінск: Літаратура і мастацтва, 2011. — 392 с.

Максім Багдановіч. Пясняр чыстае красы: успаміны, артыкулы, прысвячэнні. — Мінск: Маст. літ., 2011. — 350 с.: іл. — (Жыццё знакамітых людзей Беларусі).

Максім Багдановіч: энцыклапедыя. — Мінск: Беларус. энцыкл. імя П. Броўкі, 2011. — 608 с.: іл.

Вяртанне здабыткаў

Некалі я пісаў пра тое, якое маггло б быць літаратуразнаўства ў БССР, калі б не сталінская «рэвалюцыя зверху», учыненая на пераломе дваццатых і трыццаціх гадоў мінулага стагоддзя, і прыводзіў у прыклад зборнік «Янка Купала ў літаратурнай крытыцы» (1927). У тым, што філалагічная навука БССР знаходзілася ў перыяд новай эканамічнай палітыкі на ўздыме, пераконваюць нас змешчаныя ў зборніку «Максім Багдановіч: вядомы і невядомы» працы Міхайлы Пятуховіча «Багдановіч як паэта імпрэсіяніста», Уладзіслава Дзяржынскага (Чаржынскага) «Багдановіч як стылізатар беларускага вершу» і Аляксандра Вазнясенскага «Паэтыка Максіма Багдановіча». А папярэднічаюць ім два тэксты заснавальніка багдановічазнаўства Антона Луцкевіча — «Пясняр чыстай красы» і «Праблемы красы і мастацтва ў творах Максіма Багдановіча», а таксама артыкул Яўхіма Карскага «М. Багдановіч. Беларускі паэта чыстага мастацтва», у якім акадэмік у пэўнай меры развівае галоўную думку А. Луцкевіча, выкладзеную ў рэцэнзіі на адзіны прыжыццёвы зборнік паэта «Вянок».

Пасля «рэвалюцыі зверху» ў бэзэсэраўскім літаратуразнаўстве настала пара вульгарнага сацыялагістараства і грубага ўтылітарызму. І толькі ў другой палавіне 1930-х нібыта адбываецца паварот у бок навуковасці. Я мінаю тут, напрыклад, спробы маладога Рыгора Бярозкіна размаўляць пра літаратуру ў літаратуразнаўчых тэрмінах. Варта адзначыць іншае: не ў БДУ, а ў Ленінградскім універсітэце творчасць М. Багдановіча вывучалі тры аспіранты з БССР: Рыгор Жалезняк, Дзмітрый Савановіч і Міхась Смолкін. У зборніку, укладзеным Ц. Чарнякевічам, акрамя дысертацыі Р. Жалезняка «Поэзия Максима Богдановича», публікуюцца два артыкулы Дз. Савановіча («Старая Беларусь» М. Багдановіча і «Фальклор у творчасці М. Багдановіча»). Цікава было б супаставіць яго высновы з высновамі А. Луцкевіча, які ў канцы 1930-х таксама цікавіўся роляю фальклору ў творчасці паэта (артыкул «Да крыніцаў творчасці М. Багдановіча»).

Сведчаннем даволі высокага ўзроўню багдановічазнаўства і тэксталагіі было выданне пад кіраўніцтвам Івана Замоціна ў 1927–1928 гг. двухтомніка твораў Максіма Кніжніка. Гэта быў вынік супрацоўніцтва даследчыкаў БССР і Заходняй Беларусі, бо Менск атрымаў частку матэрыялаў для гэтага выдання з Вільні. У зборніку змешчаны «Даклад аб падрыхтоўцы збору твораў» І. Замоціна.

Першую частку кнігі можна было назваць «Вяртанне здабыткаў», у другой жа яе частцы друкуюцца ўспаміны Дзіядора Дзявольскага і яго лісты да літаратуразнаўцы Юльіа Пшыркова. Але яшчэ раней біяграфіяй паэта пачалі цікавіцца Антон Луцкевіч і Вацлаў Ластоўскі. На жаль, у гэтым зборніку змешчаны толькі адзін ліст «бацькі паэты» да Луцкевіча, у Вільні ж іх некалькі.

Вядома, што нашы веды пра Максіма Багдановіча ўзбагаціла і яго сучасніца ды супрацоўніца Зоська Верас. З эпістальнай спадчыны пісьменніцы Ц. Чарнякевіч выбраў найбольш паказальныя лісты да Аляся Бачылы і Ніны Ватацы.

Было б грахом не ўспомніць таленавітую прадмову да зборніка, якую напісаў Юрась Пацюпа. Калі і ёсць заўвагі да яе, дык адна: аўтар, лічачы сваіх чытачоў людзьмі дасведчанымі, не паказвае, дзе і калі выдана тая ці іншая праца, на якую ён спасылкаецца.

У цэлым кніга, складзеная Ц. Чарнякевічам, пакідае прыемнае ўражанне, і я ўпэўнены, што яна добра паслужыць нашым філолагам.

Без каментароў

Нашым філолагам, асабліва пачаткоўцам, паслужыць і кніга «Максім Багдановіч. Пясняр чыстае красы: успаміны, артыкулы, прысвячэнні», якая выйшла ў серыі «Жыццё знакамітых людзей Беларусі».

У першай частцы кнігі змешчаныя ўспаміны пра паэта. На жаль, яны не ўкаментаваны: не паказана, адкуль узяты тэкст, дзе знаходзіцца рукапіс. Каментарыяў належаў і некаторыя моманты ў тэкстах.

Паўстае і пытанне пра адбор, калі знаёмімся з другою часткаю зборніка, у якой змешчаны артыкулы пра М. Багдановіча. У наш час гэта выглядае дзіўна, але ў кнізе няма ніводнага артыкула

А. Луцкевіча. І Генадзя Каханюскага, які нямае зрабіў для высвятлення пэўных момантаў у біяграфіі паэта. Пра эмігрантаў-багдановічазнаўцаў памаўчым.

Эмігрантам трохі пашанцавала ў трэцяй частцы зборніка, дзе змешчаныя вершы пра М. Багдановіча ці ў гонар паэта, бо тут сустракаем імя Аляся Салаўя.

Хоць у параўнанні з кнігай пра Мікалая Чаргінца, якая таксама выйшла ў серыі «Жыццё знакамітых людзей Беларусі», зборнік тэкстаў пра Багдановіча і ў гонар Багдановіча выглядае сціпла, усё ж трэба сказаць: добра, што значная частка такіх тэкстаў сабрана пад адной вокладкай.

3 плеч ды ў печ

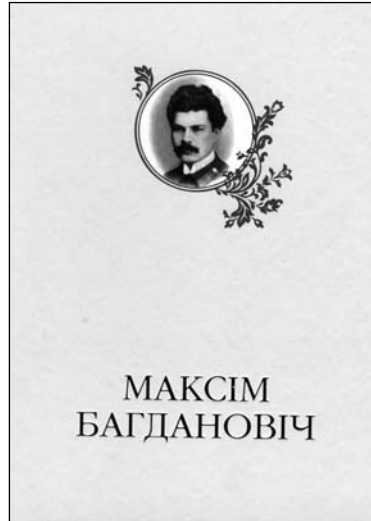
Зусім іншыя патрабаванні прад'яўляюцца да выданняў, якія прэтэндуюць на ўсебаковасць.

Цікава параўнаць кнігу «Янка Купала» (1986 год) і выданае летась кнігу «Максім Багдановіч». Не ведаю, чым кіраваліся рэдактары выдавецтва «Беларуская Энцыклапедыя», але важкі том пра Янку Купалу яны не адважыліся назваць энцыклапедыяй.

Цяперашнія энцыклапедысты, як і цяперашняя ўлада, на сціпласць не хварэюць. Даведнік «Максім Багдановіч», што выйшаў у мінулым годзе, яны ахрысцілі энцыклапедыяй, хоць да энцыклапедыі ён не дацягвае. Кнігу зрабілі ў аўральным тэмпе...

Багдановіч у нашаніўскай плеядзе, бадай, самы еўрапейскі паэт і крытык. Усім адаратарам Максімавай паэзіі вядома, што ён знаходзіўся пад уплывам Поля Верлена. У артыкуле «Верлен» А. Сабуць піша пра сімваліска-імпрэсіяністычную зладжаную танальнасць творчасці французскага паэта. І адзначае, што Багдановіч «выбудоўваў» «сваю, нацыянальную мадэль паэтыкі імпрэсіянізму і сімвалізму — праўдзівую і непадробную». Чым беларуская нацыянальная мадэль паэтыкі імпрэсіянізму і сімвалізму адрозніваецца ад падобных з'яваў у іншых літаратурах, у чым яе праўдзівасць і непадробленасць, мусіць, трэба было б раскрыць у артыкулах «Імпрэсіянізм» і «Сімвалізм», але іх у энцыклапедыі няма. І такім чынам маштаб асобы нашага Максіма нешта страчвае.

Добра папрацаваў для даведніка Вячаслаў Рагойша, аўтар

артыкулаў «Вершаскладанне», «Рытміка» і «Рыфміка». У гэтых артыкулах, асабліва ў першым, прыдаліся б спасылкі на У. Чаржынскага і А. Вазнясенскага, а то можна падумаць, што даследаванне асабліваасцяў Максімавага вершаскладання пачалося з Івана Ралько ды Міколы Грынчыка (пры ўсёй павазе да іх). Калі пра Вазнясенскага ў даведніку маецца асобны артыкул, дык Чаржынскі, ці не першы даследчык Максімавай паэтыкі, такога гонару не ўдастоены. Дзіўна, але ў кнізе пра паэта няма артыкулаў «Строфіка», «Фоніка» і «Эўфанія» (праўда, ёсць не вельмі абавязковы артыкул «Эўфемізм»).

Да пытання пра танальнасць... Антон Луцкевіч свярджаў, што Багдановіч «іграе на бэмолях», што паэт у «аснову свае гармоніі... паклаў лад мінорны». Вядома, што Антон Адамовіч спрабаваў абвергнуць гэты тэзіс і нават заніўся падлікам твораў, напісаных у розных танальнасцях. Аднак гэтаму пытанню ў даведніку не нададзена ўвага. Больш за тое, у кнізе няма артыкула пра Ант. Адамовіча. Гэтая недарэчнасць, як і адсутнасць у кнізе артыкулаў пра ўкладальніка «Вянка паэтычнай спадчыны» Багдановіча (Мюнхен, 1960) Станіслава Станкевіча і прадаўжальніцу Багдановічавай традыцыі ў паэзіі Наталлю Арсенневу, тлумачыцца проста: больш, чым пра навуковую каштоўнасць даведніка, энцыклапедысты думалі пра густы існага палітычнага рэжыму. Рыхтык гэтаксама рабілася і ў 1980-х, калі да друку рыхтаваўся том «Янка Купала»...

Лічу грубай памылкай энцыклапедыстаў тое, што ў даведніку няма асобнага артыкула пра выданае ў 2002 г. кнігу М. Багдановіча «Стратім-лебідь». Пішучы аб Рамане Лубкіўскім, В. Рагойша адмыслова адзначаў ролю гэтага ўкраінскага паэта і перакладчыка ў выданні першага замежнага поўнага збору твораў нашага Максіма. Мімаходам гэты збор твораў згадваецца ў артыкуле «Украінская літаратура і М. Багдановіч», але дэталёва разглядаецца толькі зборнік «Лірыка» (1967).

Як мы ведаем, багдановічазнаўства пачынаецца з А. Луцкевіча. Хоць на Луцкевіча ў даведніку маецца шмат спасылак і яго шмат цытуюць, усё-такі яму не пашанцавала. Дастаткова сказаць, што на артыкул пра яго выдзелена 36 радкоў, а на артыкул пра Лявона Гмырака — 65...

Ведаць бібліяграфію А. Луцкевіча трэба хоць бы дзеля таго, каб не пісаць, што ў прадмове да віленскага перавыдання «Вянка» (1927) ён упершыню ў беларускім літаратуразнаўстве ахарактарызаваў Багдановіча як песняра чыстае красы і паэта паўтонаў. Рэцэнзія «Пясняр чыстай красы», нагадаю, убачыла свет адразу пасля выхаду «Вянка», прадмову ж да віленскага перавыдання гэтага зборніка Луцкевіч напісаў у 1921 г. (у 1927-м неістотна яе пашырыў).

Аўтары даведніка ідуць за каментатарамі Поўнага збору твораў М. Багдановіча, а тыя ішлі за каментатарамі яго двухтомніка (1968), калі імя Луцкевіча нельга было згадаць у становачым плане. Так, у артыкуле пра газету «Наша будучына» (у даведніку яна названа «Нашай будучыняй») адзначана, што ў гэтым выданні ўпершыню надрукаваны 7 Багдановічавых перакладаў з Верлена, але пра тое, хто публікаваў гэтых твораў і аўтар прадмовы да іх, — ані слова. У артыкуле пра «Гадавік Беларускага навуковага таварыства» (1933) не паказана, хто ж упершыню апублікаваў у ім Багдановічаў верш «Крытыку», пераклад Верленавых «Ракавак» і лісты Максіма да супрацоўнікаў «Маладой Беларусі» ды «Нашай Нівы». І зусім не згадваецца апублікаваны ў «Гадавіку...» артыкул Луцкевіча «Галоўныя кірункі ў беларускай паэзіі» (а ў ім вялася гаворка і пра Багдановіча). Што ж тычыцца зборніка «Заходняя Беларусь» (1923), у якім Луцкевіч упершыню апублікаваў верш Максіма Кніжніка «Дзень добры, пане! Вось Вам просты надпіс...» («Пану Антону Навіне»), дык артыкула пра яго наогул няма.

Але яшчэ больш дзіўна, што няма артыкула пра «Нашу Ніву» — газету, у якой Багдановіч дэбютаваў і ў якой ўпершыню надрукаваў шмат сваіх твораў. Артыкул пра верш паэта «Нашай Ніве» справы не папраўляе. І артыкул Тацяны Вабішчэвіч «Лірыка М. Багдановіча ва ўспрыманні нашаніўскіх сучаснікаў» таксама.

Раз ужо няма артыкула пра «Нашу Ніву», пагатоў няма ў тым даведніку і артыкула пра Беларускае сацыялістычнае Грамаду — партыю, лідэры якой наладзілі выпуск газеты і сябрам якое быў таксама паэт чыстай красы (недарма ж А. Луцкевіч у некрологу назваў песняра Таварышам — менавіта гэтак, з вялікае літары).

Даведнік рабіўся паводле прыняцця «з плеч ды ў печ». Але якія б не былі прычыны недагляду, недадумвання і замоўчвання, трэба шчыра сказаць, што кніга атрымалася сырая. У старыя часы даведнік хвалілі б за тое, што ўсё ж што-кольвечы ўдалося «працягнуць» і паказаць, цяпер жа часы іншыя: ад складальнікаў кніг такога роду патрабуюцца праўдзівасць, вернасць фактам, аб'ектыўнасць. Калі ўсяго гэтага няма, кніга не можа прэтэндаваць на званне навуковага выдання. На жаль, як і ў савецкі час, мы маем справу з падабенствам навуцы, паўнавукай.

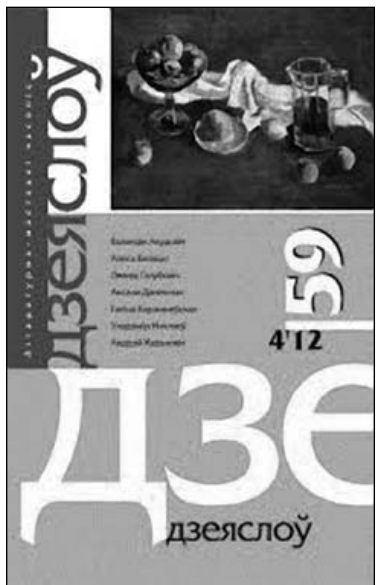

▶ АГЛЯД

«ПРАЧНУЦЦА СЯРОД НОЧЫ...»

ЛеГал

Цяперашні стан беларускай літаратуры ў грамадстве змушае мяне пераглядаць сваё ранейшае стаўленне да гэтага працэсу. Думаю, што нарэшце і пераважная большасць саміх творцаў таксама змяніла ўласны пункт погляду на незапатрабаванасць свайго таленту гэтым грамадствам.

Літаратурныя творцы сталі пэўным чынам ізгоймі-маргіналамі і патрапілі ў апалу ад прасталінейнай прагматычнай масаўдыторыі, у якую, нібы ў чорную дзірку, зацягвае ўсё большую частку насельніцтва. Апынуўшыся наўзбоччы сацыяльнага працэсу і зразумевшы гэта, паэты і празаікі пачалі шукаць свой уласны, незалежны ад таго працэсу, шлях, скіраваны і разлічаны на мажлівую запатрабаванасць іх мастацкага плёну будучым пакаленням ці далёкімі наступнікамі. Напэўна, гэта крайні і не дарэшты надзейны прынцып творчага ўвааблення, але адзін з найбольш магчымых.

Мабыць, абапіраючыся на сказанае, трэба пачаць агляд гэтага нумара «Дзеяслова» з ёмкага і даходлівага артыкула **Валянціна Акудовіча** «Нацыянальны канон: партытура для рэквіума». Мне здаецца, філосаф сабраў у ім свае праграмныя тэзы з ранейшых тэкстаў гэтай тэматыкі, выціснуўшы з іх нетрывіяльны і доказны цымус. Бадай, і спрачацца з аўтарам тут не выпадае, бо акрэсленае і прааналізаванае ім змушае самотна схіліць галаву ў прызнанні яго праваты, хоць сам ён засцерагаецца ад непагрэшнасці сваіх высноў і спасылаецца ў далейшым на «больш грунтоўны дагледзіны — як і крытычныя ініцыятывы». Але сцвярджаючы, што сфармуляваны ім «нацыянальны канон апынуўся сацыяльна і палітычна не інструментальным», аўтар заклікае нас не забывацца, што гэты канон «адным сваім фактам накрэсліў гістарычную перспектыву беларусаў, якая ў значным сэнсе паўплывала на хаду палітычных падзеяў, хаця

сам падзей так і не стаўся». Бо, засцерагаючы ад поўнай апатыі і гібласці, В. Акудовіч кажа напрыканцы, што «сёння нацыянальны канон — гэта трагічная музыка, якую спарадзілі самыя высокія парыванні беларускага духа. І — прабачце за падлеткавы пафас, — як музыка будзе гучаць вечна, прынамсі да той пары, пакуль Беларусь для беларусаў будзе заставацца жыццядайнай каштоўнасцю».

Вось, калі дарэшты верыць філосафу, што ў нас яшчэ ёсць і што нам засталася... Але гэта менавіта якраз тое, што і дае сапраўдным творцам падставу і неўміручую, кажучы па-акудовічаўску, хэнць для ўвааблення свайго мастацтва не толькі ў душах і галовах людзей, але і ў іх рэчаісным быцці. Няхай і ў будучым.

У гэтым рэчышчы выдрукавана некалькі матэрыялаў новага «Дзеяслова». Найперш трэба вылучыць апавесць **Барыса Пятровіча** «Спачатку была цемра» ды апублікаваныя ёй наўслед запісы, дзённікі і нататкі **Уладзіміра Някляева**, **Кастуся Цвірка** і **Ніла Гілевіча**.

Пачну з асноўнага і набалелага — з цемры. Апавесць Пятровіча — гэта своеасаблівы гратэск на сучаснае беларускае грамадства. Не памятаю больш глыбокага, арыгінальнага і ў той жа час чытальнага мастацкага твора на гэтую, усё яшчэ небяспечную для нас, тэму ў айчыннай літаратуры апошняга часу. Так, была шырока і гучна заяўленая на публіку проза некаторых айчынных аўтараў, але ўсё ж, асабіста для мяне, гэтая апавесць падаецца найбольш адметнай, а ў мастацкім праяўленні выбітнай творчай удачай пісьменніка. Бадай, адзіны празаічны твор, які напрошваецца з памяці (не ў канкурэнты, а пэўным чынам у папярэднікі апавесці **Б. Пятровіча**) — гэта напісаная яшчэ напрыканцы 90-х гадоў апавесць **Юры Станкевіча** «Любіць ноч — права пацукоў». «Родніць» іх не толькі наша беларуская ноч/цемра, але і строга вытрыманая гармонія стылістыкі і ўнутранай філасофіі твораў. У апавесці «Спачатку была цемра» паказаны зрэз як духоўнай нацыянальнай нішчыніцы, так і сацыяльнай затхласці беларускага грамадства. Апавед вядзецца ад гарбачоўскай перабудовы да пачатку прэзідэнцтва ў суверэнай Рэспубліцы Беларусь. Аўтар вельмі дасціпна ўвёў у структуру твора вядомых (і многімі чытачамі пазнавальных) адраджэнцаў, з духоўна-нацыяналістычнага хаўрусу якіх вывеў і свайго няшчаснага ва ўсіх сэнсах, але годнага героя. Яго збіваюць за «нацдэмаўшчыну» амаль да смяротнага стану, пакінуўшы ў кустоўі наўзбоч дарогі, і ён пудам, выпадкова, як тая стапаная трава, наноў вяртаецца да жыцця... Не памятаючы ні свайго імя, ні хто ён ёсць, чый, дзе і як... Апынуўшыся ў інтэрнаце, а па сутнасці ў доме для ціхіх вар'ятаў і перастарэлых ды адзіночкіх людзей, паціху-памалу акрыяўшы, ён пачынае сябе ўспамінаць... і даходзіць да сваёй чалавечай сутнасці... Вобраз героя ўяўляецца

мне тонка выпісаным сімвалам самой беларускай нацыі з яе балючым і задоўжаным адраджэннем. А дом-інтэрнат — гэта месца, дзе губляцца, але падчас і завязваюцца зачаткі яе (нацыі-народа) розуму і свядомасці. Аўтар піша наўпрост: «Дом-інтэрнат не проста дзяржава ў мініяцюры, гэта — своеасаблівы канцлагер, дзе ў жаданні выжыць кожны кожнаму робіцца ворагам». Тут усім і ўсімі безаглядна кіруе дэспатычны галоўны ўрач. А тое, што дзеяцца ўнутры дома — гэта абыякаваць кінутых людзей да свайго існавання, страх да праў і ўсведамлення сапраўднага чалавечага жыцця. Тут і натуральнае дзікуства ў паводзінах, і сэксуальная похаць, і самазабойствы, і спадзевы на сяброўства ды ўзаемадапамогу. Паралельна — адсочка з боку КДБ і сексоцтва людзей, якім давяраў... Здавалася б, з гэтага дурдома няма абсалютна ніякага выйсця. Напаўгалоднае існаванне, цёмнасць, забітасць і забытасць з боку вонкавага свету проста на корані нішчаць любую магуліну надзеі на прасвятленне, а тым больш на нейкае выратаванне. Але тое ўсё ж сталася — дзякуючы нечалавечай вытрымцы і ўнутранай духоўнай барацьбе ды нягаснай веры галоўнага героя апавесці... Ды як толькі ён ажывае і даходзіць да самаўсведамлення і паўнавартаці, — тут жа (з аднаго боку) канчаткова знішчыць яго, як чалавека, і (з другога боку) нарэшце выраваць з гэтай неварачы, адначасна едуць у інтэрнат — з усходу (былы дзядзька, а насамрэч стукач, які не даў рады забіць яго насмерць у першым выпадку), і з захаду (яго верная каханка і сябра)... Аўтар абсалютна справядліва не паказвае нам фіналу гэтай гісторыі (не ўстройвае ні краху нацыянальнай ідэі, ні яе хэпі-энду), пакідаючы чытача ў няведанні, але душэўным аптымізмам і

Аповесць Пятровіча — гэта своеасаблівы гратэск на сучаснае беларускае грамадства. Не памятаю больш глыбокага, арыгінальнага і ў той жа час чытальнага мастацкага твора на гэтую тэму ў айчыннай літаратуры апошняга часу

святлом заключнага раздзела дае надзею на наша чалавечая і нацыянальнае самасцвярджэнне... Яно яшчэ далёка, але няўхільна набліжаецца... «Уладзя сядзеў у дворыку інтэрната і чытаў Біблію. Падняў галаву да птушак у празрыста-светлым небе: жураўліны клін ляцеў проста на сонца... Падумаў: «Бог ёсць святло. Значыць, маё вяртанне з цемры да святла ёсць... вяртанне да... Бога... Усё проста? Усё так проста! Мы жывём, пакуль імкнемся да святла, пакуль святло ў нас перамагае цемру...» Яму стала спакойна і лёгка на душы. Мо ўпершыню за тыя месяцы, як ён ачнуўся».

У творы, дарэчы, і шмат іншых, не адразу заўважных, сімвалаў і падтэкставых адсылак да сучаснай беларускай рэчаіснасці, што дадае яму мастацкай загадкавасці і глыбіні.

Пэўна, знойдуцца і тыя, хто кіне мне папрок у фіміямным курэнні галоўнаму рэдактару часопіса. Але трэба ведаць ЛеГала ці хаця б перад тым прачытаць згаданую апавесць. Так, я магу памыляцца і мець занадта суб'ектыўны погляд на гэты твор, але сам твор не дасць схлусіць і схваць сваю сапраўднасць.

Пэўным чынам працягваюць і дапаўняюць тэму апавесці і запісы «Знакі прыпынку» **Уладзіміра Някляева**. Можна, занадта выштукаваныя ў мастацкім плане, але яны яскрава паказваюць нам як унутраны, так і вонкавы свет беларускага чалавека-інтэлігента, які адстойвае грамадскія і свае ўласныя правы і свабоды. Асабліва кранаюць нататкі з прыватнага жыцця і тыя, што тычацца літаратурнай праблематыкі (і прызнанні ўласных «савецкіх» памылак, і шпількі калегам, і палеміка па сутнасці). Агулам запісы нагадваюць лёсавы разважання паэта, якія нечым падобныя на выседжанае яйка, з якога прабіваецца яшчэ квалае, але ўжо вострае пуляне ісціны. І тым самым захоўваецца інтрыга працягу і заканчэння працэсу.

Ніл Гілевіч у выбраных старонках з дзённіка «Дзве тысячы другога года», як заўсёды, даволі песімістычны і эгацэнтрычны. Выступы, імпрэзы, вечары, юбілей... Чалавечая жыццё прамінае, але затрымлівае нас да свайго астатку. Канечне, вартасць і адметнасць **Ніла Сямёнавіча** ў грамадска-палітычным працэсе і вылучнасць яго ў змагарнай эліце неаспрэчныя, але гэта ўжо справа часу і новых пакаленняў. Сам чалавек не можа вызначыць сваё месца ў будучым. На жаль, народны паэт гэтай публікацыі канчаткова развітваецца з чытачом: «Завяршыўся 2002-і — завяршыўся і дзённік майго жыцця. Больш запісаў не раблю. Не бачу сэнсу. Каб нехта некалі зразумеў, у які час я жыў і як лёс са мною і

нярэдка апускаюцца да псеўдамастацтва. Няўжо каб пасля праз дзесяцігоддзі з сорамам адгортваць створкі сваіх першых кніжак і публікацый?..

Вяртае нас з сённяшняй зашоранасці дзён і песімістычных настрояў вядомы пісьменнік **Генрых Далідовіч**, які працягвае публікаваць гістарычныя раманы ў апавяданнях з прадмовай і пасляслоўямі «Рурывавічы і Рагвалодавічы». Захапляльныя сюжэты з гісторыі старажытнай Беларусчыны, якія аўтар ува-сабліва ў мастацкую вобразную карціну, кіруючыся ўласнымі ідэйнымі і духоўнымі парываннямі. Як дарэшты скампануецца і будзе выглядаць твор цалкам — неўзабаве даведаемся.

Яшчэ адна прыкметная публікацыя нумара — нізка вершаў **Андрэя Хадановіча** «Новы рэалізм». Для мяне большасць вершаў з гэтай нізкі, бадай, лепшыя з мною чытаных у аўтара. Вядома, што новая форма і стылістыка не змяняюць да непазнавальнасці агульнавядомага строю яго твораў, але вонкавы свет у новых вершах пачынае «заглыбляцца», праламляючыся ўнутр да наўзбочных выяўленняў і хісткіх лёсавызначальных экзістэнцый...

Нельга пакінуць па-за ўвагай літаратуразнаўчы артыкул **Алеся Бяляцкага** (напісаны ў турме) «Асвятчоны Беларусчынай (лёс і творчасць Хвядоса Шынклера)». У адрозненне ад шматлікіх публікацый падобнага тэмату, гэты тэкст напісаны арыгінальна і жыва. Шлях бязглузда звядзенага савецкім і ваенным часам пісьменніка падаецца паралельна з нашымі сучаснымі жыццёвымі роаннямі, што вымагае ад чытача адпаведных разваг.

У памяць пра рана адышоўшую з жыцця **Арыну Вележ (Вячорку)** — друкуюцца яе вершы і карціны з цёплай прадмовай сына Франака.

Не хацелася б крыўдзіць тых аўтараў, пра якіх з-за аб'ёму тэкста давядзецца казаць бегла. З прозы падаліся цікавымі і арыгінальнымі, як па змесце, так і па форме, апаведы **Зміцера Дзядзенкі**. З паэзіі даволі відавочныя ўдачы і пралікі ў таленавітага маладога паэта **Антана Рудака**.

У дадатак вы можаце прачытаць у гэтым нумары: прозу **Лідзіі Арабей** і зацемкі дэбютанта **Зміцера Баяровіча**, вершы **Галіны Каржанеўскай**, **Васіля Дзёбіша** (цытатай з яго твора названы гэты агляд), **Юры Гуменюка**, пераклады паэзіі **Аўгуста Стрынберга** (са шведскай) і **Валадзімера Барны** (з украінскай), літаратурны артыкул **Аксаны Данільчык**, эсэ **Наталкі Харытанюк**, гутаркі **А. Масквіна** з **Марыяй Мартысевич** і **К. Базмяцерных** з **Марыяй і Мікалаем Ісаенкамі**, рэцэнзіі **Л. Галубовіча** на зборнік **М. Вайцяшонак** і **А. Лапіцкай** на кнігу **П. Касцюкевіча**. «Дзеяпісам» пра новыя выданні на кніжных паліцах «Дзеяслова» завяршаюцца публікацыі 59-га нумара. Як на мой погляд, даволі ўдалага і адметнага.

▶ КАЛЕЙДАСКОП

СТРАСЦІ ПА НОБЕЛЮ

Брытанская букмекерская кантора «Ladbrokes» пачала прымаць стаўкі на лаўрэата Нобелеўскай прэміі па літаратуры 2012 года.

Галоўным прэтэндэнтам на Нобелеўку «Ladbrokes» называе японскага пісьменніка Харукі Муракамі, аўтара «Нарвежскага лесу», на чью перамогу стаўкі прымаюцца з каэфіцыентам 10 да 1. У ліку фаварытаў — кітайскі пісьменнік Мо Янь (12/1), галандскі аўтар Сейс Нотэбам (12/1), албанскі паэт і празаік Ісмаіл Кадарэ (14/1), паэт сірыйскага паходжання Аданіс (14/1) і паўднёвакарэйскі паэт Да Ун (14/1).

У спісе прэтэндэнтаў на Нобелеўскую прэмію традыцыйна называюцца Умберта Эка, Салман Рушдзі, Філіп Рот, Кормак Макарці і Томас Пінчон.

Усяго сёлета на Нобелеўскую прэмію па літаратуры прэтэндуюць 210 празаікаў і паэтаў, з якіх 46 — упершыню, паведамля «The Guardian». «Незвычайна высокая колькасць былых лаўрэатаў Нобелеўскай прэміі скарысталіся сваім правам на вылучэнне прэтэндэнтаў», — напісаў сакратар Шведскай Акадэміі Петэр Энглунд. У спіс жа букмекераў пакуль патрапілі 107 прэтэндэнтаў.

Вядома, гэты рэйтынг — пакуль папярэдні: да абвешчання лаўрэата 2012 года засталася яшчэ два месяцы, за якія ўсё

Харукі Муракамі

можа змяніцца. Таму давараць меркаванню брокераў не варта. Напрыклад, сірыйскі паэт Аданіс лічыўся фаварытам лас, але прэмію атрымаў Томас Транстрэмер са Швецыі. Сёлета Аданіс пакуль дзеліць чацвёртае-шостае месцы.

У спісе букмекераў на дадзены момант прысутнічаюць два аўтары з Расіі: паэт Яўгеній Еўтушэнка і празаік Віктар Пялевін. «Ladbrokes» ацэньвае шанцы Еўтушэнкі як 66 да 1, а Пялевіна — 100 да 1. І Еўтушэнка, і Пялевін трапляюць у спісы букмекераў некалькі апошніх гадоў.

Імя ўладальніка адной з самых прэстыжных прэміяў у галіне літаратуры стане вядома напачатку кастрычніка.

МУЗЕЙ АЙТМАТАВА Ў ПЕРАДЗЕЛКІНА?

Спадчыннікі Чынгіза Айтматава падалі скаргу на дзеянні Міжнароднага літаратурнага фонда ў камісію Грамадскай палаты Расіі па культуры. Як паведамляецца на сайце ГП, Літфонд паспрабаваў высяліць спадчыннікаў пісьменніка з дома ў падмаскоўным Перадзелкіна, дзе яны збіраліся зрабіць музей.

Пытанне пра стварэнне дома-музея пісьменніка павінна было вырашыцца ў верасні, аднак, як паведамляецца, 21 жніўня судовыя прыставы і паліцыянты спрабавалі выселіць спадчыннікаў.

У мястэчку пісьменнікаў у Перадзелкіна Айтматаў жыў з 1988 года. У ліку першых пісьменнікаў, якія пасяліліся там у сярэдзіне 1930-х гадоў, былі Барыс Пастэрнак, Ілля Ільф і Яўгеній Пятроў. У розныя гады ў Перадзелкіна жылі Булат Акуджава, Карней Чукоўскі, Валянцін Катаеў і многія іншыя.

У наш час у мястэчку ўжо існуюць музеі Пастэрнака, Чукоўскага і Акуджавы, а таксама галерэя-музей Яўгенія Еўтушэнкі. Падобны музей хацелі адкрыць і да 85-годдзя з дня нараджэння Айтматава, аднак, па словах спадчыннікаў пісьменніка, Літфонд хоча стварыць адзін агульны музей з экспазіцыямі, прысвечанымі розным пісьменнікам.

У камісіі пры Грамадскай палате заявілі, што збіраюцца ініцыяваць праверку дзейнасці Літфонда дзеля таго, каб захаваць мястэчка ў ранейшым выглядзе.

ПАЛОВА ПРАВОЎ НА «ЗНЕСЕНЫХ ВЕТРАМ»

Пляменнік амерыканскай пісьменніцы Маргарэт Мітчэл (1900—1949) Джозаф Мітчэл у сваім тэстаменце падарыў Каталіцкай Царкве ЗША мільёны даляраў і 50% правоў на распаўсюд «Знесеных ветрам».

Раман «Знесеныя ветрам» пра лёс дачкі баваўнянага плантатара Скарлет О'Хара ў часы грамадзянскай вайны выйшаў у 1936 годзе. Экранізацыя рэжысёра Віктара Флемінга з 1939-а стала адным з самых прыбытковых фільмаў усіх часоў. Стужка зарабіла ў свеце больш 400 мільёнаў даляраў.

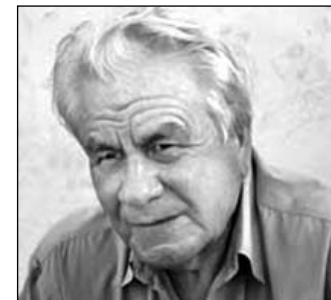
Архідыяцэзія Атланты можа разлічваць на сотні тысяч даляраў штогод. 50-адсоткавы ўдзел царквы ў правах на гандлёвую марку і аўтарскіх правах распаўсюджаецца таксама і да выпадкаў перапрацоўкі «Знесеных ветрам» для тэатра і балета.

Джозаф Мітчэл, адзін з двух сыноў Стывена Мітчэла, брата пісьменніцы, памёр у кастрычніку 2011-га ва ўзросце 76 гадоў. Ён быў членам кафедральнага прыходу Пана Хрыста ў Атланце і імкнуўся, каб храм і супольнасць атрымлівалі адмысловую падтрымку ад вернікаў. Апроч велізарнай сумы грошай, спадчына Мітчэла, перададзена архідыяцэзіі Атланты, уключае збор уласнаручна падпісаных Маргарэт Мітчэл першых выданняў рамана з розных краінаў свету і яе асабістыя рэчы.

Архідыяцэзія Атланты абяцае, што выкарыстае атрыманую спадчыну паводле волі памерлага ахвярадаўцы. Архібіскуп Уілтон Грэгары перавядзе 7,5 млн даляраў на будаўніцтва кафедральнага храма, 1,5 млн даляраў атрымаюць сацыяльныя арганізацыі архідыяцэзіі, а 2 млн даляраў пойдучь на стварэнне адмысловага фонда.

ПРЭМІЯ ІМЯ АЛЯКСАНДРА ГРЫНА

Лаўрэатам Усерасійскай прэміі Аляксандра Грына стаў уральскі пісьменнік Віктар Патанін з Кургана.

Прэмія імя Аляксандра Грына была заснавана да 120-годдзя з дня нараджэння пісьменніка і прысуджаецца за творы для дзяцей і юнацтва, прасякнутыя духам романтикі і надзеі. Лаўрэату ўручаецца знак з выявай А. Грына, дыплом і 45 тыс. расійскіх рублёў.

Раней Віктар Патанін ужо быў уганараваны літаратурнымі прэміямі імя Буніна, Шукшына і Мамчына-Сібірака. А ў 2007 годзе выйшаў пяцітомны збор яго твораў.

▶ «ЭМЭЙЛ»-ПЫТАННЕ

ЧЫЯ КРОЎ У АПАЛІНЭРА?

«26 жніўня 1880 года нарадзіўся славуты французскі паэт Гіём Аполінер. У беларускіх, як і замежных СМІ, інтэрнэтсайтах паведамлялася, што яго маці — польская арыстакратка Анжэліка Кастравіцкая. Раней жа мне даводзілася прачытаць, што Аполінер — родзіч беларускаму паэту Карусю Каганцу, а ягоная маці — беларуска. Калі ласка, раскрыйце праўду...»

Антаніна Мацко, настаўніца, г. Стоўбцы.»

Насамрэч, радаводныя галіны Гіёма Аполінера па матчынай лініі належаць беларускаму дрэву Кастравіцкіх.

Першым з рода Кастравіцкіх дакументы захавалі імя Івана, праваслаўнага шляхціца, скарбніка Мсціслаўскага княства. У XVI стагоддзі яго ўнук Сцяпан Кастравіцкі прыняў каталіцкую веру. Пасля прыэбараў з «родавага гнязда» — гарадзенскіх Кастравіч — на Меншчыну Кастравіцкіх «перанісалі» з віленскага дваранаў у менскай. Захаваўся і дакумент аб зацвярджэнні Кастравіцкім шляхецкай годнасці — ва «Указе Правіцельства Сената Герольдیی» ад

30 чэрвеня 1834 года (Менскі дваранскі сход запісаў Кастравіцкіх як прадстаўнікоў паважанага старажытнага роду ў шостую частку дваранскай радаслоўнай кнігі).

Кастравіцкія прынялі дзейсны ўдзел у антырасійскім паўстанні 1863 года — і былі жорстка пакараныя. Карл (Кароль) Самуілавіч Кастравіцкі, бацька будучага беларускага пісьменніка Каруса Каганца, быў высланы ў Сібір. Ягоны ж брат Міхаіл Аполінарый Кастравіцкі, штабс-капітан рускай арміі, таксама паўстанец 1863 года, здолеў эміграваць у Еўропу. Праз пэўны час у Рыме ў ягонай дачкі Анжэлікі «пазашлюбна» і народзіцца сын Вільгельм Альберт Уладзімір Аляксандр, які за псеўданім возьме дзедава імя і стане сусветна вядомым паэтам Аполінерам...

НАЦЫЯНАЛЬНЫ ЛІТПАДЗЕЛ

Іэн Мак'юэн, лаўрэат Букараўскай прэміі, адзін з самых вядомых і паспяховых сучасных пісьменнікаў Вялікабрытаніі, заявіў, што з'яўляецца ангельскім, а не брытанскім пісьменнікам. Падобнае прызнанне, як паведамля «The Guardian», аўтар рамана «Амстэрдам» зрабіў на Эдынбургскім фестывалі ў гутарцы з першым міністрам Шатландыі Алексам Салмондам.

Мак'юэн і Салмонд размаўлялі пра спецыфіку нацыянальнай літаратуры, калі пісьменнік адзначыў, што ангельская і шатландская літаратуры маюць розныя карані і сваю спецыфіку.

Па ягоным меркаванні, нацыянальнае літаратурнае не зніклі пасля з'яўлення Злучанага Каралеўства, і правільней было б казаць пра ангельскіх раманістаў і шатландскіх паэтаў, а не пра брытанскіх. У нейкім сэнсе, паводле пісьменніка, уся літара-

тура «правінцыйная», аднак ён падкрэсліў, што не выкарыстоўвае гэтакія слова ў зневажальным значэнні.

У гаворцы былі згаданы і Алімпійскія гульні ў Лондане, якія, як заявіў Мак'юэн, сталі ўшанаваннем менавіта «брытанства». У выпадку з культурай пісьменнік раіць «нацыянальнае падзяляць».

На Эдынбургскім фестывалі за некалькі дзён да гэтага тэмы «ангельскасці» падняў і пісьменнік Ірвін Ўэлш, які, па сутнасці, абвінаваціў арганізатараў Букараўскай прэміі ў дыскрымінацыі. Ён адзначыў, што сярод лаўрэатаў прэміі толькі брытанскія пісьменнікі сярэдняга і верхняга класаў або выхадцы з былых калоній. Шатландскай жа літаратуры, заявіў Ўэлш, цяпер цяжка прабіцца да лонданскіх выдаўцоў.